

ŞAKİR QABISSANLI

**TOPONİMLƏRİN
AÇILMAYAN
SİRLƏRİ**

Bakı - «Təknur» - 2013

§ 11
BBK

Kitabın redaktoru: Veysəl Əliağa oğlu Nərimanov

Şakir Qabıssanlı, «Toponimlərin açılmayan sirləri»
Bakı, «Təknur», 2013, 504 səh.

**Avropa Nəşr və Mətbuat Evinin Qızıl medal və “Qızıl
Qələm” mükafatçısı**

Şakir Qabıssanlı kitabda doğma vətənin təhrif olunmuş yer və yurd adlarına bir tədqiqatçı kimi aydınlıq gətirmişdir. Eyni zamanda o, kitabda xalq mahnıları və muğamlardakı beyt və misraları kodlar vasitəsilə sirlərini açıb oxucuya çatdırmağa çalışmışdır. O, bir tədqiqatçı kimi tariximizə daha dərinlədən nəzər salmış və elmimizə, cəmiyyətimizə məlum olmayan tarixi faktları, tarixi hadisələri öyrənməklə, təhrif olunmuş toponimlərə bir daha yeni nəfəs, fikir aydınlığı gətirmişdir.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

**Müəllifin icazəsi olmadan, kitabın təkrar
nəşrinə icazə verilmir.**

İSBN: 978-9952-445-00-7

© Ş.Qabıssanlı, 2013

R Ə Y

Şakir Qabıssanlıın əsərləri ilə tanış oldum.

Bu tanışlıq tariximizin və dünya tarixşünaslığının elmi yollarında yeniliklərlə dolu, zəngin məlumatlar bilgisinə mənə bağladı. Qabıssan qayayüstü işarələri, orada yazılan yazıları oxuyub təhlil etməsi dünya elminə yeni baxışın təcəssümü təsirini bağışlayır. Xalça və xalçalardakı işarələri oxuya bilməsi elmi yeniliklərdən xəbər verməkdən başqa bir şey deyildir. Onun altıncı kitabı "Toponimlər" haqqındakı əsəri nəinki Azərbaycan tarixinə, həmçinin dünya tarixinə yeniliklərlə bağlı, zəngin mahiyyətə bağlı yeni töhfə olacaq. Ş. Qabıssanlı öz əsərləri ilə elmin yollarına yeni cığır açmaqla yanaşı, yeni baxışlar gətirmişdir. Azərbaycan toponimlərini yeni üsulla açmaları, təhlil edib tənqidi əsaslarla ortaya çıxarması tariximizin yeni səhifələrinin açılmasından xəbər verir. Alban, Altay və Alyaska toponimlərini sistemli və məntiqi əsasla bir-birinə bağlaması sivilizasiyanın və onun tarixinin haradan, nə zaman başlayıb məkan etibarını ilə harada sonluğa çatması elmin qarşısında qoyulan dolğun və məntiqi sualdır. Onun klassik ədəbiyyatlardan, İncildən və Qurani-Kərimdən götürdüyü, seçdiyi ayələr söykəndiyi məntiqin tərəddüdsüz təsdiqinə güclü təkan verir. İnanıram ki, müəllifin bu əsəri geniş ictimaiyyət üçün maraqlı və dəyərli bir əsər olacaq.

Şakir Qabıssanlıya bu yolda uğurlar arzulayıram.

AMEA-nın müxbir üzvü,
Tarix elmləri doktoru-professor,
ADPU-nun Ümumi Tarix kafedrasının müdiri: Vəli Əliyev

30 x 2002

RƏY

Şakir Qabıssanlının bütün əsərləri ilə tanışlığım var. Onun əsərləri ona qarşı məndə böyük rəğbət doğurmuşdur. Bir memar kimi, onu qeyd etmək istəyirəm ki, onun ağır əziyyətlər əsasında tapdığı və bizlərə təqdim etdiyi daş səhnə (Amfiteatr) şəkli, bütün dünya üçün böyük bir kəşfdir. Ş.Qabıssanlının Qayaüstü rəsmləri və xalça işarələrini oxuya bilməsi və sübutları elmə bəxş etdiyi böyük nailiyyətlərdir. On yeddi qaval daşını (yüzə qədər səs çıxarır) tapıb dövlətə bəxş etməsi elinə, vətəninə olan sədaqət təcəssümüdür. İnanıram ki, onun yeni əsərləri geniş oxucuların rəğbətini mənim istəklərimə uyğun qazanacaqdır.

Ş.Qabıssanlı yaradıcılığı mənim fikrimə görə elmə yeni düşüncə və yeni işıq gətirmişdir. Ona bu yolda böyük və yorulmaz müvəffəqiyyətlər arzulayıram.

Azərbaycan Respublikasının əməkdar memarı,
 professor, memarlıq doktoru,
 Beynəlxalq Ekoenergetika akademiki,
 Şərq ölkələri Memarlıq Akademiyasının
 müxbir üzvü Nəriman Əşrəf oğlu Əliyev.

Şakir Qabıssanlı

Şakir Qabıssanlının «Toponimlərin açılmayan sirləri»
adlı kitabına

RƏY

Şakir Qabıssanlının əsərlərini oxuyub məmnunluq duymuşam. Onun əsərləri tarixi baxımdan bu günümüzdən dünənimizə rəngarəng bir baxışdır. Onun yaradıcılığı keçmişimizə, qədim tariximizə yeni baxış, böyük bir çağırışdır. Ş.Qabıssanlı elə bir yaradıcı şəxsdir ki, tariximizin dünya tarixinin ən qədim pillələrinə bizi arxasınca apara bilir.

Qabıssan qayalarındakı işarələri, xalçalardakı işarələri, xalq mahnılarında olan kodları açmaları dünya yaradıcılığına yeni pəncərə açmışdır. İdeoloji tənlilər əsasında tarixi hadisələri açması tarixin açılmayan səhifələrinə, qapılarına sanki mənəvi qızıl açarlardır.

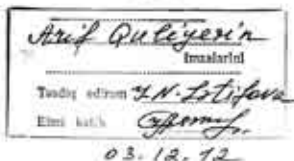
Ş.Qabıssanlının böyük dəyərə malik əsərləri arasında «Muğamın açılmayan sirləri», «Bəşəriyyət başlanğıcını haradan götürmüşdür», «İbrahim peyğəmbər xalq mahnılarında» adlı kitabları xüsusi yer tutur.

Onun mürəkkəb yaradıcılıq sistemi təsdiq ilə təkzibi qarşı-qarşıya qoyur, yeni fikrə ehtiyac olmanı ortaya çıxarır. Onun "Toponim"lərlə bağlı yeni «Toponimlərin açılmayan sirləri» əsəri inanıram ki, tariximizə, öcdad tariximizə yeni, əvəzsiz bir tövhə olacaq. Ona yeni yaradıcılığında uğurlar arzulayıram.

AMEA-nın Geologiya İnstitutunun
"Neft yataqlarının işlənilməsi" şöbəsinin
rəhbəri, AMEA-nın müxbir üzvü,
texnika elmləri doktoru, professor

Arif Quliyev

Ş.Qabıssanlının Azərbaycanın qədim tarixi və xalq mahnı, muğamları
ilə əlaqədar yaradıcılıq işlərinə

RƏY

Ş. Qabıssanlının yaradıcılığı tariximiza, əsəirlərimizə xalq yaradıcılığına daha fərqli özünəməxsus tərzdə yanaşması ilə səciyyələnilir. Yaradıcılığının əsasını vətənpərvərlik və milli ruh təşkil edir. Uzun müddət rus sovet ideologiyası və əcnəbi müəlliflər tərəfindən milli soy kökündən ayrılaraq təhrif olunmuş tariximiza, folklorumuza yeni baxışdır onun yaradıcılığı.

Ş. Qabıssanlının Azərbaycanın qədim tarixini, ərazisindəki toponimlərini, xalq mahnı və muğamlarımızın miflik və fəlsəfi izahını çox məharətlə şərh etmişdir. Qeyd etmək istəyirəm ki, müəllifin tədqiqatlarının nəticələri oxucularımızın bu mövzuda uzun müddət formalaşdırılmış fikirlərini təftişinə səbəb olacaq və daha milli ruhda köklənəcəkdir.

Şakir müəllim, tariximizin, folklorumuzun özünəməxsus pafosla əsaslandırılmış izahı təqdیرə layıqdır və sizin əsərlərinizin, eləcə də əməyimizin qiymətləndiriləcəyinə inanıram. Qabıssan qaya üstü rəsmlərinin və xalqa işarələrinin özünəməxsus tərzdə mahiyyətini açmağınız xüsusi ilə təqdیرə layıqdır.

Məhərrəm Qasımlı
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat institutunun direktor müayini,
filologiya elmlər doktoru, professor

07.09.2011

**BAKİ İDARƏETMƏ VƏ TEXNOLOGİYA KOLLECİNİN BAŞ
MÜƏLLİMİ, TƏDQIQATÇI ŞAKİR QABISSANLININ ELMI
YARADICILIĞI HAQQINDA**

Bu gün elmdə yeni söz demək çox çətindir. Çünki əsl elm tədqiqatçıdan fədakarlıq, yuxusuz gecələr, ayrı-ayrı dillərin sirlərinə vəqif olmaq, iradə və obyektivlik, ən başlıcası isə sakini olduğu yurda, torpağa sonsuz məhəbbət, vətəndaşlıq qeyrəti və vətən sevcisi tələb edir. Bu keyfiyyətlərin daşıyıcısı olmayan alimlərin yaradıcılığı istənilən halda təsdiq və yaşamaq hüququndan məhrumdur.

Ancaq nə yazıqlar ki, uzun illər və əsrlər tariximizin taleyi bu keyfiyyətlərdən uzaq cənəbilərin əlində olub. İlk öncə ərəblər, sonra farslar, daha sonra isə ruslar bizlər üçün «tarix» yazmış və həmin «tarix»də əsil həqiqətləri və faktları həyasızcasına saxtalaşdırmış, bəzi hallarda hətta bu millətin həlal haqlarına sahib çıxmağa çalışmışlar. Bu gün dünyada ayaq açıb yeriyən erməni yalanları, tariximiz və millətimizlə bağlı dünya ictimaiyyətinin malik olduğu yanlış informasiyalar da həmin düşmənlərimizin əgər belə demək mümkünsə, uzunmüddətli «elmi yaradıcılıqlarının» məhsuludur.

Azərbaycan təkrarən öz dövlət müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra bu sindromu sındırmaq, dünya ictimaiyyətini əsil həqiqətdən həli etmək zərurəti yarandı və artıq bu istiqamətdə çox mühüm işlər görülməkdədir. Həmin işləri görən insanların arasında tədqiqatçı Şakir Qabıssanlının da əməyi, daha dəqiq desək, öz yeri və dastı-xətti vardır. Onun qısa zaman kəsiyində Azərbaycan muğamı, xalq mahnıları, odlar diyarı Azərbaycanın tarixi toponimləri, Zərdüştlük və s.-lə bağlı apardığı tədqiqatlar, çap etdirdiyi monoqrafiyalar böyük əhəmiyyətə malikdir. Dini biliklərlə elmi yaradıcılığın, tarixi həqiqətlərlə əfsanə və rəvayətlərin, realılıqla intuişyanın qovşağında yaranıb ortaya çıxan həmin tədqiqatlar artıq geniş ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş və böyük marağa səbəb olmuşdur. Cəsarətli mülahizə və fikirlərinə görə onu obrazlı şəkildə «sabahın və gələcəyin adamı» da adlandırmaq olar. Bizsə ona bu yolda yalnız «Yorulmayasan, Şakir Qabıssanlı!» deyə bilərik.

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya

İnstitutunun əməkdaşları:

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Emil Kərimov

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Tahir Şahbazov

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Pirağa İsmayilzadə

RƏY

Şakir Qabıssanlı (Homzöyev) «Tarix fakültəsi»ni bitirən tələbə məzunlarımızdan, zəhmət böhrələrimizdəndir. Bütün əsərlərini yüksək mədəni dəyərlər kimi qiymətləndirdirdim, güclü məntiqi əsaslarla söykəndiyi üçün Qabıssanın qaya işarələrinin, xalça işarələrinin, xalq mahnılarının nəfəs döyməyən yeni üslubda təhlili tariximizin yeni səhiyyələri kimi qəbul edərdim.

Klassik yol tutmaqla klassik Şorq mənbələrinə istinad ilə yeni yol seçmiş və yeni uğurlara qədəm qoymuşdular. Onun əsərlərinin adları tarixə o cümlədən yeni tariximizə düzgün, tarixi faktlarla əsaslandırılan yeni münasibətin formalaşmasına çağırışıdır.

Dədə Qorqud dastandakı əlli doqquz qalanın əksəriyyətinin Bakı və Dərbənd arasında olmasını sübutlarla təsdiq etməsi qorqudsünaslığa böyük töhfədir. Dastandakı toponimləri və onların mahiyyətini açması elm üçün qiymətli yeniliklərdir. «Şam, Şamaxı, Əqsayı – Şam və Şamanlar mayalılarla vəhdətdə» ideoloji düsturu insanda heyranlıq doğurmaya bilmir. Qısa müddətdə toponimlər toplusunu ortaya qoyması elm üçün böyük mübahisələrə təkan verməkdən xəbər verir. Ş.Qabıssanlı axtarır, gəzir, tədiq edir, tapır və tapdıqlarını cıralayıb onlara elmi cəhətdən əsaslandırılmış münasibət bildirməyi bacırır. Fərqli mənbələri, fikirləri təhlil edib öz mövqeyinin doğruluğunu sübut edir. Əziz tələbəmizə gələcək tədqiqat işlərində yalnız uğurlar arzulayıram.

*ADPU-nun «Türk və Şərqi Avropa
xalqları tarixi və tarixin tədrisi metodikası»
kafedrasının müdiri:*

dos. R.Ə.ƏLİYEV

Dünyaya və onun tarixinə Vətəmindən baxan tarixçi

Coğrafi adları (toponimləri), onların mənasını, quruluşunu, mənşəyini və yayılma arealını öyrənən toponimika əsrlər boyu tarix elminə çox yaxın olması ilə diqqəti cəlb etmişdir. Coğrafiya, tarix və etnoqrafiya elmləri ilə sıx əlaqədə inkişaf edən toponimika dil tarixinin öyrənilməsində mühüm mənbə sayılır. Bu elm xalqların tarixinin, onların yaşadıkları ərazilərin, dillərin yayılma arealının, mədəni və iqtisadi mərkəzlərin, ticarət yollarının, xalqların təşəkkülündə iştirak etmiş qədim tayfaların, ölkələrin siyasi və etnik sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsinə yardım göstərir. Məhz bu cəhətlərinə görə Rusiya imperiyası və Sovet İttifaqı dönməsində (təqribən 170 il ərzində) rəsmi dairələr Azərbaycanın şimal qismində toponimikanın inkişafına, tarixçilərin bu sahədə fəaliyyətinə maneçilik törətmiş, nadir hallarda yalnız filoloqların bu sahə ilə məşğul olmasına imkan vermişlər. Çünki Rusiya və sovet rəhbərliyinin düşüncəsinə görə, öz tarixindən uzaq və toponimikasıdan bixəbərlər xalqları imperiya hüdudlarında saxlamaq və idarə etmək daha asan idi.

Ötmüş əsrin 91-ci ilinin sonuna doğru Azərbaycan xalqı siyasi müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə toponimikanın inkişafı üçün yeni geniş imkanlar açıldı. Lakin bu elmin inkişafının son 20 ilinə nəzər salsaq, Vətən tarixçilərinin yenə də toponimikadan uzaq olduğunu görürük. Halbuki Azərbaycan tarixçiləri bu sahə ilə məşğul olmağa borcludurlar. Xalqımızın çox-əsrlik tarixinin bir çox sirləri məhz toponimik vahidlərin “dərinliyindədir.”

İxtisasca tarixçi olan, tarix fənnini və fəlsəfə tarixi ilə bağlı olan məsələləri yeni Azərbaycan nəslinə tədris edən Şakir Qabıssanlı son illər ərzində muğam tarixinə, ilahiyata, toponimikaya, Qobustan qaya təsvirlərinə dair bir sıra məqalələr və kitablar nəşr etdirmişdir. Qeyd edək ki, son 20 il ərzində ölkəmizdə məqalə və kitab nəşr etdirənlər az deyil. Lakin Şakir Qabıssanlı

əsərləri həmin ədəbiyyat məcmusundan orijinallığı, bir çox məsələlərə qeyri-adi yanaşma tərzii ilə seçilir. Azərbaycan Respublikasında onun müddəalarını, mülahizələrini, fərziyyələrini qəbul etməyənlər az deyil. Lakin orijinallığı ilə seçilən bu müddəaların yaşamaq, yayılmaq, tərəfdarlar qazanmaq, müzakirə olunmaq hüququnu danmaq qeyri-mümkündür. Maraqlıdır ki, orta və ali təhsilini sovet hakimiyyəti dövründə almış Ş.Qabıssanlı əski "sovet irsindən" sadəcə imtina etmir, boşluğu sevməyən insan kimi bizi imperiya dövrünün düşüncə tərzindən, yanlış "elmi müddəalardan" xilas olmağa, milli dəyərlərimizə "qayıtmağa" səsləyir. Şakir Qabıssanlı düşüdüklərini bölüşməyə, məqalə, kitab halında ictimaiyyətə çatdırmağa çalışan, tələsən, qarşı tərəfin fikirlərini eşitməyə can atan ziyalılarımızdır. Düşünürük ki, onun toponimikaya həsr olunmuş yeni əsəri də oxucuların marağına səbəb olacaq.

 X.S.Qasimov

**Azərbaycan MEA-nın A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru**

D.M.Əzimli
**Azərbaycan MEA-nın A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun elmi işçisi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru**

3.3.11.2012
TƏSDİQ EDİRƏM
Azərbaycan MEA
A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun
elmi katibi

 (G.N. Mammadova)

Rey

Bizə təqdim edilən «Toponimlərin açılmayan sirləri» adlı elmi-kütləvi kitab haqqında öz fikrimi bildirməmişdən öncə həmin əsərin müəllifi olan şəxs-yəni Şakir Həməzəyev (Qabıssanlı) haqqında məlumat vermək istədim.

Mən Şakir Qabıssanlıni 1999-cu ildən kollecin tarix müəllimi kimi tanımışam. O, yaradıcılığa başladığı 2008-ci ilə qədər digər müəllimlərdən o qədər də fərqlənməmiş və həminin təsəvvüründə sakit təbiətli, qeyri-adi xüsusiyyətləri ilə digərlərindən seçilməyən sadə bir müəllim idi. Həm mənim həm də kollecin kollektivi üçün olduqca qərİbə və izahı olmayan bir hal idi ki, Şakir müəllim gözlənilmədən və birdən- birə bu qədər dəyişdi və olduqca qısa müddətdə üst-üstə 2500 vərəqdən ibarət, həm də tamam fərqli mövzularda 6 əsər yazdı, həmin əsərləri kitab halında çap etdirib, xalqın müzakirəsinə təqdim etdi. Mən həmin kitabların demək olar ki, hamısı ilə tanışam, əksəriyyətini böyük bir həvəslə oxumuşam. Həmin kitablardan bir neçəsinin kollecdə geniş auditoriyanın iştirakı ilə müzakirəsinə keçmişik. Bu müzakirələr zamanı müxtəlif sahələrdən olan peşəkar mütəxəssislər Şakir Qabıssanlıni yaradıcılığı, onun əsərlərində irəli sürülən mülahizə və fərziyyələr haqqında öz dəyərli fikirlərini bildirmiş, müəllifin Azərbaycan və dünya ictimai-fəlsəfi fikrinə tamamilə fərqli düşüncə tərzini sərgilədiyini dəfələrlə vurğulamışlar.

Mən təqdim olunan kitab haqda yox, bu vaxta qədər işiç üzə görmüş əsərlər haqda öz konkret fikrimi bildirmək istədim.

Kitabı oxuyan həmvətənlərimizdən də xahişim budur ki, kitab haqqında fikirlərini, onları düşündürən faktları müəllifə ya mətbuat vasitəsilə, ya da müəlliflə şəxsən görüşüb bildirsinlər. Şəxsən mən belə qənaətdəyəm ki, Şakir Qabıssanlıni nəinki Azərbaycan tarixçilərinin İndiyə qədər dediklərinə- subutlara olduqca güclü, bəlkə də çoxlarımızın ağına belə gəlməyən irad və əlavələri, yerində edilən düzəlişləri vardır. Bu mülahizə və fikirlərin həqiqətə nə dərəcədə uyğun olub-olmadığına yalnız həmin sahənin mütəxəssisləri daha düzgün və dəqiq cavab verə bilərlər, müəlliflə geniş müzakirə açsın və polemikaya girsə bilərlər. Mən isə siravi bir oxucu kimi öz fikrimi belə yekunlaşdırırdım: Qabıssanlıni təqdim etdiyi yeni kitab və ələce də əvvəllər çap olunmuş digər əsərləri olduqca qiymətli fikirlərlə zəngindir, onları oxumağa və beşəriyyətin keçmişi haqqında dərinlə düşünməyə dəyər, çünki Şakir müəllim öz əsərlərində (hansı mövzuda yazılmasından asılı olmayaraq,) məhz insanı düşünməyə, həm də dünyanı tamam fərqli bir tərzdə görməyə çağırır. Mən bu yolda Şakir Həməzəyevə uğurlar arzulayıram, və böyük intizarla onun yeni əsərlərini gözləyirik.

Bakı İdarəetmə və Texnologiya
Kollecinin direktoru:

Fizika riyaziyyat elmləri
namizədi. dos.H.Hüseynov

Qobustan qayalarına düşən iz

Qədim insan yaşayış məskəni kimi dünya mədəniyyətinin mühafizə olunan abidələri – Qobustan qayalarının və ona bitişik olan tarixi ərazilərin, eləcə də milli musiqi xəzinəsinin, maddi və mədəni abidələrin tədqiqi, mənşəyinin nəzəri təhlili Şakir Qabıssanlı yaradıcılığının əsas istiqamətləridir. Onun nəzəri mühakimələri yeni dünyabaxışa əsaslanır ki, bu da ilk baxışda (ilk anlamda) çətin başa düşülür və yaxud mübahisəli mühakimələrə yol açır. Elmdə və yaradıcılıqda bu təbii və qanunauyğun haldır. İnkişaf, tərəqqi hamar müstəvi üzərində deyil, ziddiyətli fikirlərin toqquşması, parçalanması və bütövləşməsi kontekstində formalaşır.

Ş.Qabıssanlıın yaradıcılıq dünyasında muğamların və xalq mahnıların fəlsəfəsi, ulu Dədə Qorqudun Vətən sərhədləri, Seyid Nəsiminin Haqqa ucalan diləkləri, mənəvi-inanc və müqəddəs ocaqlarımızın nurani şəfəqləri işıq saçır – yeni düşüncə tərzində, yeni nəzəri fikir aspektində. İlk tanışlıqda oxucunu düşündürən fəlsəfi mahiyyət yox, ideyanın yeniliyi və özündən əvvəlki deyilənlərdən, yazılanlardan tamamilə fərqlənməsidir. Bu barədə dövrü mətbuatda və Ş. Qabıssanlıın artıq işiği üzü görmüş əsərlərində ətraflı bildirilmişdir.

Yeni tədqiqat sahəsi kimi Ş.Qabıssanlı tərəfindən coğrafi adların yaranma mənşəyinin izahı və nəzəri şərhinin verməsi də mübahisə doğurduğu kimi, həm də maraqlıdır. Xeyli geniş coğrafi məkan əhatə edən bu nəzəri mühakimə özündə tarixi-coğrafi və filoloji təhlilləri ehtiva edir ki, bu sahənin mütəxəssislərinin fikir yürütməsi üçün istənilən qədər «maddi sübutlar» vardır.

Ş.Qabıssanlı doğma və tarixi Azərbaycan bütövlükdə, eləcə də onun müqəddəs parçası olan Qobustanı dərindən sevdiyindən bu yaradıcılıq ehtirasları onda sönmür, əksinə daha da alovlanmaqdadır.

Bu yanğı ilə, bu istək ilə, bu təfəkkür ilə yeni yaradıcılıq nümunələri ilə bizi gələcəkdə hələ çox sevindirəcəkdir, Şakir Qabıssanlı.

Ən xoş arzularla Qismət Yunusoğlu, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi.

Q.Yunusoğlu

Q.Yunusoğlunun imzasını təsdiq edirəm:
DT və XK-nin Ümumi Şöbəsinin müdiri:

Z.Əliyeva

“Muğamat və İbrahim Peyğəmbər”, “İbrahim Peyğəmbər Xalq Mahnılarında”, (2010) kitabında gedən əsərlərin hamısının problematikası onların müəllifinin açılmamış sirlərin qapılarına açar salmaq istəyi və cəhdindən xəbər verdiyi kimi, Şakir Qabıssanlının necə vacib, ciddi və bəşəri məsələlərlə, milli problemlərlə məşğul olduğundan xəbər verirdi...

Məni Şakir Qabıssanlı ilə şair-publisist, jurnalist Qələndər Xaçınçaylı şəxsən tanış etdi və gördüm ki, bu adamın özü də bir şəxsiyyət tipi kimi olduqca maraqlı, sirli-sehirli auraya malik bir vətənpərvər ziyalıdır... Onun içərisində hardansa gələn böyük bir enerjiyə çağlayıb daşmaqdadır və bu enerjiyə onu bir an da rahat buraxmır, elə bil gözəgörünməz əllə onun təfəkkürünü idarə edir...

Elə bil Şakir Qabıssanlı məşhur şərqsünaslara, türko-loqlara qarşı “meydan sulayır”, məşhur alman alimi Ernst Dobloxoferin Orxon-Yenisey abidələrinin tədqiqindən çıxardığı “Türklər bütün qərb mədəniyyəti üçün “o biri tay” hesab olunan elə bir vilayətdən - Asiyanın düz göbəyindən çıxmışlar və o xalqa məxsusdurlar ki, onların haqqında biz uzun müddət heç nə bilməmişik, bu gün də çox az bilirik...” sözlərinin müqabilində tamamilə fərqli biliklər, məlumatlar, faktlar, yozumlar ortaya qoyur və bu sahədə özünəqədərki “biliksizlik” səhrasına yeni yaşıl vahə salmağa cəhd eləyir, yanlışlıqlara dürüstlük gətirmək istəyində bulunur...

Uzun müddət Azərbaycan türkuoloji konsepsiyasında Avropa və rus türkuoloji məktəbinin yaratdığı və əsasən “yanlışlıqlardan” ibarət konsepsiyadan bir asılılıq mövcud olmuşdu. Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycan şərqsünasları və türkoloqları yavaş-yavaş bu sehrli

Vətəndir. Dağ adları, insan adları, eləcə də dini adları elmi yozumla elə izah edir ki, indiyə qədər onların heç biri bu tərzdə oxunmayıb. Onun bütün firikləri inandırıcıdır. Şakir müəllimin vəhlə yazdığı dini yozum tərzini filoloji elmə təzə tədqiqat metodu, yeni istiqamət gətirib. Onunla çox ciddi mübahisə eləmək olar, amma təkzib etmək olmur. Başqa sözlə, Şakirin tezislərini təstiq etmək də, inkar etmək də eyni dərəcədə çətindir, mübahisəlidir. Mən bu əsəri bu cür görürəm. "Bəşəriyyət başlanğıcını haradan götürmüşdür?" böyük sualdır. Gərək bu sualın arxasında böyük bir güc ola ki, ona cavab verə biləsən. Bu kitab özü bir kəşfdir...

Şakir müəllimin əsərində tariximizin dönə-dönə təhrif olması, saxtalaşdırılması diqqətindən yayınmır və bunu konkret faktlarla sübut etməyə çalışır. Şakir müəllim bu kitabı yazmaqla ədəbiyyata, türkoloji fikrə yeni bir ifadə tərzini - konsepsiya gətirib və azərbaycanlı-türk insanının ruhuna, mənəviyyətinə çox yaxındır, düşündürücüdür. Onun böyük vətənpərvərliyi odur ki bəşəriyyətin başlanğıcını Azərbaycanda görür... Aydın vətəndaş mövqeyi, prinsiplilik, minillər boyu yaranmış basmaqəlib təsəvvürləri dağıtmaq istəyi, milli təəssübkeşlik Şakir Qabıssanlının araşdırıcılıq və elmi fəhmikarlığına hörmət doğurur.

O, mübahisəli mövzulara əl atıb. Onun yazılarında reallıq var və bu reallıqlar gələcək nəsillər üçün də bir həqiqət mənzərəsidir. Bir ulu məkan Göyçədir, bir ulu məkan Dərbənddir, bir ulu məkan Qarabağdır, Şirvandır... Hər halda, o böyük vətənpərvərliklə sübut etməyə çalışır ki, Qobustan qayalarındakı rəsmlər, daş kitabələr bizə zaman-zaman haqqımızı qorumağa şahidlik edəcək..."

Qorqud”, Zərduşların, bu əvəzsiz müqəddəsliyin qabığını tullayıb içərisinin şirəsini xalqa çatdırmağa səy göstərmişəm. İnanıram ki, buna qismən də olsa nail olmuşam. İstinad elədiyim mənbələr heç bir mənbələrlə əvəz olunmayan ana mənbələr olub. Hansıdır bu mənbələr? “Zənd Əvəstə”, “Dədə Qorqud”, “Qabusnamə”, “Ə.Xaqani”, “N.Gəncəvi”, “İ.Nəsimi”, “Müqəddəs Peyğəmbərlərin tarixi”, “Quran”, “İncil”, “Ə.Fars lüğəti”, “A.A.Bakıxanov”, “İ.Cəfərzadə”, “Cəfərqulu Rüstəmov”, “Ə.Fərzəli” və b. Birdə ki, Qabıssanın daşları, qayaları, toponimləri və xalçaları. Həmin əsərlərdə istəniləndən də artıq mənbələr var.

Bu əsərdə sübut etməyə çalışdım və nail oldum ki, (kursiv bizimdir - Q.B.) “Dədə Qorqud” qəhrəmanlarının, Zərduşların vətəni məhz Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycandır. Əsərin əsas qayəsi isə odur ki, Azərbaycan sivilisasiyanın mənbəyi və müqəddəs peyğəmbərlər yurdu dur. İbrahim, Nuh, İsmayıl və b. bu torpağın, müqəddəs torpağın övladları olub. Fateh İsgəndər, Sezar, Pampey, XII legion bu torpağa ziyarətə gəlirlər. ...Azərbaycan ilkin sivilisasiyanın, dünyanın, 72 xalqın, yeddi dövlətin ilk qibləgahı olub.”

Şakir Qabıssanın üslubu, yazı tərzii bu gətirdiyimiz misalın tərzindədir. Hökmlərdən və çılpaq tezlərdən ibarətdir. Sözlərin məna və etimologiyasını əsasən “Ərəb-fars lüğəti”nə istinadən açır və fizikadakı ehtimal nəzəriyyəsini o, filoloji və tarixi təhlilə tətbiq edir. Bütün bunların özü də onun müasir elmi təhlilə gətirə biləcəyi yenilikdir. Mən şəxsən Şakirin tədqiqatlarını (bunu tədqiqat adlandırmağın özü də çətinidir) oxuyarkən fizika elminin mühüm

İbrahim olmuşdur ki, onların da vətəni Qabıssan - Dağıssan olmuşdur. Qabıssan - Abişürun (Abşeron) Dağıssan dünyanın ilk sivilizasiya məkanı (məsələn mən olsaydım yazardım “dünyanın ilk sivilizasiya məkanlarından biri olmuşdur - Q.B.) olmuşdur.” (Bax: Qabıssanlı Ş. Bəşəriyyət başlanğıcını haradan götürmüşdür?”, Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2009, səh.19-20).

Bu fraqmenrt Şakir Qabıssanlının yazı manerasının, yazı üsulunun mərkəzində dayanır, ehtimallar irəli sürülür və hökm verilir! Özü də Şakir bunu elə bir səmimiyyətlə, elə bir inamla, elə bir yanarlıqla edir ki, oxucunun (söhbət ixtisaslı, peşəkar oxucudan gedir) içərisində baş qaldıran “şübhələrin”, sualların, etirazların üzərinə sanki su səpir, səngidir və inandırır... Bu ona görə belə olur ki, onun yazılarında milli-tarixi tale, azərbaycançılıq, insan-bəşər düşüncəsi ilə sıx əlaqəli motivasiya mövcuddur. Onun yazılarının ideya-estetik qloballığı, kosmik məştabı bu istiqamətə yönəli olduğundan mənim üçün daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu, fəhmə soykənən, bəsirətlə üzə çıxan əsil tədqiqatçı istedadının əlamətidir.

Tarixçi - ilk növbədə yaşadığı məkanı, millətini duyan, sevən və onlar barədə ürəklə, şəfqətlə, inamla danışmağı bacaran, xoşlayan bir insandır. Bütün bu ideyalar, yozmalar, ehtimallar Vətənə, Azərbaycan adlı məmləkətə aid olduğu üçün dəyərlidir. Yaxşı tədqiqatçılıq - vətəni duya-duya, sevə-sevə göstərməkdir ki, bunu Şakir Qabıssanlı məharətlə, “cadugünə” bir bacarıqla, hardasa bir az da, Zərduş şamanlarına məxsus qılıqla edə bilir... Bu, bir də ona görə baş tutur ki, onun daxili mədəniyyətinin, bilik və intellekt potensialının formalaşma “mətbəxi”, milli xa-

giyasıdır) gedib çıxan “Sarı gəlin” (onlarla digər xalq mahnıları təki) mahnısı Yer kürəsinin ən qədim mahnılarından biridir. Bu mahnı atəşpərəsliyin simvolu olub və yaradana yaratdıqlarına görə, məhz Günəşə görə minnətdarlığını bildirir, Günəşi vəsf edir. Sarı gəlin Günəşin simvoludur, Günəşin obrazıdır. Və beləliklə bu mahnı azərbaycanlıların əcdadı olan Albanlara, muğlara, onların inanclarına bağlı bir mahnıdır və ancaq bizə məxsusdur!

Şakir Qabıssanlı qədim toy mahnımız olan “Vagüzari” adlanan mahnının adının “Vağzal” təki adlanmasını ciddi təhrif hesab edir, bir sıra dilçilərimizin, etimoloqların bu sözə verdiyi şərhlərin üzərindən xətt çəkərək, sübut edir ki, “Vağzal” sözünün mənası texnokrat dövrü ilə əlaqədardır, tarixi ölçülərlə yanaşsaq “dünənin” sözüdür, özü də rus dilindən alınmadır! Bəs min illər boyu ifa edilən bu toy mahnı-havasının adı nə olub? Şakir “Vagüzari” sözünün mənasını bir himayədən digər bir himayəyə keçmək mənasını açır. Bir evin himayəsində olan qız gəlin köçərkən digər bir evin himayəsinə keçir ki, bunun da qədim inanclarla yaradanan “himayədarlığı” ilə əlaqəsi var...

Yaxud onun şəhrində Qobustan, Xəzər, Abşeron, Azərbaycan, Qəbələ, Nuxa, Oğuz və s.bu qəbildən olan sözlərə verdiyi tarixi-etimoloji şərhlər olduqca maraqlıdır, maraqlı olduğu qədər də inandırır... Yenə deyirəm, bu sözlərin hamısı xalqımızın tale yüklü problemlərinə işıq şüleyi salan ən qədim çağlara gedib çıxan məsələlərdir...

Şakir Qabıssanlı hər bir yeni əsəri ilə adət etdiyimiz, fəvvrən qəbul və inandığımız məlumat və biliklərimizə tamamilə yenilik gətirir, başqa sözlə, fikir və duyğularımızı tərpədir, ona yeni impuls verir. “Dədə Qorqud” prob-

Göründüyü kimi, Şakir Qabıssanlı min illərin arxasında ilişib qalan, böyük ədəbiyyatın mövzusunda çevrilən “Leyli və Məcnun” əfsanəsi təkin tanıdığımız problemə tamamilə yeni bir fəlsəfi-estetik mənə verir, mövcud olan, daşlaşmış, dəyişməz “həqiqətlər” kimi görsənən mətləbləri, izahları, şərhləri öz “qəribə” yozumu, versiyası ilə “dağdır”, nizamişünasları, şərqşünasları problemə yeni dini-fəlsəfi baxışdan yanaşmağa sövq edir... Belə bir məntiqlə fikirlərini çözləyən Şakir Qabıssanlı fikirlərini davam etdirərək yazır:

“...Muğamat məhz İbrahim p.ə. Rəbbə üz tutmağın-
dan yaranmışdır ki, izahını aydınlıqla verək. İbrahim p.ə. Günəşə üz tutub “Rəbbim, sənin şərikin yoxdur!” - dedi. Buna görə büt-pərəstlər onu xam gönə sarıyıb döydülər. Nəhayət əl çəkməyib onu oda atdılar. Od yanıb qurtarandan sonra baxıb gördülər ki, İbrahim əli qucağında sağ və salamət oturub. Ətrafı da gül və çiçəkdir. Ondan sonra ona səcdə etdilər. Bununla da təkallahlıq yarandı. Sual verə bilərsiniz ki, bunun muğama nə aidiyyəti var? Möhtəşəm və müqəddəs şəkildə bunların müğama aidiyyəti var! Yaxşı ki, və müqəddəslikdəndir ki, muğamanın ilk sözləri min illər keçməsinə baxmayaraq, bizdə -Azərbaycanda bir hərfini də itirməmişdir. Hansıdır bu sözlər?

- 1) “A Dad!”, “A Dad!”, “A Dad!” ...
- 2) “Bey Dad!”, “Bey Dad!”, “Bey Dad!” ...
- 3) “A Yar!”, “A Yar!”, “A Yar!” ...
- 4) “Ay Aman!”, “Ay Aman!”, “Ay Aman!” ...
- 5) “Yar Aman!”, “Yar Aman!”, “Yar Amamn!” ...
- 6) “Ey Dad!”, “Bey dad!” ...

Bu sirləri açılmayan sözlər hamısı Allaha xitabdır!.

Müəllifin bu yeni kitabının əvvəlki əsərləri kimi özəl cəhəti qorqudşünaslığa çox məharətlə yeni konfliktologiya gətirməsi və bir sıra zehniyyət basmaqəliblərindən uzaqlaşmağa nail olmasıdır... Və elə bilirəm ki, onun qaldırdığı problematika əsrlərdən gələn səsləri oyatdığından, tarixən yaranan milli-mənəvi dəyərlərə “öz ürək pəncərəsindən” baxdığından qorqudşünaslığa mövcud münasibətlərdə kəskin dönüş yaradacaq, yaxud yeni elmi mübahisə müstəvisi ortaya gələcəkdir... Bircə o qalır ki, bu polemika və mübahisə “rinqinə” çıxan təpər olsun!..

Bir mətləbi də demədən ötüşə bilmirəm! Şakir Qabıssanlıın əsərlərində texnar ədəbiyyatdan, kitabdan gələn mövzular yoxdur. Başqa sözlə ...şünaslığa məlum olan, ...şünaslığın illər boyu məşğul olduğu problemlər onun görkəzmə baxışları altında libasını dəyişir, “vəhdən”, “yoxluqdan” gələn səda və nidalar təsiri bağışlayır. Mənə elə gəlir ki, bu ancaq həqiqi araşdırıcı fəhmi sayəsində, məlum nəzəri fikirləri qeyri-adi duyma bacarığı sayəsində mümkün olur.

Şakir Qabıssanlı elmə müdriklik çağlarında, gəfil kosmik partlayış təkin gəlib, amma müasir elmi-fəlsəfi, tarixi, filoloji düşüncəmizdə təzə iz qoyacaq abi-havada gəlib! Çünki onun əsərləri küll halında bizim sivilizasiyamızda tamamilə yeni münasibətdir. Onun əsərlərində məlum qəliblərdən, sxemlərdən, streotiplərdən heç nə yoxdur. O nə yazırsa fitrətən yazır və yazdıqları da öz fəhmindən, fitrətindən qidalanır... Onda “elmi biclik” fitrətdən impuls alan “elmi fəndkirliliklə” qovuşur və özünün yazdığı kimi Şakir Qabıssanlı “İbrahimdən qalan tənha dərvişə” çevrilir! Onun bütün kitabları, həmçinin oxuculara təqdim

sōzün haradan doğulduğunu bilmədən, mənaları haraya vurğulandığını bilmədən tarixin necə kökünə çıxmaq olar? Tarixin haradan başladığını necə bilmək olar? Qabıssan qayalarını və oradakı işarələri oxumadan, xalçaları və onların işarələrini oxumadan, xalq dastanının və «Dədə Qadir» dastanının kodlarını açmadan Azərbaycan və dünya tarixinin köklərinə gedib çıxmaq qeyri-mümkündür. Tarixin ilkin qaynaqlarına malik qədim mənbələr Avropanın gizli arxivlərində, (bizə çatanlar isə təhrif olunmuş formadadır) əlimizdə olanlar isə qədim maddi və mənəvi abidələrimiz oxunmamış şəkildə qapalı tərzdə qalmışdır. Sadəcə olaraq onu bildirmək istəyirəm ki, qədim tarixə malik olan toponimlərimiz isə, demək olar ki, başqa həqiqi mahiyyətdən uzaq şəkildə qəbul olunmaqla, yazılmaqla, açıq yazıram saxtalaşdırmaqla tariximizi, xüsusilə ana tariximizi bərhad hala salmışdır. Ona görə ki, toponimlər tariximizin dünya tarixinin açlarıdır. «Toponim» sozu, adı isə əsl mahiyyəti uzaqlaşdırmaq üçün qəbul olunmuş bir addır. Toponim sōzünün həqiqi adı «Gah»dır, (məsələn "Şəhərgah", "Qibləgah") yəni «zaman və məkan» anlayışı, adı olmalıdır. Yəni zamanın çərxi-dövrənindən doğulan yer adları. Bu ad başlanğıcını «Şam» adından götürüb, Əqsayi Şamı keçməklə (Yəni uzaq şam Sürya şamı (Suriya), Alyaskada, Şamanlarda tamamlanır.

Bəli, Şam o Şamdır ki, «Yusif və Züleyxa» müqəddəsliyinə bağlanaraq, Misirə məhz Şamdan gəlin köçmüşdür. Daha doğrusu Yusif Kəyandan (İrandan), Züleyxa isə, Şamdan (Qabıssandan) Misirə gedib, orada qovuşub İbrahim dinini bərqərar etdilər, bütləri sındırıb, qırıb, məhv etməklə vəhdət daxilində. Ancaq heç kim varmayıb, araş-

«Şam»na görə «Şam»əxi adı bu yerə verilib. (Yəni Şamın qardaşı). «Dədə Qadir» (Qorquq) dastanındakı məkanlar düzgün və dəqiq araşdırıldıqda dediklərimizə heç də şübhə qalmır. Əsas argument faktı odur ki, dastanda olan əlli doqquz qalanın əksəriyyəti burada, məhz qışlaqlardadır. Bunlar hamısı tapılıb və ilkin sivilisasiyanın, ilkin şərtləri kimi göz oxşamaqla, göz qabağındadır. 2-ci mühüm şərt dinə bağlı xanəqahlardır ki, bunlar da məhz Daş ağazla, İç ağaz ərazisindədir. Xanəqahlar isə, sirrini bəşəriyyətə açmayan, sivilisasiyanın ana xətti olan İbrahim dininin xanəqahları olub. Bu dinin də ilkin kodları məhz «Dədə Qadir» dastanındadır ki, bunlar da dastanda açılmayıb. Din olmasaydı, heç vaxtı dövlət və onun vacib mənəvi şərti olan dövlətin ideologiyası olmazdı. Bu da ilkin dövlət kimi, Dədə Qadir dastanında adı üç dəfə çəkilən Alban dövləti olmuşdur. Məhz ilkin toponimlər də dastanda yazılan toponimlər kimi Alban dövlətinə məxsus olmuşdur. Bu toponimlərin də daşıyıcı nəslə dastanda göstərilən «Türk» (Nuhun nəvəsi Yafəsin oğlu) və ya Üsman nəslə olmuşdur. (Osman) Üsman isə lüğəti terminlərdə təməl, zat, kök kimi öz təsdiqini tapır. Dastanda olan qəhrəmanların da adları məhz «Şam»la vəhdətdə götürülmüşdür. Beyrək, (Günəş əsilli), Beyandır (Bayandır) (Günəşi andıran), Beybecan (Günəşcanlı) və başqaları. Hamısı «Şam» vəhdətində olan adlardır. Diqqətlə araşdırılsa bu toponimlər qırılmaz şəkildə bir-birinin davamı olmuşdur.

Bu baxımdan toponimləri əlbəttə ilkin dünya toponimləri ilə vəhdətdə dörd qismə bölmək olar.

1-ci toponimlər Yer in Göy ilə vəhdətində yəni ulduzlara sitayiş mövqeyində doğulmuşdur ki, bunların da daşığı-

ram-Sangiran, Qüvadh (Qubadlı), Xınalıq, Meysəri, Muğan və başqa adlar bunların bariz nümunələridir. Əksər yerlərin əlverişli imkanlarını əlbəttə təbiət nöqtəyi-nəzərdən nəzərə alıb toponimlərini əcdad, nəsil kimi bizlərə miras qoyub getmişlər. 1920-ci illərdən sonra çox ustalıqla təbiətə bağlı adlar dəyişdirilib tayfa adları olmuşlar deyə ümumiləşdirib, mənası ortaya qoyulmamaqla təhrif olunmuşlar. Demək olar ki, heç bir rayon adlarımız həqiqi adını və mahiyyətini indiyə qədər daşımamışdır. Tayfalara gəldikdə, tayfa adlarını isə mərkəzi toponimlərdə deyil, kəndlərdə deyil, məhəllələrdə axtarmaq lazımdır (Şamlı, Qaraqövmü (Qaraqoyunlu), Əmirri, Dəlləkli, Muğanlı və başqalarını misal göstərmə olar. Bərdə (Bərdo adı tayfa adı ilə), Duvannı, Dəmirçi və başqa tayfa adları ilə bağlanması sovet tarixşünaslığının və toponimşünaslığının cəfəngiyatından başqa bir şey deyildir. Demirsiniz tayfa adıdır, bəs onda bu tayfaların adının mənasını nəyə görə ortaya qoymursunuz? Tayfalar öz adlarını məhəllələrində yaddaşlara salmış, bu günümüzdə də qalmaqdadır.

Təkcə Gəncənin adı azı bir neçə dəfə dəyişilib özündən alınmışdır.(Yelizavetpol, Kirovabad və başqaları). Sual olunur nə üçün təbiətin xəzinə kimi qiymətli adını dəyişdirmək nə məqsəd daşıyıb?

Dünya miqyaslı əsərlər, antik əsərlər dəyişilməklə öz məntiq mahiyətindən tarixi işarəsindən kənara çıxarılmışdır. Misal olaraq;

Dədə Qadir təhrif olunub Dədə Qorqudla, Ağaznamə yəni bəşəri başlanğıc yazı, dəyişilib olub Oğuznamə, hansı ki, Oğuz sözündə heç bir lüğəti məna yoxdur. “Zənd Əvəsta” dəyişilib olub “Avesta”, “Qabısnamə” həmçinin

Məntiqi mənası Müqəddəs məkan, ona görə ki, bu məkan Övliyalar yurdu Qabıssan kimi səslənmişdir. Dünyanın heç bir yerində burada olan qədər ziyarətgah yoxdur. Qabıssanın hər bir qarışı pir, ziyarətgahlarla bağlıdır. Mərəzə Qabıssanın ana və mərkəz məkanlarından biridir. Qədim ərazidir. Oradakı kurqanlar, mixi yazıları və başqa yazılar olan qədim abidələri bu yerin ilkin sivilizasiya məkanını olmasından xəbər verir. Qədim qışlaqlar əsas etibarını ilə bu əraziyə aiddir. Yeraltı açılmayan, tarixə bəlli olmayan sirləri vardır. Bu müqəddəs yeri də gözdən salıb üç mənalı sözə malik olan bu adı 1-ci mənaya bağlayıb «xəstə» adı veriblər. Yerə də xəstə deyərlər? Çünki özləri və beyinləri xəstədir bu mənaya bağlananlar. Bəziləri də «Mərz» sərhəd mənasına bağlayırlar, hansı nəyin, sərhəddir açılıb ortaya qoyulmur? Halbuki Mərəzə ana mənası ilə «nümayiş etdirilən yer deməkdir». Ona görə ki, onun «qədim» mənasını daşıyan «Diri babası» vardır. Yəni qədim ziyarət yeri. Qədim zamanlardan üzü bəri dini ayinlər məhz Diri babanın üstündəki meydanda keçirilib. Dədə Qadir dastanında yazılan, deyilən «Ala dağ» müqəddəs mənası ilə bu meydana baxış dağı olmuşdur. Ətraf əlamətləri də bunları təsdiq edir. Bax beləcə müqəddəs toponimlərimiz dəyişdirilib, saxtalaşdırılıb, təhrif edilib eybəcər hallara salınmışdır. Özü də bilə-bilə, şüurlu şəkildə.

3-cü variantlı toponimlər orta əsrlər və İslama bağlanan toponimlər olmuşdur ki, bunları da təbii saymaq olar.

Nəhayət 4-cü variant toponimlər isə muasir dövrün toponimləridir ki, bunları da 1828-ci ildən, sovet hakimiyyəti dövründən və bir də muasir keçid dövrünə bağlanan toponimlərdir. Bunları qəti surətdə qarışdırmaq olmaz.

«SARI GƏLİN» İBRAHİM PEYĞƏMBƏRİN GÜNƏŞƏ ÜZ TUTMASININ VƏSFİ DEYİLMİ?

*Mənim dilim quş dilidir,
Bunu Süleyman bilir ancaq.
İ.Nəsimi*

Nə qədər zalım, nadan və beyni möhürlənmiş olasan ki, “Sari (sarı) gəlin»i Azərbaycan xalq mahnılarından kənara çıxarasan.

“Sari gəlin” xalq mahnısı haqqında çox yazılıb, çox deyilib, çox mülahizələr irəli sürülüb. Lakin “Sarı gəlin”-də sözlər və sözlərdəki kodlar, işarələr ayrı-ayrılıqda təhlil edilib ortaya qoyulmamışdır. Bu qədim mahnının dünyaya səs salması, dünya miqyasında hallandırılması zərurətdən başqa bir şey deyildir. Lakin bu müqəddəs mahnıya müxtəlif yamaqlar vurulması cır təfəkkürün məhsuludur. Əlbəttə, xalq mahnıları mənası bilinməyən “Folklor” adlandırılan (əslində bu, folklor deyil, qədim atəspərəstlərin dilində (Parsilərin) əfkardır) institutun ana mövzusu olmalıdır.

1) Əfkar (fikirlərin cəmi) fikirlər;

2) Əfkari-ümumi (yyə) ictimaiyyətin fikri (bax: ə.f. lüğ. səh.198)

Etirazı olanlar “folklor” sözünün dil mahiyyətinin lüğəti terminini ortaya qoysunlar.

Təəssüflər olsun ki, “Sari (sarı) gəlin” xalq mahnısı başda olmaqla bütün xalq mahnılarından biri də olsa düzgün açılıb, təhlil edilib (kodlar əsasəndə) meydana çıxarılmamışdır. Efirdə bu mahnılara olan münasibətlər isə

Gülü qönçə dərməzlər.

Digər bir formada “gülü sulu dərməzlər”, yəni gün çıxmamış, onun nuru ilə açılmayan gülü dərməzlər (Gün çıxmamış gülü dərməzlər).

Bəli, aşıqın (söhbət bəşəri aşıqdən gedir) Sari gəlinə xitabı, İbrahim p.ə. Günəşə üzünü tutub “Rəbbim, sənə şərək qoşulanlardan deyiləm” deməsi bütperəstlərə qarşı çıxmasının mahiyyəti deyilmi? Bu baxımdan, 2-ci beytə diqqət yetirək:

***Bu sevda nə sevdadır,
Səni mənə verməzlər.***

Bəli, bu sevda bəşəri sevda olub, bütperəstlərə (dünya bütperəstlərinə, əlbəttə, zamanında) qarşı çıxıb rəbbə üz tutma sevdasıdır. İbrahim p.ə. Günəşə (Sari) üz tutmaqla Rəbbə çıxırdı, ona bağlanırdı. Bilirdi ki, Günəş Rəbbin bəxşeyişi, bəşəriyyətin həyat mənbəyidir.

Səni mənə verməzlər.

Bəli, bütperəstlər öz bütələrini inkar edib, heç vaxt göyə üz tutmayacaq. Allah onlara öz qapılarını açınca “Rəbbdən vəhy gəlir. İbrahim, bunlar beyni möhürlənmişlərdir. Ona görə ki, onları yaradanlara üz tutmaq əvəzinə, özlərinin yaratdıqlarına üz tuturlar, onları mənə tərəf yalnız və yalnız sən döndərəcəksən. Çünki bu gücü milyonlardan biri olan sənə verdim. Sənin gücünlə onlar mənə üz tutacaqqlar”.

Bu, belə də oldu. İlkin olaraq İbrahim üzünü ulduza tutdu, sonra onu inkar etdi. 2-ci Aya üzünü tutdu, onu da

dastanında qeyd edilir ki, mənim adım Rəsul idi, Qərib çağırıldı mənə).

II bənd:

Bu dərənin uzununu,

Çoban, qaytar quzunu.

Bəli, bu dərənin uzununu, gün batdı, çoban, qaytar quzunu. Məgər bu vurğular günün batmasına işarə deyilmi?

Nə ola, bir gün görəm

Nazlı yarın üzünü.

Sual olunur: əgər “Sari gəlin” aşiqin sevdiyi, “rıjaya nevesta”dırsa (“blandinka”), bəs onda “nazlı yar” kimdir? Dəhşətdir, “Sari gəlin”i qıpçaq gözəlinə bağlayan azərbaycanlı professorun sözləri (bax: “Türküstan” qəzeti).

“Sarı gəlin” Şirvan, Qabıssan folklorunun zərlərindədir. Onu qıpçaqlara bağlamaq azı günahdır.

Bu mahnı Qabıssan folkloruna aid olan mahnıdır. Bu mahnı deyilən zamanda, qıpçaqların rəhbəri Qıpçaq Məliyın quldur dəstələri Qabıssanın Qaraca çobanın nəzarət etdiyi altı min qoyunu yağmalamağa gəlirdi. Sual olunur: hansı əsasla bu müqəddəs mahnını qıpçaqlara bağlayırsan, cənab Azərbaycan professoru?!

Bəli, Sari gəlin Günəşdir, Nazlı Yarı isə Allaha olan işarə vurğularıdır. Rəbbini görmək istəyir İbrahim. Sonda Rəbbi ilə Meracda görüşdü İbrahim. Məhəmməd peyğəmbərdən əvvəl Meracda İbrahim olmuşdur (bax: “Avesta” deyilən “Zənd-Əvasta”ya (yəni əvvəlinci od).

Bəli, günəşə üzünü tutmaqla Rəbbini görmək istəyir İbrahim. Onu görmək istəyir aşiq İbrahim. Dünyanın ilk aşiqi, dünyanın ilk Məcnunu, yəni dəlicəsinə sevən aşiqidir

*Yarın bağçasında üç gül açıbdır,
Ağ gül, qırmızı gül, bir də Sari gül.*

İlk baxışdan adama elə gəlir ki, bu xalq mahnısında yarın bağçası, sevilən bir qızın bağçasıdır. Əlbəttə, bu, bəsit düşüncə daxilindədir. Mahnı və onun kodları bəşəri ideyaya bağlanan kodlar olmalıdır. Burada Yar Allah, bağçası isə kainat, ulduzlar dünyasıdır ki, Allah bu müqəddəs varlığı bəşəriyyətə bəxş etmişdir. Mahnının 2-ci bəndi dediklərimizə həlledici təsdiq gətirir:

*Ağca gülün qapısından baxmalı,
Qırmızı gülü dəstə-dəstə tutmalı,
Sari gülü tər buxaq altından taxmalı.*

“Ağ” burada əslində “aq” olmalıdır. Aq bağlanmayan, ayrı mənasındadır. Bu, Aya işarədir. Yəni Ay kainat, ulduz sistemindən ayrı, uzaqda, Yer məkanına yaxın olan ulduzdur. Bəli, onun qapısından biz kainata bixırıq.

*Qırmızı gülü dəstə-dəstə tutmalı.
Bu, ulduz sisteminin çoxluğuna işarədir.
Sari gülü tər buxağın altından taxmalı.*

Bəli, qızlar-gəlinlər ayparanı boyunlarından (qızılı) asanda tər buxaq altına düşür.

Sonuncu beytdə fikilərimiz mübaliğəsiz, inkarsız öz təsdiqini tapır.

İbrahim qurbandır gülün üçünə.

Sual olunur: hansı İbrahimidir ki, bu güllərin (üç ulduzun) üçünə aşiq olub zamanında?

Başqa bir formada:

*Qızıl gülü yar saçına taxmalı,
Sarı gülü tər buxağa taxmalı,
İllah, sari gülü taxmalı.*

- 1) İlah - Allah, Tanrı deməkdir;
- 2) İlahə - qadın Allahı, sənəm;
- 3) İlahi - Allaha aid, Allaha dair. 2-ci məna yerdə olmayan, yerdə tapılmayan (bax: ə.f. lüğ. səh. 238).

İlahi Sənəm - büt-pərəstlərin sitayiş etdikləri gözəl sevgili Günəş (əlbəttə, İbrahimin qələbəsindən sonra). Bəli, bütün bunlar İbrahim dininin ideologiyası və bu ideologiyaya bağlanan mahnılar olmuşdur. Çünki Quranda İbrahim həqq-pərəstdir və Hənəfi kimi qeyd olunmuşdur.

Həqə - bir ulduz adı;

Hənə - astronomiyada ulduz adıdır (bax: ə.f. lüğ. səh.716-726). Demək, İbrahim üzünü ulduzlara tutub Rəbbini arayan, onun nəslə Günəşə, Aya, ulduza sitayiş edən atəş-pərəstlər idilər ki, vətəni Qabıssan və Təbriz olmuşdur (bax: L.Kərimovun Azərbaycan xalçaları əsərlərinə). Azərbaycan xalq mahnılarında "Sarı gəlin", yəni Günəş müxtəlif formalarda İbrahim p.ə. müqəddəsiliyi kimi öz əksini tapmışdır. "Saçın ucun hörməzlər" in digər bir forması:

*Təbriz üstə Marağa,
Telin gəlməz darağa.*

Təbriz üstə Marağa - onlardan da üstə Günəşdir ki, onun telləri (şüaları) darağa gəlməz. Yaxud, başqa bir mahnıda:

Telini saymaq olmaz.

Bəli, Günəşin telləridir ki, onu saymaq olmaz. Sual olunur: bu mahnıların ilkin kökləri hansı mahnıya bağlıdır, belə bir mahnı vardırmi ki, fikirlərimizə təsdiq gətirsin? Bəli, var belə mahnılar.

*Simavara od salmuşam,
İstəkana qənd salmuşam,
Səni səndən almışam,
Səni anandan almışam,
Ay bircəm, ay bircəm, səksənmə, diksinmə,
Ağlama, balam, ağlama, balam.*

İndi isə bu mahnının müqəddəs kodlarını açaq.

Simavara od salmuşam.

Yəni sənə müqəddəslik bəxş etməklə, sənə mənəvi od bəxş etdim.

*İstəkana qənd salmuşam.
Yəni sənə müqəddəslik bəxş etdim.*

Səni səndən almışam.

Yəni sənə müqəddəslik bəxş etməklə yer məkanından alıb göy məkanına bağladım.

Səni anandan almışam.

Yəni sən artıq ananın deyil, mənim müqəddəs övladıma çevrildin. Yəni sənə buta verməklə öz Rəbbinə bağladım.

BƏQƏRƏ 150:

(Bəli) və haradan çıxsan (namazda) üzünü Məscidi-Hərəməyə tərəf döndər. Harada olsanız özünüzü ona tərəf döndərin ki, insanların zalımlardan (məntiqsiz söz danışq-larından) başqalarının sizə (irad tutmağı) bir dəlil olmasın. Müşrülər deməsin ki, “İbrahimin dininin iddiasını etdiyi halda, onun qibləsi ilə müxalifdir” və ya kitab əhli gəlməsi vəd edilmişdir peyğənbər qibləsi Kəbə olmalıdır, deməli, bu şəxs həmin peyğənbər deyil deməsin. Bəli, bu iki ayə çox məramlardan xəbər verir. Zamanında ilkin olaraq Nuh p.ə. sonra İbrahim bütperəstlər dünyasından ayrılıb üzünü göyə Rəbbin dərğahına tutmaqla bütperəstlərə düş-mən kəsildi. İşarələrlə Rəbbini təbliğ etməyə başladı. Bu işarələri Azərbaycan xalq mahnıları ilə açaq.

*Nar, nar Nargilə,
Dürün gedək Yargilə.*

Nar - burada Günəşin bir adı, gilə isə onun tək ol-masına işarədir. Durun gedək Yargilə isə bütperəstlərə işa-rə edir ki, Allah sizin cansız bütler deyil, ərşi-fələkdə, yəni səmanın 9-cu qatındadır.

*Nar, nar, nar əkdim,
Yanında gilənar əkdim.*

İşarə edir ki, Günəş və ulduzlar sistemi sizin həyat mənbəyiniz, bunları sizə bəxş edən Rəbbinizdir. Qayıdın ona tərəf.

nınızın haraya yönəldiyini bilmirsiniz. Çünki bu təbili siz çalmırsınız, sizə çaldırırlar. Siz bu hərəkətinizlə bəşər tarixində ilk dəfə Allaha üz tutan, Allaha dua edən türk dünyasına qənim kəsilirsiniz. Bilməlisiniz ki, türk və türk dünyası Nuhun ilk nəvəsi, Yafəs oğlu (Nuhun böyük oğlu) türkün övladlarıdır, İbrahimin törəmələridir (İlkin ana məkanı da Bakının Türkan kəndi olmuşdur). “Sari gəlin”i də ermənilərə sıırmaq sizin kimi havadarların köməyi ilədir. bu hərəkətinizlə aydın göstərirsiniz ki, siz siyasətçi deyilsiniz. Əsl siyasətçi bəşəriyyətə xidmət etməli, onu parçalamamalıdır. Bu baxımdan siz siyasətçi deyil, siyasi hoqqabazsınız. Stalinin dili ilə desək, sən siyasi fırldaqçı, siyasi ...sən. 2006-cı ildə J.Şirak Ermənistanda olarkən qeyd etmişdi ki, Nuhun gəmiyi Ararat dağında dayanmışdır. Bilirəm ki, Nuh xristian olub. Cənab J.Şirak, siz fransızlar deyirsiniz ki, Nuh Ararat dağındadır, müttəfiqiniz ingilislər isə bildirir ki, gəmi orada ola bilməz, çünki oranın geoloji süxurlarında balıqqulağı yoxdur. Xristianlığa gəldikdə isə, xristianlıq Nuhdan azı səkkiz min il sonra dünyaya gəlmişdir. Xaç gəldikdə isə, xaç iyirmi formulası ilə Azərbaycanın ilkin dini nişanı olub, əlamətləri qoca Qabıssandadır. Dünyanın maddi və mənəvi yolu, birdəfəlik bilməliyik ki, Allahın istəyi olan həqiqət yolu olmalıdır. Əks halda, bu, Allahı danıb bütpərəstliyə qayıtmaqdan başqa bir şey deyildir. Sonda Fransa dövləti ittifaq dövlətlərinin təbilçisidir, yəni nağaraçalanıdır. Bu nağaranı susdurmağın bir yolu var: müsəlman dövlətlərinin birlik yolu. Otto Bismarkın dediyi kimi, “dəhşət orda olar ki, müsəlmanlar çəkici bir zindana vursunlar”.

Bu məqalə dərc olunandan iki ay sonra Sarkozi və

“in-qa” olub (Yəni bura məkandır, mən haradan hara düşdüm?). Məhz bu səs gələcək doğulanların ilkin gen yaddaşı olmuşdur.

3) Qa(Ur-ux) yer, yurd məkan (bax: Udin Azərbaycan lüğ. səh. 184);

4) Qa - məkan Qabı(ssan) müqəddəs məkan;

5) Qabusnamə - müqəddəs namə.

Məhz bu arayışdan sonra qayıdıram ana mövzuya. “Sarı gəlin” “Sarı gül”, “Sarı qovun”, “Sarı Günəş”, “Nar”, “Çalpapaq”, “Gülyanaq”, “Nargilə”, “Qaragilə” adlarının hamısı xalq mahnılarında məhz Günəşin, Şəmsin əksi kimi qəbul edilmişdir. Bütün bunların kökü atəşpərəstlərə, Oda, Günəşə, Atəşgaha səcdə olunmasının əksi kimi qəbul edilməlidir. Günəşə sitayiş atəşpərəstlərə məxsus olub, ilkin vətəni də Qədim Qabıssan olmuşdur. Yeddi min işarəsi olan Qabıssan qayaları bunu tamlıqla, mübaligəsiz təsdiq edir.

*Şəmin ocağıdır, isinin burda,
Ocaq Qabıssandır, külliyyatı var.
Özü yaratmışdır bağ-baratını,
Adın şöləsində əslin zətı var.*

Bəli, dünya alimləri tərəfindən oxuna bilinməyən bu işarələrin (müqəddəs) yaradıcılarının “Sarı gəlin” mahnısını yazmağı da şübhə doğura bilməz. “Sarı gəlin”in Qabıssan qayalarında yüzlərlə işarələri bu günümüzdə də qalmaqdadır. Onun vətəni də qıpçaqlara və ya qeyrilərinə aid deyil, Qabıssanın özünə məxsusdur (Şirvan folkloruna). Bundan əlavə, bütün xalq mahnıları ümumilikdə bir beytdə birləşir ki, bu beyt də hamıya məlumdur.

həyat mənbəyi olduğun üçün mən soyuq bütlərə deyil, sənə üz tutub səcdə edirəm.

Artıq ikinci bənd fikrimizə tam təsdiq gətirəcək

Aramgahın dardarı, qara xal Yar

Gəl başımın sərdarı qara xal Yar

Dar-böyük ev, yer, məkan, məqam. Dari bəla bəla, din evi (dünya). Dari dünya axirət evi bax. Ə.f. lüğ. 137. artıq sənin din ocaqlarını pak (çəməndə) yerlərdə qurmuşuq, onların vasitəsi ilə sənə dua edirik.

Gəl başımın sərdarı qara xal Yar

Bəli, başımızın sərdarı ancaq və ancaq Allah, onun rəmzlərindən ən vacibi Günəşdir ki, biz də ona səcdə edirik.

Evimizə gəlmədin, qara xal Yar.

Yəni mənim haqq işimi üzə çıxarmırsan

Qonşumuza gəl barı qara xal Yar.

Sonda bütperəstləri haqqa gətir, sənə üz tutsunlar barı

Aramgahın haşimi qara xal yar.

Haşimi -Məhəmmədin ata tərəfdən mənsub olan nəsil

Haşimilər sülaləsi (bax: ə.f. lüğ. səh. 721)

Haşiyənişin -guşənişin (peyğəmbərlərə işarə)

Hara qoyum başımı qara xal Yar

Yəni mənim sənə olan haqq işimi bütperəstlər qəbul etmir. İncidirlər, təqib edirlər, hətta öldürməklə hədələyir-

Bu açdığım mahnıların mənəvi dəyərlərinin hamısı sənə, sənin ad gününə töhvə edirəm. Sən Qabıssanın əvəzsiz oğlusan bu mahnılar da Qabıssanın, Şirvanın əvəzsiz (folklor) nümunələridir. Sübut üçün bütün bunları təsdiq etmək üçün bir xalq mahnısı ilə sözlərimi bitirirəm.

«Dara zülfün» xalq mahnısı:

*Dara zülfün sal hər yana,
Gözlərin bənzər ceyrana,
Bir dənə zülfün vermərəm
Şəki, Şirvan, həm Səlyana.
Ay qız, mənə bir bax, bax,
Hərdən mənə bir bax, bax.*

Zülf burada Günəşin nur şüalarına işarədir.

Gözlərin bənzər ceyrana.

Ceyran Həməl bürcünə (qızıl ceyran bütü. Avestada Ahu məaz, müqəddəs sığınacaq işarədir. Gözlər isə ulduz sisteminin gözü Günə və Aydır, səmanın gözlərinə işarədir.

*Bir dənə zülfün vermərəm
Şəki, Şirvan, həm Səlyana.*

Bunlar, bu sözlər Şirvan folkloruna məxsusluğu, günəşə səcdə edən Qabıssanlıların deyimlərinə işarə deyilmi? XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində bu yerlərin xalqaları Amerika və Avropa ölkələrinə Kabrıstan-Kabıstan adı ilə ixrac olunurdu. (Yəni qədim Qabıssan).

ULU ƏCDADIMIZ TÜRKÜN MÜQƏDDƏS

ANA SÖZÜDÜR CAN AZƏRBƏYCAN!

Ya Rəbb, bu yerin yaşı nə qədərdir. Yerin yaşı Qabıssandır. Ya Rəbb, bu sirr olmuş aləmlərin qapıları nə vaxt açılacaq. Bəndənin aləmi varlıq məkanından öz xüsusi mərtəbəsini tutanda. Bəs o nə vaxtdı? Onu zaman göstərəcək. Yerin canı mənəm, ruhu Allah, mülkü Qabıssandır.

Demə dünya bir yuxu imiş, diri ölüykən cana gəlmiş. Xəbər tutub dünyasından əhvalın halın bilmiş. Gör hardeydim hara düşdüm. Pərvərdigar, de bu neymiş? Naməlum o aləmlərdən aləmlərə o görsənmiş.

*Şəmin ocağıdır, isinin burda.
Ocaq Qabıssandır külliyyatı var.
Özü yaratmışdır bağ-baratını,
Adın şöləsində əslin zətı var*

*Adi görünməsin sizə bu aləm,
Bir saman çöpünün öz misqalı var.
Var tar, kamanın gecə əzanı,
Səsi Qabıssandır dəf qavalı var.*

Bilal şirvani

***İbratamız söhbət “Nur” çırağıdı,
Yanır Qabussanda “Şəm”, Hümbəti var
“Şəm” bir Şirvandı övliyadı o,
“Qabussan” söyləyir şəhadəti var.***

Bilal Şirvani

*Səbəbdən xali olmaq üçün nəticəyə baxmalısən,
Yaranışqlar içrə gəri Qabussandır - Qabussan.*

Bu beytin kodu Gərdir.

Burada bilməlisən ki, dünyanın zətı “Şəmə” sitayiş edən İbrahimin nəslı atəşpərəstlərdır. İbrahim dininin bu məkanda (Qabıssanda) zühür etməsi ilkin sivilizasiyanın təkənı olmuşdur. Bunları bilmədən nə özünün, nə də tarixinin zətını tapa bilməyəcəksən. Bunların mahiyyəti Qabıssan qayalarındakı işarlərdir ki, dünyanın Ümbaki adı ilə ilk qıbləsi olmuşdur. Dünya buraya zamanında ziyarətə gəlmişdir. Baki - ağlayan, hüzn yeri, ələm yeri deməkdir. Bax ə. f. lüğ səh 34. Ümbaki isə ana Bakidir (üm-ana). 1- ci Qabıssan qayaları 2- ci Atəşgahdır.

*Qəsrin qalasına əda həsarına tövhəsidir,
Rüzigarına bənd çəpəri Qabussandır - Qabussan.*

Bu betin kodu “əda” dır.

Əda - ödəmə, vermə, tərz üslub.

Yəni dünya bir qaladırsa, onun həsarı Qabıssandır. Bəşəriyyətin təməli bu həsarın içərsində qoyulmuşdur. Adəmin, Nuhun, İbrahimin binə mülkü, Qabıssan olmuşdur.

*Əzadə - qübbənin şəhri mayə tutub xanəsinə,
Kəşf olunan aləmləri Qabussandı - Qabussan.*

Əza - səbr, üzvlər, zərrələr.

Qübbə - göy səma.

Mayə - zat, əsl. Bunlar beytin kodlarıdır.

Yəni, Allah səbrlə zərrələrdən varlıqlarını yaratdı. Hər bir varlığın öz zərrəsi var, onlar bir - birinə qarışmaz.

qəddəs məkanı Qabıssandır. Dünyanın doğru, həqiqət yolu burdan doğulub, şəcərə yollarını cızmışdır. Onun üçün da bura, övliyalar yurdu-Qabıssan deyilir. Yəni ilkin peyğəmbərlər burada zühur edib din karvanını yaratmışlar. Bu karvanın sarbanı Qabıssanda olmuşdur.

***Gözə - görünməz nurdur binasında yetişən cüzv,
Xanədə gərdiş - məhvəri Qabussandır - Qabussan.***

Cüzv - bölünməz hissə deməkdir.

Məhvər-aya bənzər, ay kimi. Beytin kodları bunlardır.

Qabıssan öz şəhadətini ayın nurunda ək etdirir. Onu danmaq və parçalamaq olmaz. Göydə aya, ulduza sitayiş et, yerdə Qabıssana. Bilməlisən ki, Nuhun tufanı buradan başlayıb, burada da sona çatıb. Həyatın Allahın qəzəbindən sonra nəvaziş əli buraya çəkilib. Yer kürəsinin sonrakı qəzaları da burada sonluğunu tapacaq, buna əmin ola bilmərsən. Şahidimiz isə kainatdan uzaq, bizə yaxın ay olacaq. Bunları işarə verən iç oğuz oğlu Bilal Şirvani, açıqlayanı isə daş oğuz oğlu Şakir Qabıssanlıdır. Hər ikisi Qabıssanın mənəvi çılpaq səhralarında piyada yol gedən, lakin usanmayan övladlarıdır.

***Övliyalar - yurduna gəl, zikir etsə hicrinə rüba,
Dilbər guşənin məsdəri Qabussandır - Qabussan.***

Beytin kodu məsdər və Rübadaadır.

Məsdər - mənşə, mənbə.

Rüba (biyyət) - sahib olma, yiyəlik, Allahlıq, Tanrılıq.

Yəni, bilməliyik ki, bura övliyalar yurdudur. İlkin əllər Allaha buradan uzanmışdır. Əziz oxucular, övliyalar dediyimiz Peyğəmbərlərdir. Siz tövbə və zikir etmək istə-

***“Xanəgahın - suru” nda bar yetişibdir üzlgəhə,
“Rah” a, zilqətdir bəşəri Qabussandır - Qabussan.***

Beytin kodlarıdır; Xanəgah, Suru - toy büsat, üzlgəh - üzlgəh yeri, guşənişin, adamın yaşadığı yer.

Rah - yol məslək

Xilqət - yaranma, yaradılış, təbiət.

Deməli İbrahim dinindən doğuldu dünyanın xanəgahları (məscidləri).

Xanəgah - ibadət edilən yer mənasındadır. Qabıssanda yarandı bu xanəgahlar. Hacıqabulda, Mərəzədə Sofnovruz, Pırxəngə (Naburda Mərəzə), Qubada, Xızıda, İsmayılıda, Qəblədə (Qəbələ) və Şəkiddə. Bu yerlərdir, dünyanın zamanında ilkin ibadət yerləri. Ona görə də bu yerlər bütövlükdə Qabıssan, yəni övliyalar, peyğəmbərlər yurdu adlanıb. 2-ci adı o tay bu tay Azərbeycan adlanıb. Yəni Günəşə səcdə edənlər (İbrahimin ardıcıllarının, vətəni). Bey (t) Allah evi qədim Kəbə adlanıb Beytüllətiq Cənubi Azərbeycanda Beytülhəzzan olub Yəqub və Yusif p.ə bağlı.

Suru - toy büsat artıq dini ayinlər, dini bayramların təməli qoyuldu. Üzləgəh - üzlgəh yeri, yəni bağışlanma, günahları bağışlama yeri.

Rah - məslək yol. Yəni dünyanın ibadət yolları açıldı dünyaya. Ziyarətə, hacılığa, dünyanın yolu açıldı dünyaya.

Xilqət - yaratma, yaradılış, təbiət. Dünyaya məlum oldu ki, dünyanın zəti, Allahın Adəmə bəxş etdiyi mülkü, məkanı Qabıssandır. Allaha yaxın müqəddəs məkan kimi Allahın yer məkanında, Allah evi sayıldı Qabıssan.

***Bilal, bağlanıb divani, sirri- qüdrətin hökmündən,
Bu dünyanın şah əsəri Qabussandı - Qabussan.***

ressiya qaragüruhunun tüğyan etdiyi qara örtüklü bir dövrü idi. Bu qaragüruh dövrün bir şüarı var idi: imperiyaya mane olacaq maddi və mənəvi qüvvələr darmadağın və məhv edilməlidir. Bu dağıdıcı qüvvə SSRİ-nin bütün yerlərinə şamil olunmalıdır.

Bəli, bu belə də oldu. çox qapılar, pəncərələr bağlandı, çox işıqlı guşələrə qara pərdə çəkildi. Bunları yazmaqda repressiyaya uğrayan bəşər tarixinin açarlarından olan toponimlər aləmindən yazmaq və bu aləmin gizli sirlərindən məlumat vermək istəyirəm. Əlbəttə, «toponimsünaslıq», «toponimlər» geniş məfhumdur, eyni zamanda ağır mövzudur. Bu məqalədə Azərbaycan xalqına, onun tarixinə sıx bağlı olan bir neçə toponim üzərində dayanmağı və bu toponimlər haqqında açıqlama verməyi özümə borc bildim. İlk olaraq, bir neçə milyon əhalisi olan «Bakı» toponimini önə çəkmək istəyirəm. Dəhşət ondadır ki, Bakıda yaşayaq, onun havasını udaq, Allah tərəfindən bəxş edilən «qara qızıl» dediyimiz sərvətindən bəhrələmək (iqtisadiyyatımızın təməl daşı), lakin onun həqiqi mənasından xəbərsiz olaq.

Qeyd etmək istəyirəm ki, öncədən «Bakı» toponimi heç bir lüğəti mənaya söykənməyən mülahizələrdən kənara çıxmamışdır. Düzdür, Bakı haqqında bir çox alimlər müxtəlif mənalarla (külək döyən, küləkli şəhər, təpə) onun toponiminə öz münasibətlərini bildirmişlər. Lakin Avropa alimlərinin fikirlərinə söykənərək mülahizələrini söyləyən alimlər «Bakı» toponiminin əsl mahiyyətini əsaslı şəkildə ortaya qoymamışlar. Sadəcə, bu fikirlər sovet hakimiyyətinin bütləşdirilmiş alimlərinin (saxtalaşdırma metodu) fi-

dini adlar müasir yalançı, saxta adlarla necə əvəzlənməyə bilərdi? Bu baxımdan, mənəvi repressiyanın önündə məhz ilkin olaraq toponimlər durmuşdur. Qayıdaq Bakı adının açıqlamasına.

«Bakı» sözü - adı bu formada heç bir lüğəti mənaya söykənmir. Bu şəkildə klassik lüğətlərdə ad yoxdur və olmayıb, əslində bu ad «Bakı» deyil, «Baki» olmalıdır.

- Baki - ağlayan, ağlağan. İkinci mənası ağıcı, ağı deyən, ələm hüzn yeri;

- Bəki-Bakir - saf, təmiz (bax: ə.f.lüğ. səh.34).

Bəli, Baki ağlayan, hüzn, ələm yeri vurğuları məgər Zərduşlardan (Zərdüşt) bizə miras qalan dini ziyarət ocağı, ələm-hüzn yeri olan Atəşgaha bağlanırmı?

- Atəş - od;

- Gah - məkan və zaman mənası ilə qədimliyə bağlanan Zərduşların ələm-hüzn yeri olan dini ocağı Atəşgaha bağlanır. Dünyanın qədim zamanında ilkin oddur ki, bu da İbrahim p.ə. Günəşə (od) üz tutmasının, bu üz tutmadan sonra bütperəstlərin qəzəbinə düşər olmasından oda atılmasının, bu oddan salamat qurtardıqdan sona peyğəmbərlik qazanmasının yerdə olan rəmzi deyilmi? Sual olunur: oda sitayiş nə zaman, nədən doğmuşdur?

İkinci bir tərəfdən, həyatımızın maddi varlığının «çar»ından (çahar) doğulan oda sitayiş deyilmi (Ma, Atəş, Xaki, Bad)? «Ümbaki»yə gəldikdə, bu sözün mənası «ana Baki» deməkdir. Sual olunur: «ana Baki» vurğusu hara və nəyə bağlanır?

Ümm - ana, ümmi xaqan padşah anası (bax: ə.f.lüğ. səh. 659).

Söhbət ağlayan, hüzn-ələm yerindən gedirsə, deməli,

İndi isə «Badi-Kubə» sözünün izahına keçək. «Badi-Kubə» heç də külək şəhəri deyil, əksinə, müqəddəsiyə bağlanan sözdür. Məsələni aydınlaşdırmaq üçün lüğəti terminlərə nəzər yetirək. «Bad» üçmənəli sözdür.

- 1) Badi - küləkli, yelli;
- 2) Badi - səbəb olan, əvvəl ilk, baş;
- 3) Badi - səhra sakini, çöl adamı, köçəri (bax: ə.f.lüğ. səh.33).

Lüğəti terminlərə diqqət yetirin. Bu baxımdan, söz mahiyyətin açarındır prizmasından məsələni təhlil edək.

Birinci, külək. Məgər külək təkəcə Bakidəmi olur? Külək dünyanın hər yerində olur. Maddi varlığımızın dördlüyündən biri küləkdir (Yel çərşənbəsi) ki, bu da dünyanın hər yerinə şamil olunmalıdır. İkinci bir tərəfdən, harada dəniz, okean varsa, orada hökmən külək, qasırga və sunamilər olmalıdır. Sunamilər olan yerə niyə qiyamət şəhərləri deyilmir? Səriştəsiz tədqiqatçı birinci variantı götürüb digər terminlərə əhəmiyyət verməmişdir, ona görə də «Bakı» deməklə təhrifə yol verib, buraya külək şəhəri demişdir.

Misal olaraq qeyd edim ki, «qara» 26 mənəli sözdür, hər birinin də öz yeri və bağlantısı vardır. Qara - birinci, rəng mənasında, ikinci, böyüklük, müqəddəslik mənasını daşıyan «Qara Yusifə», Qara dağa necə bağlana bilər və ya qara budağa (böyük nəsilə)? Hər bir tarixi mahiyyətə baş vuranda, sözlərə və sözlərin mahiyyətinə düzgün yanaşmaq lazımdır. Deməli, küləyin birinci baxımdan Bakiyə heç bir aidiyyəti yoxdur.

- 1) Badi - çöl adamı, səhra sakini, köçəri.

Bəli, çöl adamı, səhra sakini, köçəri vurğuları sırf Zər-

dünya (bax: ə.f.lüğ. səh.293).

Bəli, «Bad» sözünə «kubə» deyil, «külbə» bağlanmalıdır. Onda bu iki söz böyük mənası ilə bir-birinə bağlıdır. Atəşgah (Baki) və Ümbaki ilə vəhdət təşkil edir. ümumiləşdirici bir fikirlə qeyd etmək istəyirəm ki, Baki-Ümbaki Qabıssan qayalarına və Atəşgaha bağlanmaqla dünyanın ən qədim yaşayış məskəni kimi öz təsdiqini tapmış olur (İçəri şəhər adı, Bayıl, Bibiheybət, Şeyxlər məkanı Şıxov) və başqa adlar qədim adlar kimi Baki ətrafı ulduzlar kimi onu əhatə edir və onun qədimliyini, dünyanın ən qədim ziyarət məkanı olmasını sübut edir.

Bakinin digər bir guşəsində olan adlar isə bizi öz mənalari ilə daha qədimlərə aparır. Hansıdır bu adlar? 1-ci, Bilgah, 2-ci, Türkan, 3-cü isə Nardaran və ya Nardərandır. Bu adların mənası, mənə çalarları nədir və hansı tarixə bağlanır?

Bilgah öz mənası ilə tarixi baxımdan bizi birbaşa Nuha və onun qövmünə, tarixinə bağlayır.

Bilgah birinci Baki Bilgahı, ikincisi, Quba Bilgahı ilə vəhdətdə götürülməlidir. İncildə qeyd edilir ki, Nuhun qayıqı Bəhreynə qərç olmuşdur. A.A.Bakıxanovun «Gülüstani-İrəm» əsərində Xəzər dənizinin 200-ə qədər adı olduğu qeyd olunur. Bu adlardan da bir neçəsi Bəhri-Xəzər, Bəhri-Cürcan, Bəhri-Mərcan kimi qeyd olunur. 200 adın olması onun qədimliyinə işarədir. İncilin vurğuları ilə üst-üstə düşür. Mənim mülahizələrimə görə, qayıq öz təkanını Baki Bilgahından götürüb, Quba Bilgahında Cəddi (Baba dağı) dağına başa çatmışdır. Qayıq T.Heyerdalın fikrinə görə, yeddi gün, neçə saat suyun üstündə olmuşdur. Bu da həmin ərazi məsafələri ilə üst-üstə düşür ki, bu haq-

Dar - böyük ev. Dari bəla dünya (dini) yəni oda sitayiş edən ilkin məkan.

2-ci məna Nar-dəran.

1) Nar - Günəş;

2) Dər - qapı;

3) An - zaman, qədim zaman.

Yəni günəş evinin qapısı, yaxud Günəş doğulan yer (Qədim). Bəli, bunlar dünyanın ən qədim toponimləri öz mənaları ilə fikirlərimizə təsdiq gətirir.

SURAXANI

toponimi barədə

Bu toponim lüğəti mənası ilə ulduzlara (atəşpərəstlik baxımından) və Atəşgaha bağlanır, onunla vəhdətdə bağlılığı özündə təcəssüm etdirir. Adın kökü bölünənin söz olub iki mənaya bağlanır - Sur (a), Xan (ı).

1-ci məna Sur - toy bürsəti (bax: ə.f.lüğ.səh. 573).

Söz və onun mənası birbaşa Novruz bayramına qarşılıqlı əlaqədə Atəşgaha bağlanır. Toy bürsəti mənası, başqa mənaya oturmamaqla fikrimizə təsdiq gətirir.

2-ci Sur - öküz, Buğa, astronomiya, öküz bürcü (bax: ə.f.lüğ. səh. 579).

Bəli, bürclərə də sitayişin vətəni Baki və Bəki adını daşıyan qədim Qabıssanın ilkin mənalarda muğlar, Parsilər sitayiş etmişlər ki, ad birbaşa qədimlyə bağlanır.

2-ci ad isə xanıdır, bu baxımdan:

1) Xan(ı)

3-cü mənası ilə karvansara.

2) Xan (ə) ev, xana

olan əcdadlarımızın tarixinə balta vuran bu saxtalıqdan xəbərləri yoxdur. Sual olunur ki, yerin üstündə yeddi min işarəsi olan Qabıssan (Qobustan) qayalarını oxumusuzmu? Əlbəttə, cavab bir olacaq: xeyr, oxumamışıq. Təkrar sual doğulur: yerin üstünü oxuya bilməyən yerin altını necə oxuya bilər? Açıq yazıram: Odilərin (Udin) xristianlaşdırılması (qriqonyanlaşdırılması) Şirvanın tarixini saxtalaşdırıb, onun məhvinə yönələn yırtıcılıqdan doğulan bir hücumdur. Əyani olaraq, tərəddüdsüz oranın abidələrinin erməniləşdirilməsini sübut edən amilləri sizə göstərə bilərəm. Mən bu haqda tarixin başbilənlərinə yana-yana müraciət edib məlumat verdim. Cavab mənə nə oldu: «Bunun vaxtı deyil. Dədə Qorqudun qəbrini Dağıstanda dağıdıblar. Oranın bərpasına gedirik».

Sanki içimdən bir od püskürdü. Yəni bizi bu qədər savadsız sayıb oynadırlar?! Sual verdim, haradan qaynadı bu sual, kim qaynatdı bu sualı? Axı mənim (millətimin) Qorqud adlı atası olmayıb. Bu mənası bilinməyən Qorqud ata necə əvəzləyib Qadir Atanı (Dədə Qədir)? Bağla dədəni Qorquda, görək kimdir dədə? Bu adlar, Dədə və Qorqud heç vaxt bağlanmır bir-birinə. Əvvəl «Dədə» sözünə lüğəti terminlərdə bax gör bu ad Qorquda bağlanırmı? Bağlanmır axı. Dədə Qadirin (Qorqud) açılma kodları Muğamın kodları ilə eyni bağlılıqda özünü təcəssüm etdirir.

«A dad! A dad! A dad! A Yar! A Yar! A, Yar» (dad haqqa-ədalətə çağırış, Yar isə Allah deməkdir)! Bax bu kodlar açıldıqda dediyimiz, mənasını bilmədiyimiz Dədə Qadir ortaya çıxır, Dədə Qorqud yox (Bax: Ş.Qabıssanlı «Muğamat və İbrahim Peyğəmbər», «Dədə Qorqud və Qabıssan» əsərlərinə. 1910-11-ci illər). Zamanında Dağıs-

Udin kilsəsində çəkilməmiş şəkil əsasında bu dua sizə təqdim olunur. Lakin bu dua heç kim tərəfindən oxunmayıb. Hətta oranın keşişi, rəhbəri Sergey özü şəxsən mənə bildirdi ki, mən bu duanı oxuya və mənasını açə bilmirəm (Bütün bunlar, canlı söhbətlər və şahidlərin iştirakı ilə sizə çatdırılır). İndi isə hərfbəhərf, sözbəsöz tərcümə etdiyim həmin duanı sizə çatdırıram. Dua Parsilərin (Pəriyyə) dilində Zənd-Əvəstə (Avesta) əsasında sistemləşdirilmiş, mən deyərdəim, yalançı duadır. Baxaq duanın tərcümə edilmiş həqiqi sözlərinə. Müqayisə etmək isə sizə həvalə olunur, əziz oxucular.

Bu dualar ilkin din padşahı, peyğəmbərlər İmamı İbrahimə, onun dininə bağlı dualardır, vətəni isə Azərbaycanıdır (Azərbaycan yox).

1. Ey yaradan Xəliq, Allah ilkin olaraq bu səfalı, könlü açan, göz oxşayan saf dünyanı əhsən, bəxşeyiş kimi (1-ci duadakı «Ala» sözünün mahiyyət açması budur) bizə bəxş etdin. Sən bizim dünyamıza bəxşiş olaraq qapı açdın (Baxın nə qədər fərqlidir) Xəliq mahnılarında bu müqəddəslik belə vurğulanır.

*Ay Ala göz Yarım,
Ahu Ceyranım.*

2. Sənin varislərin kimi nəslimiz 30 günün (si) hər günündə şeytani kənar etməklə, pislikləri uzaqlaşdırmaqla, namaz, dua ilə sənin müqəddəs adına sitayiş edirik, dua ilə sənin sığınacaq ocağına sitayiş edirik (bax, Baki burada özünü göstərir).

Buradan Azərbaycan tarixçisi, şərqşünas alimlərinə üz

(Bax: «Avesta», səh. 42)

Xalq mahnısında deyildiyi kimi:

*Ay Ala göz Yarım,
Ahu ceyranım.*

Yəni İbrahim (Zərdüşt) demək istəyir ki, Əhura Məzra (Əslində Ahu Məaz olmalıdır) ona yaxşı səs, yaxşı nitq və şairlik istedadı vermişdir ki, onun doğru dinini təbliğ etsin.

Yuxarıda deyilən Muğların dini məhz Atəşpərəstlərin dini, İbrahim dini olmuşdur ki, zamanında yeddi dövlət, yetmiş iki xalq bu dini qəbul etmişdir. N.Gəncəvi bunu «İsgəndərnamə» əsərində xüsusi qeyd etmişdir:

*Nil mənbəyindən ta Gərdə qədər,
çin dənizindən ta Zəndə qədər,
Elçilər axışdı xərac verməyə,
Taxtına, tacına alqışlar deyə.*

Burada Zənd od mənasında, odlar diyarı Azərbaycan, Gərd isə Gərdman (yəni fələk evi, ölkəsi, Girdiman yox) dövlətinə işarədir ki, bu da qədim Alban dövlətidir.

1) Gərd - 2-ci məna hüzn-ələm.

2) Gərd - gözən, dolanan (fələk) (bax. ə.f. lüğ. səh.299).

Mani isə Zərdüştlər deməkdir. Yəni zərdüştlərin dünya tərəfindən (zamanında) qəbul edilən din evi, din məkanı. Bəli, dünyanın ilkin məkanı Qabıssan adı ilə Bakidən Dərbəndə, Şəkidən indiki Şirvan şəhərinə qədər ərazi olmuşdur ki, məhz İbrahim dininin xanəqahları bu ərazidə olmuşdur. Bu xanəqahlardan biri də Qəbələdə ensiklopediyada yazılan Xalkedan (əslində Xanəqah) olmuşdur ki,

ə.f. lüğ. səh.312);

3) həcc - hacılıq.

Diqqət yetirin, zamanında Gərdman (Girdman) dövlətinin, XII əsrdə Şirvanşahlar dövlətinin kanalizasiyası olmadığı halda, Lahıcdə kanalizasiya olmuşdur ki, bu çirkab suların haraya axdığı indi də heç kimə məlum deyil. çünki İbrahim oranı tərk edib. Kəyyana mühacirət etdiyi zaman oranın, yəni onun məqamının pak-pakizə etməsini Rəbbindən diləmişdir. «Elə də edəcəyəm» cavabını almışdır. Həmin kanalizasiyanı zamanında dünya ölkələrinin düşüncə tərzini kəşf edib, dünyaya bəxş etmişdir (Bax: Ş.Qabıssanlı. «Dədə Qorqud və Qabıssan» əsəri). Maraqlı burasındadır ki, Udinlər iyul-avqust, mart aylarında kərpic şəklində buz qarını oradan gətirib (Baba dağından) dəyərli qiymətə xüsusi adamlara satırlar. Mart ayında buz qarının içərisindən novruzgülü çıxır (gördüyümüz novruzgüllərindən qoxusuna və rənginə görə tamamilə fərqlənir). İyul ayında bu qarın içindən kibrit qutusu uzunluğunda qurd çıxır. Elə xəstələr olub ki, ələcsiz qaldıqda qohumlarına deyiblər ki, əgər o novruzgülündən, əlbəttə, buz qarının içində, o qurddan gətirilsə, onları görsəm, əminəm ki, sağalacam. «Dədə Qorqud»da yazılan qışda da, yayda da buzu əriməyən Qazılıq dağı (əslində Qaziəlhəccət dağıdır bu. Yəni arzu istək dağı, dilək dağı). Qazılıq təhrif olunmuş addır.

Əlbəttə, misalların sayını artırmaq olar, yazılması şeylər çoxdur. Mənim bunları yazmaqda məqsədim Udin kilsəsinin haraya, nəyə və hansı zamana bağlanmadığını ortaya qoymaqdır. Bax, bunlara görədir ki, Şirvanın tarixinə bağlanan bu məbədin mühasirəyə alınmasını ortaya qoy-

QALA

Qalə - «dedi» mənasında olan sözdür. Yəni üstün gələnlən, qələbə çalan, qüvvətli. çox zaman, çox vaxt mənasında qədimlik mənasında (Bax. ə.f. lüğ. səh. 103).

Qələ - qala, 2-ci məna çox möhkəm mənasında (Bax: ə.f. lüğ. səh.116).

**KİŞLƏ
(KEŞLƏ)**

Kiş(t) - 1-ci məna əkin yeri, 2-ci məna ziyarət yeri. Kiş-din məzhəb (Bax: ə.f. lüğ. səh.291).

ŞAĞAN

Şağ(il) - məşğul olan, işləyən (əiknçilik mənasında) (Bax: ə.f. lüğ. səh.769).

ZİRƏ

1) Zirə - qol dirsək, 2-ci məna 48 sm-ə bərabər olan uzunluq ölçüsü, qollac (bostançılığa işarə);

2) Zira(ət) - əkinçilik, kənd təsərrüfatı (Bax: ə.f. lüğ. səh.223).

ZİĞ

Zi - mülküyyət və sahiblik mənasını verən (məsələn, Ziruh-ruhlu, Zi (qiymət) qiymətli (Bax: ə.f. lüğ. səh.219).

PİRŞAĞI

Pir - müqəddəs sayılan ziyarət edilən qəbir, ağac və s. olan yer, ocağ (Bax: ə.f. lüğ. səh.500).

Şağı(l) - məşğul olan, işləyən (Bax: ə.f. lüğ. səh.769).

Ümumi məna ziyarət və zəhmətkeşlər yurdu.

RƏMANI (RAMANI)

1) Rəm(ram) - hürkmə, qorxub qaçma;

2) Rəmə (rama) - sürü (Bax: ə.f. lüğ. səh.515).

ümumi məna heyvandarlığa bağlı yer.

MƏRDƏKAN

1) Mərd - igid, qəhrəman. 2-ci məna əliaçıq səxavətli. Mərđi-meydan, igid ürəkli (Bax: ə.f. lüğ. səh.359).

2) Kan - mədən, mədən quyusu. Bolluq olan yer. Kani - səxavət, səxavət mənbəyi, səxavətli yer mənasında (Bax: ə.f. lüğ. səh. 273).

BİNƏQƏDİ

1) Binə - əsas, təməl, bünövrə (Bax: ə.f. lüğ. səh. 70);

2) Qədi(m) - qədimdən qalan qocaman (Bax: ə.f. lüğ. səh. 113).

Ümumi məna qədim, qocaman yer, məkan.

BALAXANI

Bala - ürək, qəlb, istək;

Xanı - ev, məkan, sülalə mənasında.

Ümumi məna istəkli yer, məkan mənasında.

NOVXANI

- 1) Nov - təzə, yeni (Bax. ə.f. lüğ. səh. 483);
 - 2) Xan(ə) - ev (Bax. ə.f. lüğ. səh. 483).
- Ümumi məna yeni, təzə yer, yurd.

SARAY

Sara(y) - xalis, saf (Bax. ə.f. lüğ. səh 535);
 Ümumi məna saf torpaq, keyfiyyətli torpaq

ABİŞURUN (ABŞERON)

Bu adı bir neçə formada başa düşmək olar. 1-ci məna Abşurun (yarımada) - şor dəniz mənasında. Qədimlik baxımdan, dənizin dadına görə verilən ad.

Ab - 2-ci məna ərinmiş maye halına düşmüş, yəni vulkan palçığı olan yer.

Şur(un) - gurultu, patıltı, yəni vulkanlar püskürən yer (Bax. ə.f. lüğ. səh 791).

Ümumi məna şoran yer, şor dəniz olan yer, sonda vulkanlar püskürən yer.

Həqiqətən Abişurun, Abşurun vulkanlar məskəni kimi özünü göstərir. Bu ərazidə keyfiyyətli, göz oxşayan qədimlik əlamətlərini palçıq izlərində göstərən özünə məxsus işarələri vardır. Bu ərazidə gipsləşmiş palçıq üzərində balıq izləri, hətta dinozaurların qalıqları mövcuddur. Cəngi tərəfdə (Mərəzə-Abşurun ərazisində) bunların qalıqları mövcuddur.

(kənarında) qiymətləndirilib. üstəgəl, Bibiheybətın orada olması ümumi mənada ziyarət ərazisi olmasını təsdiq edir. Əkilməyən yer də məhz buna işarədir.

ŞÜVƏLAN

Əslində bu yer Şüvəlan deyil Şüalan olmalıdır.

Şüa - günəşdən və başqa işıq mənbəyindən gələn işıq tellərindən hər biri (Bax. ə.f. lüğ. səh 791).

Ümumi mənə günəşin yandırıcı istisi olan yer. Günəşin gur saçdığı yer mənasında.

PİRALLAHI

Pirallahı həm də Pürallahı kimi oxuna bilər. Buna görə də həmin sözləri ayrı-ayrılıqda təhlil etməli oluruq. Sözü - adın kökü Pir və ya Pürdür (hər iki söz bəşəri ada və mahiyyətə işarədir).

Pir - insanların müqəddəs sayaraq ziyarət etdiyi qəbir, ağac və s. yerlər, ocaq.

Pir

Pira - bəzək, bəzəyən, ziynət.

Piramun - ətraf (pək ərazi).

Pirarəşər - qoca, çox qoca.

Pirü cavan - qocalı, cavanlı, hamı ziyarətə gələnlərə işarə (Bax. ə.f. lüğ. səh 500-501)

Pür

Pür - dolu, dolğun, çox.

Pürab - çox sulu, su ilə dolu (dənizə işarə).

Püatəş - odlı, odla dolu, çox kədərli, çox qəmli (dini mənada).

KÜRDƏXANI

Kür(ə) - vilayət ölkə (Bax. ə.f. lüğ. səh 295). Eynilə bu ad mənasını Qəbələdə Bum kəndinə də şamil etmək olar.

Bum - ölkə.

Bumu Bər - yersivilizasiyanın ilkin məkanı. Zamanında ölkələr olmadığı üçün bu yer məhz bu adı daşımışdır. Bu baxımdan, Kürdə xanı ilkin məkan olmaqla xana bağlanır.

1) Xan - karvansara, bəli, ilkin karvansara məkanı kimi qeyd edilə bilər.

2) Xan - oxuyan, oxucu. Yəni gözəl əzan səslərinə, avaza malik oxuyanlar məkanı.

Xan - (ədan) ailə ocaq, sülalə qonaqsevən (Bax. ə.f. lüğ. səh 295).

Kürdəxanı ümumi mənə ilə gözəl oxuyanlar məkanı, karvansara mənası ilə qonaqpərvər, qonaqsevənlər məkanı. Nəhayət, sonda ailə ocaq müqəddəslər, pir ocaq məkanı kimi qəbul edilməlidir.

FATMAYI

Fatmayi bölünən söz tərkibinə malikdir

1) Fati(r) - yaradan, xəlq edən;

2) Fati(hə) - başlanğıc (Bax. ə.f. lüğ. səh 664).

Ümumi mənə ilkin həyat mənbəyi olan bir məkan. Al-laha bağlanan ilkin sivilizasiya məkanı (Atəşpərəstlik).

Mayi

1) May(ə) - səbəb, təməl zət;

2) May(ə)(dar) - pulu, malı olanlar, varlı, möhkəm

BİBİHEYBƏT

Bu müqəddəs pirin nə dəqiq tarixi, nə də lüğəti mənası lazımı şəkildə açılıb xalqa təqdim olunub. Düzdür, bu haqda alimlərimizin müəyyən fikirlərinə rast gəlirik. Lakin bu mülahizələr xalqın tarixi tələblərini ödəməyib. Bu baxımdan, müqəddəs Bibiheybət haqqında mən də öz mülahizə və fikirlərimi sizə təqdim edirəm. Əvvəla, onu bildirim ki, «Bibiheybət» sözü və ya adı araşdırılıb dürüst şəkildə ortaya qoyulmayıb. Mən yenə də israr edirəm, bu yerlər müqəddəs və dinə söykənən sözlərdir. O sözlər ki, düz açılında onun tarixi də dərhal üzə çıxır. «Bibi» sözünə Nəsirəddin Tusinin «Əxlaqi-Nasir» əsərində rast gəlinir. Məhəmməd peyğəmbər üzünü xurma ağacına tutub deyir: «Ey xurma ağacı, sənə üzümü tutub səni adlandırırım insanların bibisi». Bibi - uşağın əlindən tutub yeridənə deyilir. Yəni uşağı xəta-bələdan, şərdən qoruyana deyilir. Ərəb-fars lüğətinə əsasən Bibi başqa formada həmin mənaya yaxın sözlər kimi açılır.

Bü söz bütöv şəkildə Bibi deyil, Bi-bi formasında səslənir. Bi - isimlərin əvvəlinə gətirilərkən inkar bildirən ön şəkilçisidir. Beləliklə, bi təkrarlıqla inkar etmə mənasını verir. Bi-bi qəti inkaredici şəkilçidən sonrakı isimdə axtardığımız mənanı tamamlayır. Bu isim əlbəttə ki, «Heybət-dir», heybət sözüdür.

Heybət - 1-ci mənada qorxu, dəhşət (yəni bütprəstliyi inkar etmədir). Məhz buna görə də peyğəmbərlərin imamı İbrahim soyuq quyuya salındı, gön-dəriyə sarılıb döyüldü, nəhayət, sonda da oda atıldı. Bütün bunlar idi dəhşət. 2-ci mənə bütprəstliyi inkaretmədən sonra, hörmət, izzət mə-

nası ilə Günəşə beyyət, 3-cü mənə ləyaqət, etibar, nüfuz qazanma. Sonda Beyə (Günəşə) beyyət etmə. Bu da İbrahim peyğəmbər dövrünə gətirib çıxarır. Beləliklə, «Bibi-Heybət» büt-pərəstliyə qarşı çıxan zahidlərin, şeyxlərin (Şixov) toplaşdığı ibadət, etdiyi ocaqdır, müqəddəs bir yerdir. İslamdan çox-çox əvvəl olan, Atəşgahın tarixinə bağlanan, zərdüş təcəsidir. Azər - od, bey - beyyət, can isə ruh məkanı mənasındadır.

Can - ruh, ürək könül, yaşayış həyat, qüvvət, qüdrət, əsl mahiyyət deməkdir (Bax. ə.f. lüğ. səh 749).

Deməli, bu yerin (müqəddəs) tarixi atəşpərəstlik dövrünə şamil edilməlidir. Günəş bu yerdən, bir də Baba dağından səhər-səhər baxanda çox möhtəşəm və əzəmətli görünür. Günəş sanki dənizdən səhər-səhər çımb çıxır. Qədim dini mərasimlərin keçirildiyi yerdir bu yer. İbrahim ocaqlarındandır bu yer. Qədim dövrdə insanlar, sərkərdələr, müəyyən xəstələr bura həm ziyarətə, Safi-həmid torpağından şəfa məqsədi ilə istifadə etməyə, Xəzərin suyundan həm şəfa tapmaq üçün, həm də pak olmaq üçün istifadəyə gələrdilər. Fikrimizi təsdiq etmək üçün «Qurani-Kərim»ə müraciət edək.

BƏQƏRƏ -125, 126

Və (xatarlayın) o zaman ki, biz bu evi (əzəmətli Kəbəni) insanların dönüş yeri və əmin-amanlıq məkanı etdik və dedik İbrahim məqamından (onun arxasında, ya sağ və ya sol tərəfdən) namaz üçün bir yer seçsin və İbrahim ilə İsmailə tapşırıdık ki, mənim evimi (Allahın evi, itaət edənlər, yaxınlıqda olanlar, yaxud ibadətə çəkilənlər) ibadət və səcdə edənlər üçün pak-pakizə edin.

Bəli, İbrahim evi Baba dağı onun ətəklərində olan lahhəc (lahic) Qəblə-Qiblə (qəbələ), İsmayılı, arxa tərəf sağ-sol isə, pak yer Həzər (Xəzər) dənizi və onun sağında Safi-həmid, Qabıssan qayaları, sol tərəfdə Yanar odlar (Atəşgah, Yanar dağ, Pirallahı) odlar məkanları ən qədim ibadət məkanları olmuşdur.

«İskəndərnamə» əsərində N.Gəncəvinin yazdığı Zənd və Gərd (Zənd - od məkanı, Gərd - Gərdman (Gərd - fələk, Mani isə Zərdüştler deməkdir) həmin bu yerlər, yəni Şimali Azərbaycan olmuşdur.

BƏQƏRƏ -126

Və (xatırlayın) o zaman ki, İbrahim dedi: «Ey Rəbbim, buranı (bu diyarı) təhlükəsizliyi və əmin-amanlığı olan bir şəhər et və onun əhalisinə Allah və axirət iman gətirənlərə hər növ meyvə və məhsullardan ruzi ver.

Buyurdu: (Elə də edəcəyəm) və kim kafir olsa, onu bir az bəhrələndirəcək, sonra isə onun əzabına düşər edəcəyəm və ora pis qayıdış yeridir.

Bəli, peyğəmbərin istinad etdiyi yer Qəbələ, İsmayılı deyildimi ki, hal-hazırda bu yerlərin zəhmətkeş insanları bu yerlərə Allah tərəfindən bəxş edilmiş təbii, müxtəlif meyvələr (cənnət meyvələri) əsasında dolanacaq verib.

Bütün bunlar təsdiq edir ki, Bakidən Dərbəndə, Şəkiddən Hacıqabula qədər qədim ərazilər dünya ziyarət məkanları (toponimləri) olmuşdur. İndi isə keçid olırıq Ümbəki ərazi toponimlərinə.

ÜMBAKİ-HACIQABUL İLKİN

HACILIQ MƏKANIDIR

*«Ay Allah-Təala, Azərbeycana gələn qada-bəla
Qabıssana gəlsin! Ona görə ki, Qabıssan övliyaları
onu məhv edib, külə döndərəcək»*

Türkiyədə səslənən fikir

2-ci «xanəgah» isə Novayi xanəgahından təxminən 60 km Mərəzəyə tərəf Safi Novruz xanəgahıdır. Səngəçar və Safi Novruz xanəgahı «çar», yəni dörd maddi varlıqla vəhdətdə, istər-istəməz, Novruz bayramı ilə bağlılığı ortaya çıxarır.

1) Novayın - yeni adət və yeni din qəbul etmiş, bəzəkli, gözəl (bax: ə.f. lüğ. səh. 483).

2) Yeni dinin (əlbəttə, söhbət dünyanın ilk dini - İbrahim dinindən gedə bilər) yaranması, yeni dinə münasib yeni adət və ənənələrin yaranmasına təkan olmaya bilməzdi. Bu yeni adət-ənənənin əsası, təməli məhz Novruz bayramı ola bilərdi. Novruz - baharın ilk başlanğıcı olub, əsasən mart ayının 22-ə təsadüf edilən yeni il bayramı (bax: ə.f. lüğ. səh. 484).

Novruz bayramı ilkin dinin ilk ideoloji bayramı olub. Bu bayramdan da yeni Novruz adətləri doğulmuşdur. Bu adət-ənənələrin (Novruz bayramının) əsas şərtlərindən biri məhz xonçaların süfrəyə qoyulması idi. İlk xonçalar da bayramla bağlı məhz bu dindən doğulub, zahidlərin qarşısına qoyulurdu (bax: N.Gəncəvi «İsgəndərnamə»).

Bu bayramda maddi varlığın dörd əlaməti ilkin dinin ilkin şərti oldu ki, bu dörd əlamət dörd çərşənbə idi. Müxtəlif mülahizələr (özəl) söylənilsə də, çərşənbə sözünün mahiyyəti real şəkildə ortaya qoyulmamışdır.

Çər (əkə) - dördüdə bir mənasındadır (bax: ə.f. lüğ. səh. 745).

Yəni hər bir varlığın ayrı-ayrılıqda.

Şən (şan) - əzəmət, qədr, mərtəbə, şöhrət, ad-san (bax: ə.f. lüğ. səh.770).

Mərtəbə - mərtəbə əzəmətli, şöhrətli şəkildə keçirilməsi.

Bə - isə bütün bunlara işarə bildirən şəkildir.

Çərşənbə sözünün söz mahiyyəti bunlardır.

Ümumi məna dörlüyün ayrı-ayrılıqda təmtəraqlı qeyd edilməsi.

Novruzun İslama bağlanması yalnız və yalnız bir mənadada ola bilər ki, İslam dini İbrahim dininin genişlənməsi və onun tamlığına bağlanmasıdır.

Novruz bayramının ən azı 7-8 min il yaşı və tarixi var. Bu dinin əsas əlamətlərini, qədim əlamətlərini udinlər daha yaxşı əks etdirir.

1) Onlar da oruc tutur bir ay. Bu bir ayda onlar qəti surətdə ət yeməz, yalnız təbii bitki xörəklərindən istifadə edirlər.

2) «Üç», «yeddi», «qırx» onlarda da var.

3) Yeddi evə ehsan paylamaq onlarda da var.

4) Tabutu üç dəfə yerə qoyub, götürmək onlarda var və s.

Bütün bunlar İslamdan, xristianlıqdan deyil, məhz İbrahim dinindən qalma ədətdir.

Çadralı qız buludlar arasında olan Günəşə işarədir. Bəli, xanəgəhlar dünyanın ilk hacılıq ocaqları olmuşdur ki, bunlar da İbrahim dinindən doğulmuşdur. Zaminında yeddi ölkə, yetmiş iki xalqın nümayəndələri müqəddəslik qazanmaq üçün Bakının üç od məkanına və xanəgahlarına üz tutub hacılığa gələrmişlər. Hacılığın da başlanğıc məkanı məhz Hacıqabul olmuşdur.

HACI - QABİL (HACIQABUL).

İlkin xanəgah da zahidlər, rəislər, din başçıları burada oturarmışlar, gələnlər üçün dualar oxuyarmışlar. Əslində bu ad şifahi dildə «Hacıqabul» yazılı dildə «Hacı Qabil» olmuşdur.

Hacı - Məkkəni ziyarət etmiş adam (dini) Beytüllətiq. Yəni qədim Kəbə, Beytülhəram və Beytülhəzan yox.

Qabil - qəbul edən, 2-ci mənası qarşılayan. Qabili-eh-tiram, hörmət edilməli (bax: ə.f. lüğ. səh. 101).

Bax, bunlara görə də bu məkana Hacıqabul deyilmişdir. Qabili-eh-tiram bax bu mənada bu yerlər müqəddəs sayılıb, üç müqəddəsliyi özündə cəmləşdirmişdir:

- 1) Baki - ümbaki, yəni ağlayan, hüzn, ələm yeri.
- 2) Bəki - müqəddəs torpaq.

3) Qabıssan (Qobustan yox) yəni eh-tiram, hörmət edil-məli, Allaha yaxın müqəddəs məkan. Bax bunlara görə də Deminskinin biclik rakusundan «Qobustan» adı doğulub, müqəddəs «Qabıssan» adı isə təhrif olunmuşdur (1947-ci ildən). Bununla da Azərbaycan tarixinin kökünə, toponim dünyasının kökünə balta vurulmuşdur.

Bütün bunları təsdiq etmək üçün bəşəri bir suala, ilkin

Bəli, «Zənd» od mənası ilə demək olar ki, şərqin bütün klassiklərinin əsərlərində işıqlandırılmışdır. Artıq Alban dövləti formalaşdıqdan sonra bu yer «Gərd» kim də tarixi mənbələrə düşmüşdür.

Gərd

1) Gərd - toz, torpaq, dərd hüzn, ələm (Bakinin digər bir forması).

2) Gərd - gəzən dolanan, fələk mənasında.

3) Gərdun - dolanan, dönən; fələk, tale; göy (bax: ə.f. lüğ. səh.299).

Ümumi mənə zamanında bu yer Gərd evi, fələk evi, din evi kimi tarixə düşmüş, sonda Qabıssan adı ilə (Kabırstan-Kabıstan, yəni qədim Qabıssan) şöhrət tapmışdır. Məhz bu adları daşdığına görə qədim Azərbaycanın digər bir adı da Ziyarilər məkanı kimi qəbul edilmişdir. Klassik şərq ədəbiyyatında Ziyarilər adına rast gəlmək olur.

Ziyarilər - yəni ziyarət məkanı (övlilər yurdu Qabıssan).

Məhz bunların yekunu kimi bu yer Qabıssan adını daşımışdır. Yəni Allaha yaxın, müqəddəs məkan. övlilər yurdu kimi bu günümüzdə də Qabıssan bu mənəni daşımaqdadır. Nəhayət, sonda Azərbaycan adı ilə məşhurlaşmışdır.

Azər

Azər - od; atəşgah, atəşgədə: oda qulluq edən mələk (dini), Kəyanda günəş ilinin 9-cu ayı (22 noyabr-21 dekabr, azəri isə oda sitayiş edən atəşpərəst deməkdir) (bax: ə.f. lüğ. səh.15).

Azər adı Qabıssan qayalarında üç işarə ilə vəhdətdə indi də lüğəti mənası ilə aydın şəkildə qalmaqdadır (Qaya-

qoyulmamışdır.

1) Mərəz - xəstəlik, naxoşluq; dərd, bəla (1-ci məna).

Xəstə ziyalılar, xəstə beyinlər bu adı bu lüğəti terminə bağlamaq istəmiş, bu və ya digər formalarda cəfəngiyyat fikirlərində itib-batmışlar (moroz və s.).

2) Mərəzə - nümayiş etdirilən yer, sərgi, səhnə (bax: ə.f. lüğ. səh.360).

Bəli, bu lüğəti termin Mərəzənin həqiqi mahiyyətini özündə təcəssüm etdirir. Dünyanın ilk amfiteatrı məhz Mərəzədə tikilmişdir. çox ecazkar bir teatr səhnəsidir. Beş yüz metr eninə, iki yüz əlli metr hündürlüyü olmaqla. Aşağı hissədə Zəm-Zəmm quyusu. Bu quyuya Nuh quyusu, peyğəmbər quyusu deyirlər. Musanın çomağını yerə vurması ilə yerdən qaynayan 12 çeşmədən biri.

1) Zəm - soyuq su.

2) Zəmm - artan-azalmayan, artıq vermə (bax: ə.f. lüğ. səh. 213-214).

İki suyun (şor və şirin) qovuşduğu sudur.

Quyunun ətrafı, Amfiteatrın aşağı hissəsi geniş meydana. İlk olaraq Buğa ilə döyüşə məhz bu səhnədən tamaşa edilmişdir. Bura ən qədim qışlaqlardır. Qədim qəbiristanlıqları var bu yerin. Bu yerlər qocaman tarixə malikdir. Qonçu qışlağı deyirlər bu yerə. Əslində Qonçu deyil, qönçəlikdir bu yerin adı. Qışda da bu yerlərin otları gül açdığı üçün bu adı veriblər (Qışlaqların əcdadıdır bu yer. Beyandır xanın (Bayandur xan) ildə bir dəfə şadlıq qurması məhz bu yerə şamil edilməlidir.

Oxucu, söylə, o hansı məkandır?

Qışda da gül açan qonçəsi vardır.

nında yazılan Ala Dağa bağlanır (Ala Daş). Yəni bəxşeyiş, müqəddəs dağ. Bütün bunlar dastanın ana kodlarıdır. Təəssüflər olsun ki, Diri Baba onun mahiyyətini də yarımçıq ziyalılar istədikləri səmtə kompassız gəmi kimi aparırlar. Əlbəttə, heç bir mənbəyə söykənmədən. Türbə 1963-cü ildə bərpa edilərkən subyektiv şəkildə saxtalaşdırılıb (Bax: Şakir Qabıssanlı «Muğamat və İbrahim Peyğəmbər» əsərinə). Diri Baba meydanı zamanında ən qüdrətli dini ayinlər məkanı olub. Dünya ziyarətگاهی sayılıb və sayılmalıdır. Onun 2-ci variantı Qubada «Xıdır-Zində» babadır.

1) Zində - diri yaşayan, ruhlu.

2) Zindeyi - cavid - həmişə diri olan, yaşayan (bax: ə.f. lüğ. səh.222). Bunlardır, bu mənalardır Diri Babanın mahiyyəti. Onu təhrif etmək, əlbəttə, böyük günahdır. Bax, bütün bunlar «Mərəzə»nin nümayiş etdirilən yer kimi həqiqi mənasıdır. Ən qədim dünya məkanıdır. Tədqiqatda böyük ehtiyacı var. İndi isə Mərəzə ətrafı kəndlərinin toponimlərini araşdırmaq.

ARABQƏDİM

Arib - xalis ərəb (bax: ə.f. lüğ. səh.23). Düşündüyümüz ərəb çox acınacaqlıdır ki, qədim Zərduşların (Zərdüşt) ilkin sivilizasiya mənasında tarixi və tarixi adları İslamçı ərəblərin tarixi ilə qarışdırılmasıdır. Qədim əcdadlarımız ərəblərə bağlanmaqla tariximiz təhrif edilib, saxtalaşdırılıb. Arabqədim kəndinin, bundan başqa Arəbşalbaş, Arabcəbirli, Arabşahverdi adları aparılıb Misir, Suriya ərəblərinə sınıdır. Ancaq bu yerlərin tarixi adları, tarixi abidələri buranın tarixini birbaşa ilkin sivilizasiyaya apa-

DƏRƏ KƏND

Əslində bu yerin qədim adı «Gəm altı» olub. Yəni Qabıssan qayalarının altı. Əkinçilik və maldarlıqdır məşğuliyyətləri dədə-babadan qalma.

GƏMÜSTÜ (NƏRİMANKƏND)

Böyük kənddir. Möhtəşəm torpaq pramidası var bu yerin. Qədim adı Gəm üstüdür. Yəni xalqın yaradıcılıq qayasının (Qabıssan) üstü olan kənd. Bu mənada bu adı daşıyır. Məşğuliyyəti əkinçilik və heyvandarlıq olub. Zərduşlar məkanıdır bu yerlər. çoxlu pirləri, ziyarət məkanları var. Üzümçülüklə zəngin olub bu yerlər. Dəmyə yeridir. çörəyi və əti xüsusi dadı ilə başqa yerlərdən fərqlənir. Şamaxılılar heyvanı kəsib satır, özlərinə əti isə Mərəzə və Gəm üstündən (Nərimankənddən) alır. Suyu olmayan quru iqlimə malikdir. Ulduzlar toplusu çox böyük və parlaqlığa malikdir. Aydın səmada gecələr Məkkəyə gedən ağ səma yolu var, bulud yolu.

Güclü şeyxləri, axundları olub bu yerin. Zərdüştlük ənənələri öz gücünü qoruyub saxlayıb bu yerlərdə. Allaha bağlıdır insanları. Haqqı-ədaləti üstün tutandır bu yerlərin adamları. Qonaqpərvər, qonaq sevəndir buranın insanları. 1950-60-cı illərdə ətraf kəndlərdən gələnlər bu yerə özlərini səliqə-sahmana salıb gələrdilər. Yol kənarında olduğu üçün sivil mədəniyyətə malik olublar.

ARABŞAHVERDİ

Qədim zərduşlara bağlanan kənddir. Kükürtlü bulaqları var. Əkinçilik və maldarlıqdır məşğuliyyətləri. Dəmyə

yerdir bu yerlər. Beyandır xanın malikanəsinə gedən yolun kənarındadır bu kənd. «Dədə Qorqud» dastanında vurğulanır bu yer.

Qədim kurqanlar bizə işarə verir ki, ilkin şahlar məkanı olub bu yerlər. İlkin şah adını özündə əks etdirir. Arab-şah-verdi. Zərdüştlükdən doğulan addır bu yer. «Şəhərgah» adı ilə qədim yaşayış məskəni var bu yerin (Qalıqları indi də qalmaqdadır). Bu da həzərlərə, yəni ilkin oturaqlığa keçid, ilkin şəhər həyatı mənalərini özündə cəmləşdirir.

Həzər - şəhərdə yaşayan, şəhər əhalisi, oturaqlıq (bax: ə.f. lüğ. səh.718).

Gah - zaman və məkan mənasındadır.

Söhbət böyük qəbilə və tayfaların başçılarından gedir. İlkin şah adını onlar qazanıb. Bayandır xan, Qazan xan və b. bu sitildən məsələyə yanaşmaq lazımdır, onda mənə yerinə oturur.

QURBANÇI

Qurbançı - müxtəlif mənalər kəsb edən bir obadır. Dədə-babadan zərdüştçülük olub bu yerin insanları. ümbəki Dərbənd arasında olan məkandır buy er. Dəli-Domrulun körpüsündən keçən yoldur bu yer («Dədə Qorqud» dastanı).

Şabilərin - Qayıbların (Şayıblar - Qayıblar) məskəni, ətəyində Qırxların (dərvişlərə işarədir) uyuduğu məkanın yaxınlığındadır Qurbançı. Qazi Xanın (Qazan) atla keçdiyi yerdir bura. Kimlər at sürməyib burada: Aruz, Beyrək, Beybecan, Beyandır (Bayandır), Banu çiçək, Bürqə

2) Bani - onun əsasını qoyan, Şəhərgaha bağlı (Qurban-çı). Yəni ilkin oturaq təsərrüfata bağlı olan yer.

2-ci məna isə, Qurban, yəni qurbanların ən çox kəsildi-yi yer. İbrahimə, onun dininə bağlı olan yer. çı - isə şəkil-çi kimi onu təsdiq edir.

Qurban - bir məqsəd üçün kəsilən qurban. 2-ci məna isə, bu yolda fəda olma (bax: ə.f. lüğ. səh. 130). İbrahim p.ə. məkanı, vətəni məhz Daş ağaz (oğuz), iç ağaz (oğuz) olub. Quba - Qabıssan məkanı. İsmayılı-Qəblə-Qıblə məkanı (Qəbələ), Qazılıq dağı (Baba dağ) onların müqəddəs dağı, ziyarət dağı. Cümlə Qabıssanın bəşəri tarixi, əcdad ziyarətgahıdır bu yerlər. övliyalar yurdu adlanıb bu yerlər. Qur(eyş) tayfalarının kökü Haşimilər nəslinin əcdadıdır bu yerlər. Məhəmməd p.ə. nəslı də bu yerlələ bağlıdır. Ərəb sözü, adı öz mənbəyini məhz bu yerlərdən alıb.

Bəli, ilkin ərəb dediyimiz ərəb həqiqi adı ilə Zərduşt-lər, oda sitayiş edən atəşpərəstlər olmuşlar ki, bu adı onlar daşımışlar (Leyli və Məcnun ərəb uşaqları kimi məhz bun-lar olmuşlar). Ərəb adının ilkin daşıyıcılarını məhz Azər-baycana tətbiq etmək lazımdır.

QARA CÜZZÜ VƏ AĞDƏRƏ

Qazibli - qəzəbli (Qozluçay). Dədə Qorqud dastanında Kərkli çayı kim qeyd olunur. Aran yerində qəflətən daşqın yaratmasına görə bu adı almışdır. Bu çaydan sonra Qara Cüzzü kəndi gəlir ki, ayrılmaz böyük yer mənasını daşıyır.

Cüz - qisim, parça, hissə.

Cüzi - layətəcəzza, bölünməz hissə (bax: ə.f. lüğ.

məkdir. «Nabur» kəndinin mənası və bu mənadan doğulan adın mahiyyətidir.

BƏKLƏ

«Nabur» kəndi ilə vəhdətdə məna daşıyan addır. Bəkarət sözünə və onun mənalarından birinə aiddir (Ali İmran surəsində qeyd edilir ki, İbrahim məqamı Bəkkədədir, orada bu dinin əlamətləri vardır) Bəklə kəndinin adı. Bu adı bir neçə sözün vəhdətində açmaq olar.

1) Bəkarət - yəni saflıq, təmizlik (bax: ə.f. lüğ. səh. 47).

2) Bək (taşı) - təsəvvüf təriqətlərinin birinin adı (bax: ə.f. səh. 48).

3) Təsəvvüf - (əslə yunancadan) sufilik təriqəti, şərq dini cərəyanlarından biri (bax: ə.f. lüğ. səh. 629).

Mərəzəyə bağlanan ad kimi sufiliyə bağlı (İbrahim dininə) pak, saf, müqəddəs torpaq mənasında.

XİLMİLLİ (HİLMİLLİ)

İki mənalı yer saymaq olar buy eri. Quba və Qusar ilə Xilmilli arasını silsilə dağlar ayırır. Bu baxımdan, buranı Xilmilli adlandırmaq olar. Fikrimizi təsdiq etmək üçün lüğəti terminlərə müraciət edək. Lüğəti terminlərə görə, Xilmilli bölünən ad kimi qəbul edilməlidir.

1) Xil(ab) - aralıq (zamanca), şiş, mil (bax: ə.f. lüğ. səh. 697).

2) Mil - 4-cü məna sütun, məzrlərdə dikinə qoyulmuş daş (bax: ə.f. lüğ. səh. 387).

Yəni zamanında Quba və Qusarı Xilmillidən indiki Qabıssandan ayıran şiş dağlar mil rolunu oynayır. Zama-

Əslində bu yerin adı Cəgirli deyil, Ca(y)girli olmalıdır.

Ca(y)gir - yer tutan, yerləşən, qərralaşan.

Caygah - yer, məkan, yerləşdirilən yer (bax: ə.f. lüğ. səh. 749).

Bu lüğəti terminlər də sübut edir ki, bu yerin əhalisi cənubi Azərbaycandan gəlmə, məskunlaşdırılan əhalidir. Münbit torpağı, su cəhətdən bol olan yerdir. Yaxşı iqlimə malikdir. Adət-ənəni sevən camaatdır.

TƏKLƏ (TƏHLƏ)

Əslində bu toponim Təklə deyil, Təhlə olmalıdır. Təklə lüğəti terminlərə görə, heç bir xüsusi məna daşımır. Əslində bu ad Təklə yox, Təhlə kimi ifadə olunmalıdır.

Təh(lə) - dib, aşığı tərəf (bax: ə.f. lüğ. səh. 638).

O biri kəndlərlə müqayisədə aşağı hissədə yerləşdiyi üçün lüğəti məna ilə üst-üstə düşür. Əsas məşğuliyyət əkinçilik və maldarlıq olmuşdur.

DAMLAMACA

Mərazədən Novayiyə gedən yoldadır. Qəqdim yaşayış məsəkənidir. Tarixçi arxeoloqlar bu yerin yaşını eramızın əvvələrinə şamil edirlər. Lakin bu yerlər daha qədim dövrə şamil edilməlidir. Əkinçilik və heyvandarlığın ilkin oturaqlığının əlamətlərini özündə əks etdirir. Buranın torpaqları dəmyədir. Qədim yaşayış xarabalıqları indi də qalmaqdadır. Kurqanlar var bu yerdə. Adın mənasına gəldikdə, üç sözü özündə birləşdirir. Damla (suyu az olan mənasında). Ma - su deməkdir, ca isə məkan mənasındadır.

Ümumi məna suyu az olan məkan mənasındadır. Ancaq əkinçilik və heyvandarlıq üçün tam əlverişli bir yerdir.

burada toxunub. Qədim Qabıssan xalçaçılıq mərkəzi olub Sündü və Nabur kəndləri. Bırınsız adı ilə zəngin, müqəddəs su sayılan bulağı var. Əslində bu Bırınsız deyil, Baransız olmalıdır. Baran yağış deməkdir. Yəni yağış yağdı-yağmadı, azalamyan su. Suyu olmayan kəndləri su ilə təmin edir bu gur axan bulaq. Adın özü iki mənaya işarə verir: Sün-dü

1) Sün - iş görmə, əsər, yaradıcılıq, icad etmə.

1-ci mənə dediklərimizə tam təsdiq gətir ki, bu yaradıcılıq da, iş, əməl də məhz xalçaçılığa işarə edilməlidir. Sündü xalçalırının naxışları dediklərimizə tam təsdiq gətirir. Ən qədim mənə kəsb edən naxışları məhz Sündü kəndinin xalça və toxumalarında görmək olar. Adəmin yerə enməsi və Nuhun tufanı bu xalçaların işarələrində real surətdə göstərilir.

2-ci mənə isə Sün(igah) - dünya (dini) (bax: ə.f. lüğ. səh. 577).

Bu isə Sündü kəndindəki qədim ziyarətgaha işarə verir. Bu ərazilərdə tapılan Sezara məxsus pullar, ondan da qədim pullar buranın dünya ziyarətgahlarına bağlanan yer olmasına təsdiq gətirir.

Sündü və ya Sündi - iki mənəsi ilə bu mahiyyətlərin reallığına təsdiq gətirir. Ümumiyyətlə, Mərəzə adı, yəni nümayiş etdirilən yer mənəsi ilə məhz ilkin mənada dini ayinlər (söhbət İbrahim dinindən gedir) mənəsində ona bağlanan mənələrlə öz təsdiqini tapmalıdır. Bu ərazidə çoxlu sayda yeraltı yollar mövcuddur (tədqiqata ehtiyacı var).

TƏSİ

Əslində bu yerin adı Təsi deyil, Təsis olmalıdır. Təsi qışlağının olması işarə verir ki, qədim Qabissanın heyvandarlıq və əkinçilik üçün ilkin əsası qoyulan əlverişli məkan mənasında.

1) Təsis - əsası qoyulan, bina etmə, qurma.

2) Təsi(sat) (Təsisin cəmi) - təsis edilmiş, əsası qoyulmuş (bax: ə.f. lüğ. səh. 630).

Bu yerin məhsuldar və keyfiyyətli dənli bitkiləri olur. Əkinçilik və heyvanlarlıq baxımından Mərzənin ən əlverişli torpağı və məkanlarından biridir.

ŞIXZƏRLİ

Dağışsanda «Qırxlar», Qabışsanda «Şıxlar» deyiblər, yar olsun bizə ulu babalarımız.

Ulu, yəni əvvəlinci şıx nəslə Qabışanın Nərimankənd kəndindədir (məhəllə şəklində). Şıx ilkin müqəddəsliyə, ilkin dinə, İbrahim dininə bağlı addır. İlkin sivilizasiyanın ana kodlarından ulu Şıx.

Şeyxlər, ilkin dinə bağlanan sözlərdəndir Şıx adı.

Xanəqahların şeyxləri, İbarhim dininin şeyxərindən söhbət gedir. Bunların da ilkin daşıyıcıları, ətbəttə, Zərduşlar olub, təhrif edilmiş Zərdüşt yox.

Zərduş ilkin sivilizasiyaya bağlanan söz, ad mənasındadır. Bunların da peyğəmbəri Zərdüşt dediyimiz İbrahim olub. Qurani-Kərim ayələri Avesta ilə vəhdətdə bunları təsdiq edir (Bax: Ş.Qabışanlıının əsərlərinə).

Fikrimizi təsdiq etmək üçün Ə.Xəqaniyə üz tutaq:

zəhəri olmayan yeddi qara xalı olan (ulduz şəklində) pir ilanlarından gedir. Sanki xanəgaha ziyarətə gedirlər, heç kimə ziyan vermədən. Donuzluq da (donuz damından söhbət gedir) qalası ilə oradadır (bax: «Dədə Qorqud» dastanı). Dünyanın ilkin qışlaqlarıdır bu yerlər (daş oğuz dediyimiz qışlaq Qabıssanı).

Tarixin dünya tarixinin təməlidir Qabıssan. Yazmaq, deməklə qurtarmaz onun tarixi.

ÇUXANLI

Çuxanlı faydalı yer mənasındadır. Yəni əkinçilik və maldarlıq üçün faydalı yer mənasında olan bir toponim, kənd adıdır.

ARABŞALBAŞ, ARABCƏBİRLİ

Arabşalbaş - Cəbirli əslində Ərabşalbaş vurğusunda olmalıdır.

1) Ərab(ərəbin cəmi) - çöldə yaşayan ərəblər.

2) Ərabi - çöllü ərəb (bax: ə.f. lüğ. səh.190).

İlkin çöl ərəbləri (ərəb formasında) məhz qışlarqlar (Daş oğuz) yaylaqlarına malik Qabıssan ərəbləri (ərəb) olub. Ərabşalbaş, Ərabqədim, Ərabşahverdi və başqa məhz qədimdən bu adları daşımışlar. Ərab (ərəb) adı və ya sözü buradan doğulmuşdur.

Ərabşalbaş adı isə biçinçiliklə bağlı doğulan addır. Biçin vaxtı isti və susuzluq olan yerdə sərin olmaq üçün başlarına örtük kimi, şal bağlayardılar. Buna görə də bu kəndin camaatına Ərabşalbaş deyərdilər.

ƏRABCƏBİRRI

Ərabcəbirri isə tamam başqa məna daşıyır.

1) Cəbr - zor, zor işlətmə.

2) Cəbrən - zorla, güc işlədərək, zorla gördürülən.

3) Cəbri - zorla icra olunan, məcburi, zorla gördürülən

(bax: ə.f. lüğ. səh. 753).

Ümumi mənasına görə, vara-dövlətə meylli, dövlətlənmək, varlanmaq üçün ölçüdən artıq zəhmət çəkənlər mənasındadır.

ŞAM, ŞAMƏXİ, ŞAMAN DÜNYANIN

İLK ƏN QƏDİM TOPONİMLƏRİDİR.

Dünyanın ilkin toponimi «Şam» olmuş, bütün dünya toponimləri şəcərə adlarını buraya bağlamaqla sonda Amerikada Şamanlarda tamamlamışdır.

Ş. Qabıssanlı

Toponimlər dünyasına üz tutduqda, istər-istəməz belə bir sual doğulur: dünyanın ilkin toponimü harada olmuş, öz şəcərə yollarını, adlarını haradan başlamışdır? Əgər toponimlər bir dünyadırsa, onun ilkin qapısı haradan açılmışdır? Dünya toponimşünaslığında bu sual qoyulmamışdır, ona görə də ilkin sivilizasiyanın beşiyi sual altında qalmışdır. Suriya Şamı, yoxsa Şaməxi tarixi baxımdan öndədir. Bəli, bu sualdan da açar bir sual doğulur, Nuhun üç oğlu Yafəs, Sami, Hami qardaşları nifaqla bağlı olaraq (arvadları tərəfindən) haradan üç istiqamətə istiqamət alıb səpələnmişlər? İlkin olaraq bu nöqtədən doğulan şəcərə yollarını cızmaq lazımdır, əlbəttə, təkzibedilməz əlamətləri ilə.

1) Yafəs oğlu Türk (Nuhun özünün sevçiyi vəliəhd) üz tutdu Türkmənistan vəhdətində Türküstana.

2) Sami nəslü üz tutdu Təbrizə, Misirə və Hindistana.

3) Hami nəslü üz tutdu Dağıstandan Sibirə, sonra Alyaskaya. Qışda Berinq donanda adladılar Alyaskaya, Amerikaya.

Budur dünyanın ilkin şəcərə yolları, əks arqumentlə digər bir nöqtədən bu üç yol cızılsın. Əlbəttə, cızıla bilməz.

Qabıssan qayalarındakı yeddi min işarə və bu işarələr-

ZƏRDUŞ (ZƏRDÜŞT)

Tarixi mənbələr Zərdüşt sözünün və ya adının mahiyyətini kölgəli şəkildə açmışlar. Zərdüştün nəyə və ya kimə mənsub olması tam açıqlanmışdır. Bu adı müxtəlif forma və mənalarda hallandırmışlar.

Qoca kişi, ulduza sitayiş edən, peyğəmbər və s. formalarda on cür hallandırmışlar ki, bu mahiyyət Zərdüştün həqiqi ad mahiyyətini ortaya qoymamışdır. Necə deyirlər, kompassız gəmi kimi hara istəyiblər, oraya da aparıblar. Bu baxımdan, Zərdüşt adını lüğəti terminlərlə açmağa istiqamətlənək.

ZƏRDÜŞT

Bölünən söz olub, iki hecəyə öz əksini tapır.

1) Zər - qızıl (ilk dəfə qızıl taxıla deyilib).

2) Zər - tarlaya toxum səpmə, səpilmə; əkmə, əkilmə. 2-ci əkilmiş, əkin.

3) Zər - 107 sm. bərabər uzunluq ölçüsü, yəni taxılın 107 sm-dən yerə səpilməsi (bax: ə.f. lüğ. səh. 215).

Düst

Düş - xəyal mənası ilə zərə bağlanmışdır, əslində, bu söz düşt deyil, «duş» olmalıdır.

1) Duş - çiyin.

2) Duş - keçən gecə, dünənki gecə.

3) Duş - sağım, sağma (bax: ə.f. lüğ. səh. 158).

Sistəmləşdirdikdə, duş - çiyin mənası ilə taxılın torbadan çiyindən asılmaqla əkilməsinə işarədir.

Duş - gecə, dünənki gecə işarəsi, taxılın dəmyə şəraitində gecə torpağa əkilməsinə olan işarədir.

Mərzədə iki xanəgah, Qəblədə, Qubada və Şəkiddə olmuşdur ki, dünya adamları bura həm ziyarətə, həm də hacılığa gəlmişlər. Muğlar və Parsilər atəşpərəstlər nəslə kimi tarixdə öz əksini tapmışlar. Bunların dili isə tat dili olmuş, xalqları isə parslar olmuşlar.

1) Parsi - Pars ölkəsi (fars).

2) Parsa - zahid, abid (bax: ə.f. lüğ. səh. 493).

Soldan-sağa yazı ilk dəfə Qabıssanda yazılmışdır.

Mixi yazıları özü də soldan-sağa yazılmışdır. Qabıssanda bunun nümunələri vardır. Əsərlərimdə şəkillərlə bunu vermişəm.

Mixi

1) Mixi - mıx şəklində, qədim pars əlifbası (fars).

2) Müxləb - caynaq, dırnaq (bax: ə.f. lüğ. səh. 390).

O zamanlar indiki farslardan əsər əlamət olmamışdır. Bunlar qarışdırıldığı üçün tarix zənci tükələri kimi qarışmaya məruz qalmışdır.

İbrahim dininin yaranması, dünyanın ilkin dini ideologiyasını meydana gətirmişdir. Hansılardır bu dini ideologiyanın maddi və mənəvi nümunələri?

1) Qabıssan qayaları və bu qayaların yeddi min işarəsi. Bu işarələr antik dünyanın tarixi tərcümeyi-halı olmuşdur. İndiyə qədər dünya alimləri bunları oxuya bilməmişdir. Oxuya bilsəydilər, tarix bu şəkildə eybəcər hala salınmazdı.

2) Xalçalar, xüsusən, Qabıssan qayaüstü işarələrinin sivil davamı olan Qabıssan xalçaları.

Xalçaların adları fikrimizi tam təsdiq edir.

1) Gəbə - Gəbr - atəşpərəst (Muğlar).

2) Sumağ - Su - tərəf (bax: ə.f. lüğ. səh.571), Mağ-

HƏDİD 26

«Həqiqətən biz Nuhu və İbrahimi göndərdik və peyğəmbərlik (məqamını) və (səməvi) kitabı o ikisinin nəslində qoyduq. Beləliklə, onların bəziləri doğru yola düşdülər, çoxu isə itaətsiz idilər».

(Sual olunur: haradadır bu kitab, harada axtaraq bu kitabı?)

Təbii ki, bu kitab «Avesta» adlanan «Zənd-Əvəsta»-dır, yəni ilkin od(lar) mənasında. Bu kitabın digər bir adı, Pəhləvi dilinə tərcüməsi olan Pazənddir.

Pazənd - atəşpərəstlərin müqəddəs kitabı olan «Zend-Avesta»nın bir adı (bax: ə.f. lüğ. səh.494).

(Fikir verin subyektiv təhrifə. Zənd-Əvəsta kobud şəkildə Zend-Avesta kimi yazılır. Zənd sözü Avestaya deyil, məhz Əvəstaya bağalınır) Bu kitab bütperəstlik dövründə deyil, təkallahlığa keçidlə ilkin dinin, ilkin ideologiya nümunəsidir. Dünyanın da ilkin dini İbrahimin dini olmuşdur. Zənd-Əvəsta Azərbaycanın (Azərbaycanın yox), onun xalqına məxsus kitabı olmuş, beşiyi Qabıssan olmuşdur.

BƏQƏRƏ 142

«Tezliklə səfeh insanlar deyəcəklər: «Onlar (müsəlmanları üz tutduqları qiblədən (Beytülmuqəddəsdən Kəbəyə tərəf) nə döndərdi?»

De: «Şərq və Qərb Allahındır, istədiyi şəxsi (bəşər cəmiyyətinin xeyrinə olan) doğru hidayət». «Bir Qüdsə üz tutmaq məsləhət idi. Ondan sonra isə Kəbəyə üz tutmaq məsləhətdir».

Bəli, bu ayə İbrahimin dininə işarə etməklə fikrimizə

MAN

Mani - zərduşlar (Gərdiman).

Ümumi mənə Zərduşların fələk evi. Zamanında fələk evi olduğu üçün yeddi dünya dövlətləri və yetmiş iki xalqın fəthləri buraya ələm evinə döyüşə deyil, ziyarətə gəlmişlər. Ona görə də bu məkana Alban, yəni Al ocaq, peyğəmbər ocağı, bani onu quran, əsasını qoyan peyğəmbərlər məkanı kimi qiymətləndirilib, buraya axirət hesabına görə gəlmişlər.

BƏQƏRƏ 150

«(Bəli) və haradan çıxsan, (namazda) üzünü məscidi Hərəma tərəf döndər. Harada olsanız, özünüzü ona tərəf döndərin ki, insanların zalımlardan (məntiqsiz söz danışdıqlarından) başqalarının sizə (irad tutmağı) bir dəlil olmasın. Müşrüklər deməsinlər ki, «İbrahimin dininin iddiasını etdiyi halda onun qibləsi ilə müxalifdir» və ya kitab əhli gəlməsi vəd edilmiş peyğəmbər qibləsi Kəbə olmalıdır, deməli, bu şəxs həmin peyğəmbər deyil, deməsin».

Bəli, qibləm Məkkədir. Peyğəmbərim Məhəmməd hümmətimdir. üzümü qibləmə tutmaqla, tarixi haqqına çatdırmaq istəyirəm (Ş.Qabıssanlı).

Bu ayələrə görə, ümumilikdə, tarixin yeni səhifələrinin açılmasına ehtiyac duyulur. Məhz bu ayələrin işığı ilə «Şam»ın toponiminin yaranmasına istiqamətlənək.

Bunun ilkin izini isə ancaq və ancaq «Qurani-Kərim»-də tapmaq olar.

MƏRYƏM SURƏSİ, AYƏ 49

«Elə ki, (İbrahim) onlardan və onların Allahın yerinə ibadət etdiklərindən uzaqlaşdı (və Şama tərəf getdi) ona (Bəni İsrail peyğəmbərlərinin əcdadı olacağı İsa'ı və (nəvəsi) Yəqubu əta etdik və onların hər birini peyğəmbər etdik».

Səngə İsmayıl deyilən bir müqəddəs daş var, Xızının Fındığan kəndi yaxınlığında (Yəni İsmayıl daşı) Sınaq daşdır bu daş. İnsanlar buraya ziyarətə gəlir. İlk olaraq bu Daş öz adı ilə işarə verir ki, İsmayıl bu yerlərdə olmuşdur. Bundan əlavə, Azər ağacdən bütələr yonur və tabutlar düzəldərdi. Ə.Xəqaninin dili ilə desək:

*Dedin tələbəyəm, həm də söz bilən,
Şərvan şəhərində doğulmuşam mən.
Xəlilullah olmuş dövründə atam,
Deməli, əslində xarrat oğluyam mən.*

Və ya:

*Baxma sadə bir xarratın oğluyam mən,
bil, Azər xarrat idi,
lakin oğlu Xəlil oldu peyğəmbər.*

Mənim düşüncəmdə ayəyə və Ə.Xəqaninin sözlərinə, işarələrinə görə, İbrahim Xəlilin atalığı Azər Azərbaycanın oğlu olub. Azər - od, ildırım, mələk mənasında, Azəri isə oda sitayiş edən atəşpərəstlərdir. İbrahimin «Şama» üz tutduğu ərazi isə Qüva (Quba), Bakı arasında olub.

Bəli, indiki «Qobustan» dediyimiz Qabıssan ərazisi ilkin toponim kimi dünyada «Şam» kimi tanınmışdır. Şa-

min adının doğulması isə iki mənada özünü təzahür etdirir. 1-ci mənə, Nuhun tufanının başladığı və sona çatdığı məkan kimi, Günəşin xilas mənbəyi kimi, Şam ölkəsi kimi tanınması.

2-ci, İbrahimin Günəşə ilkin olaraq bütperəstlərdən ayrılıb üz tutmasının vəsfi kimi və ya onu oda atılandan sonra xilas olub (Allah tərəfindən) onun rəmzi kimi bu adı daşımışdır. Şaməxidə «Dədə Günəş» pirinin olması dediklərimizə sübutdur. Atəşgah, Yanar dağ, Pirallahı odları məhz Dədə Günəşlə vəhdətdə götürmək olar. Ptolomeyin Kamaxı, Strabonun Ksamaxı adlarını çəkməsi heç də müharibə əlaməti deyil, məhz ziyarət əlaməti kimi özünü göstərməlidir.

Klassik şairlərin (Ə.Xəqani, N.Gəncəvi, Ə.Cami) əsərlərində «Şam» ölkəsi məhz bu yerlərə vurğulanır, həmçinin xalq bayatılarında.

İlkin olaraq bu məsələni A.A.Bakıxanovun «Gülüstani-İrəm» əsərinə əsasən araşdıraraq. O, yazır: «1109-cu ildə Mahmud Sultan, Sultan Səncər tərəfindən İraq, Ermənistan və Azərbaycan ölkələrinə hakim təyin olundu. Şirvan və Dağıstan işləri onun ixtiyarında idi. 1126-cı ildə əmisi tərəfindən məğlub edildi. Adı çəkilən vilayətlərdən başqa «Şam» mülkünü də ona verdi. özü isə Xorasan və Mavəraünnəhirdə olurdu».

2-ci bir tərəfdən, A.A.Bakıxanov yazır: «Dağıstanda olan bir çox xalqların və əmirliklərin müxtəlif dilləri və hesabsız ləhcələri vardır. Bu dil Qaytağın aşağı hissəsində, «Şam» xalq mülkündə və Qumuqda olan bütün düzlərdə işlənilməkdədir». Demək, Şirvanda alimə görə «Şam» adı çəkilir və hallanır.

Yenə də Urum və Şam bayatılarda vəhdət təşkil edir ki, bu da Şam və Trabzon məkanlarına bağlanır:

*Əziziyəm Şama gəl,
Pərvanətək şama gəl.
Günorta vədəliyəm,
Get dolan axşama gəl.*

Azərbaycan bayatıları təbi ki, Azərbaycan Şamını vəsf edir, Suriya Şamını yox:

*Əzizim hara gəlsin,
Şama nahara gəlsin.
Qışı zəslə tökəndi,
Deyin bahara gəlsin.*

Çox gözəl vurğulanır, təbii ki, Suriya Şamının zəhlə tökən qışı yoxdur. Zəhlə tökən qış palçığı zəngin olan Qabıssan qışıdır, sərt saxtası, sırsıra qışı olmaq şərti ilə.

Diqqət yetirin, bir Şamın mahiyyəti bizə nə qədər düşündürücü hallar bəxş edir. Şam dünyanın hər cəhətdən doğulması deməkdir ki, xalq mahnılarında, Şam (Günəş) ay kimi öz əksini tapır.

*Ay ala göz yarım,
Ahu ceyranım -*

beyti dastanlarda, xalq mahnılarında «ala» kod kimi əks olunmuşdur.

Ala - ehsan, bəxşeyiş, yəni Allah tərəfindən bizə bəxş edilən Günəş deməkdir. Göz isə Səmanın gözü, Günəşə işarədir.

Suriya və Şam (Suriyanın Şamı) vəhdətdə olan adlar-

Strabondan min illər əvvəl Şam, Şaməxi adları olmuşdur. Bunlardan Ptolomeyin, Strabonun haradan xəbəri olsun? Qabıssan qayaüstü rəsmlərini, xalça işarələrini oxumusunuzmu ki, həmin tarixçiləri öənə çəkirsiniz? Həmin şəxslər Şamaxının adını düzgün tələffüz edə bilmədiyi halda, Şamaxıya necə tarix qoya bilər (Kamaxı, Ksamaxı)? Sadəcə, İsgəndərin apardığı qədim tarixi yazıları oxuyub özlərinin tarixini yazmış, adlarını da özləri tarixin atası qoymuşlar.

Şamaxı adı arxeloji ad deyil, mifoloji adlardandır. Şamaxı Muğan, Muğal adlarının təhlili vəhdətində Muğlara bağlanan addır ki, bunların da tarixi azı səkkiz min ilə gedib çıxır.

İstər Ə.Xəqaninin, istərsə də N.Gəncəvinin əsərlərində Adəmin yaşı onların dövrünə görə, yeddi min il, bizə görə, səkkiz min ildir.

Şamaxının tarixi Atəşgah tarixinə, Yanar dağ tarixinə, atəşpərəstlərə bağlanan addır.

Ümbaki, Baki, Bibiheybət, Şaməxi bir dövrün adlarıdır. Azı ona görə ki, Şamaxının müqəddəs Dədə Günəşi vardır. Dədə Günəşin adının doğulması ilə bağlanmalıdır Şamaxının tarixi. Dədə - haqqa, yardıma çağırma deməkdir (kodları Muğamda olan A Dad! Be-Bey Dad! Yar-Yar-Yar! Yar Aman! Daley-Daly!-dir). Dədə Günəş əslində elə Dədə Qadir (Qorqud) özüdür. çünki onun Sari (Sarı) torpaq adlı məkanı var.

Sari - sirayət edən, göydə hərəkət edən, bizə həyat verən Günəş deməkdir («Sari gəlin» xalq mahnısı). İbrahim p.ə. ilkin olraq bütlərdən uzaqlaşıb, üzünü Günəşə tutmasının mahiyyətidir. Dədə Günəş, Sari (Sarı) torpaq, onla-

yətini və tarixini dəyişəcək və ya itirəcək.

Azərbaycan toponimləri ən qədim toponimləri olub, qədim Parslardan (Zahidlər ölkəsi, atəşpərəstlər deməkdir). Dünyanın ilkin yazıları, hərfləri predmet yazıları ilə vəhdətdə Azərbaycanda meydana gəlmişdir. İlk yazıları Muğlar yazmış, ilkin din muğların dini olmuş, ilkin ideologiya da onlara mənsub olmuşdur (dəri əlifbası, yazısı Avestada xüsusi vurğulanır ki, bunların da daşıyıcısı muğlar olmuşdur). Həmin mənəvi abidələrin əsas atributları Qabıssanda qalmaqdadır. Qədimliyi də əsasən onunla bağlıdır ki, bu mənəvi-maddi abidədə ilk əkinçilik və maldarlıq dövrlərinə şamildir. Qışlaqlar və yaylaqlar məkan abidələri kimi özünü təcəssüm etdirir. «Dədə Qadir» dastanına görə «59» qalaça var ki, bunların əksəriyyəti Qabıssandadır, Dərbəndə qədir.

Qala-Qalə «dedi» və möhkəm mənasındadır. ça - isə məkan deməkdir. Yəni bura Qalalar məkanıdır.

İlkin sivilizasiya və bu sivilizasiyanın toponimləri Bakı Dərbənd, Şəki Hacıqabul ərazisindən başlamışdır. Oturaq təsərrüfata keçid mərhələsində dünyaya yayılma başlamışdır. Bu proses min illər davam etmişdir. Genişlənmə, yayılma nə qədər uzaqlara getsə də, əlaqələr kəsilməmiş, əksinə, genişlənməmişdir. «Şam»dan (Qabıssan) başlanan toponimlər Amerikada Şamanlarda tamamlanmışdır.

ŞAMAN

«Şam» - günəş, günəşə sitayişdən doğulma (atəşpərəst).

An(ən) - ən qədim, zaman mənasındadır.

Beyandır xan Qubadan olmuş, Hindistandan ona tən-

ŞAMAXI KƏNDLƏRİNİN TƏHRİF

OLUNMUŞ TOPONİMLƏRİ

MUĞAN - MUĞAL

Muğan və Muğal adları qədim Qabıssanın və Şirvanın ən qədim adlarından və yaşayış məskənlərindəndir. Bu adlar dünyanın ən qədim adlarından və toponimlərindəndir. Zəndtə Əvəstada (Avesta) muğlar ən qədim qövmlər (nəsil) kimi öz təsdiqini tapır. Zərdüştü (İbrahim) mühacir həyatı yaşamağa məcbur edən də muğlar olmuşdur (Bax: «Avesta», «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1995). Demək olar ki, tərəddüdsüz mənbələrdə Muği, səkkizlik kimi, Nuha onun qövmünə bağlanan addır.

Lüğəti mənbələrə görə, fikrimiz öz təsdiqini tapır. Bu baxımdan, V.Ququsyanın Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Redaksiya-Nəşriyyat Şurasının qərarı ilə «Elm» nəşriyyatı (1974-cü ildə) tərəfindən çap olunmuş Udin-Azərbaycan-Rus lüğətinə nəzər yetirək.

1) Muq - səkkiz - vosem;

2) Muq - luq - səkkizlik;

3) Muqin - ayin, dini ayin, mərasim (bax: Ud. Az.lüğ. səh. 175).

Nuhun tufanından sonra da səkkiz adam qalmışdı. Nuh, arvadı, üç oğlu, Yafəs, Sami, Hami. Nəhayət, sonra üç gəlini. Bunlar tarixi mifoloji baxımdan Muğ-Muği, yəni səkkiz nəfər, səkkizlik kimi ilkin dünyanın qövmü sayılır ki, vətənləri Qabıssan olmuşdur.

Sonradan isə bu nəsil, yəni muğlar atəşpərəst adını al-

mişdır. Bu baxımdan, Ərəb-fars lüğətinə nəzər yetirək.

1) Müğ - Muğ - atəşpərəst, məcmusu mağ, zərdüşt dininə mənsub olan, 2-ci məna - öndə gedən, yol göstərən;

2) Muğanə - atəşpərəstcəsinə, atəşpərəst kimi.

2-ci məna atəşpərəstlərin mərasim və ayini (bax: ə.f. lüğ. səh. 405-406).

Bəli, bu lüğəti terminlər söz açarları kimi fikirlərimizi bir daha təsdiq edir. Atəşpərəst muğların ayinləri, dini mərasimləri ilkin Muğamın əlamətlərini özündə əks etdirir.

1) Muğ - atəşpərəst;

2) Amm - kütlə, xalq, Məhəmmədin nəslindən olmayan, Seyid olmayan (dini) mənası ilə yenə atəşpərəstlərə və onların dininə bağlanır (bax: ə.f. lüğ. səh. 21).

Bütün bunlar təsdiq edir ki, muğlar dünyanın əcdad nəslə, ilkin Nuhun nəslə öz təsdiqini tapmaqla iki formaya ayrılır.

1) Muğan;

2) Muğal.

1-ci məna Muğan adı ilə Muğ atəşpərəstlər mənasında, an isə;

1) An - vaxt, zaman, bir zaman;

2) An - O (işarə əvəzliyi) (bax: ə.f. lüğ. səh. 22).

ümumi məna zamanın ilkin nəslə mənasında öz təsdiqini tapır.

Demək, burada Muğan adı zamanın ilk insanları mənasını verir. Muğan bəzi hallarda «Mil», Muğan kimi də ifadə olunur klassik mənbələrdə (N.Gəncəvi, Ə.Xəqani və b.).

Mil muğların otlaq ərazilərinin mil daşlar qoymaq sərhədlərini, yəni hər bir tayfanın otlaq səhalərinin sərhədlərini müəyyən edən işarəli vasitədir.

DƏDƏ GÜNƏŞ

Dədə lüğəti mənası ilə «dadə» deməkdir.

1) Dad - aman, haray, yardıma çağırma;

2) Dadrəs - fəryada yetişən, dada çatan (bax. ə.f. lüğ. səh.134).

Bəşər tarixində ilk dəfə bütlərdən üz döndərüb, Günəşə üz tutmaqla Allahı çağıran muğların nəslindən İbrahim olmuşdur ki, onun peyğəmbərliyindən sonra atəşpərəstlik adını qazanan muğlar dünyada ilk din ocaqlarını yaratmışlar. Bunlardan ilkin ocaqlar Bakidə üç od piri (Pirallahı, Atəşgah və Yanar dağ) səcdəgah olmuşdur. Zamanında dünya fəthləri buraya ziyarətə gəlmişlər. Bu odların məkanı da ilkin olaraq «Şam» olmuşdur. Şamaxı isə əxi-qardaş mənasında məhz bu Şamın qardaşı olmuşdur ki, bunların da qədim, müqəddəs ocağı «Dədə Günəş» ocağı, müqəddəs piri olmuşdur. Bütün bunlar Muğan və Muğal adlarının vəhdət mahiyyəti olmuşdur.

QIZMEYDAN

Qız burada Günəşə işarədir (Qız qalası, Qız meydan, Qızlar bulağ, Sənəm, Şahsənəm və b. atəşpərəstliyə bağlanan adlardır).

Sənəm - bütperəstlərin sitayiş etdikləri heykəl və büt. 2-ci məna gözəl sevgili (bax: ə.f. lüğ. səh. 551).

Qız meydan və ya Qız meydan ocağı, piri də Günəşə səcdə əlaməti olaraq atəşpərəstlərə bağlanan addır. Dədə Günəşin digər bir ad formasıdır.

ƏRZMAN

1) Ərz - yer, torpaq, diyar (bax. ə.f. lüğ. səh.191).

2) Mann - mən - işarə mənasında. ümumi mənə - yeni yurd, yeni məskən.

Çuxuyryurd

Çuxur yurd, hündürlük deyil, aşağı məkan, çuxurda olan yer mənasındadır.

MƏDRƏSƏ

Mədrəsə sözü - dini elmlər məktəbi olan mənasındadır. Toponim baxımından isə, oturaq, köçəri olmayan mənasındadır.

Mədud - sayılan yer, hörmətli yer mənasındadır (bax. ə.f. lüğ. səh. 340).

MİRİKƏND

Mir - seyid nəslindən olan. ümumi mənə din rəhbərləri, müqəddəs, seyidlər olan yer mənasındadır.

ZORXI

Əslində bu yer Zorxi deyid, Zərxi olmalıdır.

Zər - torbadan toxum səpmək, səpilmə, əkilmiş əkin. ümumi mənə əkin yeri mənasındadır (bax: səh. 215). Bu ad Zərdüştərə bağlanan addır. Ə.Xəqaninin dili ilə desək:

*Zərdüştün əvvəlidir zər,
Zərə arxalanur Atəşpərəstlər.*

lüğ. səh. 351).

Zamanında ağ ciyər xəstəliyinə, asma xəstəliyinə tutulanlar burada iki ay qalarsa, tam sağalmış.

ƏNGƏXARAN

Bu ad, bu şəkildə mənfi mənani özündə əks etdirir. Rus dilinə keçid mərhələsində adlar hərf dəyişkənliyi ilə, demək olar ki, bərbad hala gətirib çıxarmışdır. Əngə çirkin mənası ilə adı, demək olar ki, özündən almışdır. Əslində bu ad belə olmalıdır.

1) Əngur - üzüm (bax. ə.f. lüğ. səh.189).

2) Xar - tikan, göyəm ağacı (bax. ə.f. lüğ. səh.685).

Bu yerin həqiqi adı, Əngəxaran deyil, Əngurxarə olmalıdır.

Yəni bol üzümü, bol göyəm meyvəsi, yəni giləmeyvələri bol olan yer mənasında olmalıdır. Ərazidə bu maddi nemətlərin bolluğu özünü göstərir.

ALÇALI PİR

Alçalı pir dörd sözü öz mənaları ilə özündə əks etdirən toponimdir.

1) Al - ocaq nəsil mənasında.

2) Ca - ça - məkan mənasındadır. Bu ad atəşpərəstliyə bağlı bir addır. Yəni müqəddəs ocaqlar məkanı.

Pir - pür isə qədim, qoca mənasındadır ki, bu da fikirlərimizə bir daha təsdiq gətirir.

ÇARHAN

Çar - dörd mənası ilə, dördayaqlı heyvan mənasında.

Ha - isə işarə mənasındadır. Yəni heyvandarlıq üçün zəmin olan yer.

MƏRZƏNGƏLDİ

Mərzibum - ölkə, vilayət, yer, məkan mənasında olan addır. 2-ci sərhəd mənasındadır.

- 1) Mərz - sərhəd, hüdud.
- 2) Mərzəğ - bataqlıq.
- 3) Mərzəncuş - pərpənəg, dağ reyhanı.

Mərzəngəldi toponimi bu üç lüğəti termindən doğulan addır.

QUŞÇU

Bu ad Quşçu deyil, əslində Guşçu olmalıdır. Guşə - bucaq, uc, kənar, dalda yer, sığınacaq (bax. ə.f. lüğ. səh. 304). ümumi məna oturaq təsərrüfata uyğun ucqar yer.

BAYAT

Bayat ən qədim toponimlərdən olub, türk dünyasının demək olar ki, əksər yerlərində vardır. Bayat müxtəlif müəlliflər tərəfindən müxtəlif cür yozulur.

Əksəriyyət isə Bayat tayfaları ilə bağlayır. Lakin Bayat sözü açılıb ortaya qoyulmur. Bu baxımdan, bayat bəsit mənada bir tayfa adına bağlanır. Əslində bu ad bəşəri olub «Beyyət» tayfaları olmalıdır (Beyrək - günəş əsilli). Bey - Beyyət etmə mənasındadır ki, Dədə Qorqud dasta-

KALVA

Əslində bu ad Kalva deyil

1, Kəlvə olmalıdır. Bu yerin həqiqi adı Kəlbəcərlə eyni vəhdətdə olan addır.

Kəll(ə) - yuxarı, baş, üst, yuxarı, hündür mənasında.

Yəni hündür, yüksəklikdə olan yer mənasını verir (bax. ə.f. lüğ. səh. 279)

Va - vay, ay aman işarə bildirən sözlər (bax. ə.f. lüğ. səh. 82).

Bu ad isə Allaha bağlı müqəddəs yurd kimi öz əksini tapır (Kəllva).

XATMAN

1) Xatəm - sonuncu, axırıncı, son, axır.

2) Xatimbəxş - sonu xeyirli, axırı yaxşı (bax. ə.f. lüğ. səh. 687).

Xatman - ucqar məkan, xeyirli, bərəkətli məkan mənasında olan addır.

Man isə Zərdüştlərə bağlanan ad olmaqla qədimliyini təsdiq edir.

GÖYDƏRƏ

Əslində göy deyil, Guydərə olmalıdır.

Guy-2-ci məna söyləyən, danışan (bax. ə.f. lüğ. səh. 303).

Söyləyən, danışan pır, pır olan yerə münasibət mənasındadır. Yəni müqəddəs ziyarəti olan yer.

2-ci bəsit mənada isə Göydərə yaşıllığı olan dərə mənasındadır.

BƏDƏLLİ

- 1) Bədəlmilad - eramızdan, miladdan sonra.
- 2) Bədəl - 2-ci mənə dəyər, qiymət.
- 3) 2-ci mifoloji baxımdan, xurafata görə əzraili aldadaraq, onu xəstə uşaqlardan uzaqlaşdırmaq üçün uşağın dəmir və ya palçıqdan qayrılıb basdırılan heykəli, (büt) dəyişmə, təbdil olma (bax. ə.f. lüğ. səh. 42).

Ümumi mənə ilkin bütə sitayiş edilən, sonradan dini etiqada güclü rəğbət bəslənilən yer mənasında. Bu məkanı hansısa bir şəxsin, yəni Bədəl adlı insana bağlamaq qəti düzgün olmaz, çünki ad atəşpərəstliyə, mifologiyaya bağlanan addır.

ÇIRAQLI

Çıraqlı toponimini iki mənə ilə götürmək olur. 1-ci - nurlu, işıqlı yer mənasında, 2-ci - müqəddəs ocaqlar olan yer mənasında.

ACI DƏRƏ

Təbii ki, karvan yoluna bağlı olan yerdir. Enişli-yoxuşlu yerdə yerləşir Acıdərə. Şamaxıya gedən yoldadır. Karvan çətin getdiyi üçün bu adı alıb. 2-ci bir tərəfdən, otlaq yeri olduğu üçün qədim zamanlarda qəflətən sel aparan yer olduğu üçün bu adı ala bilər.

NÜGDİ

Əslində bu ad Nügdi deyil, Nigdi olmalıdır. Nik - nig - yaxşı, xoş (bax. ə.f. lüğ. səh. 479). Xoş məramlı yer mənasında özünü təcəssüm etdirir.

ADNALI

Nizamlı yer mənasında. Gözəl qaydaları ilə bəyənیلən yer mənasında.

GÖYLƏR

İki mənada götürmək və ya qəbul etmək olar bu məkanı.

1-ci hündürlükdə olduğu üçün, yüksəkliyə görə Göylər adlandırmaq olar.

2-ci isə, Guylar - yaxşı, xeyirli söz danışanlar, natiq insanları olan məkan mənasında.

Gu(y) - deyən, söyləyən, danışan (bax. ə.f. lüğ. səh. 303).

PADAR

Padar Azərbaycanın əksər yerlərində adı ilə məşhurdur. Lakin ilkini Daş Oğuzə, əslində Daş-Ağaz olan, yəni başlanğıc məkan, yer. Aran Qabıssanına aid olub, əsasən heyvandarlığa, tərəkəməçiliyə və zərdüştlüyə bağlı qədim addır.

Bölünən söz olub ikilik təşkil edir. Pa - ayaq, payi-piyada - piyada (bax. ə.f. lüğ. səh. 490).

Dar - ikinci mənə yer, məkan, məqam (bax. ə.f. lüğ. səh.137).

Ümumi mənə oturaq olmayan, piyada dövr edən nəsil. Bağlanıır «tərəkəmə» sözüənə, yəni tərək edənlər, qışlaq, yaylaq adamları.

Dara - sahib, malik olan. Yəni heyvandarlıqla bağlı varlı insanlar.

HƏMYƏ

- 1) Həmiyyət - ruh yüksəkliyi, şərəfli.
- 2) Həmiyyətmənd - əhəmiyyətli (bax. ə.f. lüğ. səh. 722).
Ümumi məna əhəmiyyətli, şərəfli yer mənasındadır.

CABANI

Cabanı toponimi iki mənada qəbul etmək olar.

1-ci bölünən söz və ya ad kimi qəbul edib hallandırma yolu ilə məntiqə oturtmaq olar.

- 1) Ca - yer, məkan (bax. ə.f. lüğ. səh. 747).
- 2) Bani - binasını qoyan, səbəbkar (bax. ə.f. lüğ. səh. 35).
Ümumi məna ilkin yaşayış məskəni, məkanı.
2-ci Cabanı - müqəddəs pir, ocaq məkanı.
Ümumi məna müqəddəs yer mənasındadır.

1501-ci ildə Şirvan hökmdarı Fərrux Yasərin başı Şah İsmayılın adamları tərəfindən kəsilərək bu yerdə torpağa basdırılmışdır.

POLADLI

Poladlı adını sovet ədəbiyyatşünaslığı ilə götürsək, möhkəm yer mənasında qəbul etmək olar. Ancaq mənim mülahizəmə görə, bu yer Poladlı deyil, Pürablı olmalıdır.

Pürab - çox sulu, su ilə dolu olan yer. Dəmyə Qabıssan ərazisinə daxil olan bu yer bu adı daşımağı özündə zərurət sayır.

Çay kənarında yerləşdiyi üçün bu məkanı Pürablı kimi qəbul etmək olar. Poladlı isə, adı qədimliyindən alıb, müasir bəsit mənaya gətirib çıxarır.

KOLANI

Bu ad əslində Kolanı deyil, Kulanı olmalıdır.

Ku - 2-ci məna keçiləcək yer. Keçiləcək yer təbii ki, çay kənarında olmağı ilə bağlıdır (bax. ə.f. lüğ. səh. 292). ümumi məna, addanılan, keçid, keçilən yer mənasındadır.

Bunlardır qədim Şaməxinin qədim, müqəddəsliyə bağlanan toponimləri. Keçid alırıq Qəbələ, İsmayılı toponimlərinə.

QARAVƏLLİ

Qaravəlli adı bölünən ad olub, “Qara” və “Vəlli” sözlərini özündə birləşdirir.

Qara-böyüklük və müqəddəslik mənasında

Vəli-hami himayəçi, qəyyum, ağa Bax.ə.f. lüğ səh 90

Ümumi məna ziyarətgaha bağlanan müqəddəs məkan mənasında.

QƏBƏLƏ, (QƏBƏLƏ)

İSMAYILLI PEYĞƏMBƏRLƏR

YURDUDUR!

Dahi şairimiz Əfzələddin Xaqani Şərvan kəlamını işlətməklə bir neçə naşı şair və tarixçinin Şirvan sözünü işlətməsini səhv fikir kimi isbat etməyə çalışır. Mən böyük şairimizin söz karvanının arxasınca gedərək bu fikrin təsdiqinə çalışacağam. Keçən yazımda bildirdim ki, Sovet dövrünə qədər bizim adlarda “van” sözü olmamışdır. Sovet dövründə van sözü və ya şəkilçisi özünə yer tutduqdan sonra müqəddəs adlar təhrif olunmuş və öz həqiqi mahiyyətini itirmişdir. Hansıdır bu sözlər? bunların bir neçəsini açmaqla ana mövzumuza daxil olaq.

Van gölü-əslində bu tarixi göl Əvan gölüdür. Yəni tarix, zaman, bəşəriyyətin əvvəlinə işarə olunan göldür. 2) Erevan, əslində İrəvan, keçən yazıda bu sözün tam mahiyyətini açıqlamışıq. 3) Naxçıvan, əslində Naxçıvan olmalıdır, yaxud, Naxçıgah (Gah isə məkandır). Nəhayət Şirvan isə Bəşərəvandır. Yəni, bəşəriyyətin əvvəlinə aid olan şəhərlər. ona görə də bu sözlərin heç biri konkret şəkildə nə tarix dərslərində, (ədəbiyyatlarda) nə də ki, ədəbi dilimizdə mənasını tapmamışdır. Adların təhrif olunmasında olan gizltilər müqəddəs Azərbaycan tarixinin (istər zənd-Əvəsta, istər Dədə Qorqud, istərsə də Qobusnamə) lazımı şəkildə öyrənilməsinə xələl gətirmişdir. Hətta tarix elə pis günə salınıb ki, dövrdə izi-tozu olmayan ermənilər

*Sürüni dilini bilirdi azad.
 Bir gün incildən üz döndərən zaman,
 Onu cəlb etmişdi özünə Quran.
 İsaya daima min dua etdi,
 Xəlilin yolu ilə inamla getdi.
 Xaçə kəsildikdə beləcə düşmən,
 Xaç kimi çarpaz olmuşdur haman.*

Yəni xristianlıqdan üz çevirmiş olsa da, yenə İsaya dua edirdi, lakin İbrahim Xəlili də unutmur, ona sədaqət göstərirdi. Mən də şairin obrazlı ifadəsi ilə desək, Qibləgahı Məkkə, Mədinə sayıb ona, o pak və müqəddəs ocağa üz çevirərək İbrahim Qibləgahının arxasınca gedib onun ulu məkanını tapmağa yönəlirəm.

İbrahim sur. 35.

Və ya (yada sal) o zaman ki, İbrahim dedi: “Ey rəbbim, (sonralar Məkkə adlandırılacaq.)” bu şəhəri təhlükəsiz et və məni və oğlanlarımı bütlərə ibadət etməkdən uzaq saxla. Bəli, bütlərə sitayiş etməkdən azad et. But sitayişini ilk dəfə yazılara olub, bu yazıların məskəni Qabıssan qayalarıdır. Sonradan əşya şəklində düzəldilərək evlərdə saxlanılmışdır. Yazılarımda, əlbəttə, Zənd-Əvəstaya ərəb və fars mənbələrinə əsasən sübut etməyə çalışdım ki, bütpərəstliyin ilk məkanı Azərbaycandır. Bəqərə 126. (xatırlayın, o zaman ki, biz bu evi, əzəmətli Kəbəni Beytülənq-qədim Kəbə) insanların dönüş yeri və əminamanlıq məkanı etdik və dedik, İbrahim məqamından (onun arxasından, ya sağ və sol tərəfdən) namaz üçün yer seçsin və İbrahim ilə İsmayla tapşırıdım ki, mənim evimi itaət edənlər, yaxınlıqda olanlar, yaxud ibadətə çəkilənlər, səcdə edənlər üçün

b) Nücabə-(Nəcibin Cəmil.) nəşib adamlar.

Əsilli adamlar, aristokratiya.

Sual olunur-nəcib nəsil, hansı soy, kimin soyu? O döv-
rün aristokratiyası kimlər ola bilər. bu söz də Alban sözü
ilə yam uzlaşır. Ə.f.I. Səh 478. 488.

4) Nücum-(nəcmın səmi.) ulduzların hərəkətindən
bəhs edən elm.

5) Nüşur-dini etiqada görə qiyamətdə ölülərin dirilmə-
si. Beləliklə, Allaha, onun yaradışına işarə olunur.

Udin sözüne gəldikdə isə, ud-Şərq musiqi aləti, ud-
odun deməkdir. Meşəliyə işarədir. Ağac bolluğuna işarə-
dir. Ə.f.I. sinonimi ula-ilk, ilkin, birinci mənasını verir. Bu
söz tənlikləri Albanların köklərinin istiqamətini qismən tə-
yin edir.

İndi isə Qəbələ sözünü təhlil edək. Qəbələ sözündən
heç bir məna görünmür. Ona görə ki, bu müqəddəs söz ana
mənbədən götürülməyib. Sadəcə Avropa və rus mənbələ-
rindən təhlil olunmadan bizə çatdırılıb. Əslində bu söz Qə-
bələ və yaxud Qabilə kimi səslənməli adlarda olan mənalar
Alban və Nij sözü ilə tam üst-üstə düşür.

a) Qəblə-əvvəl, qabaq. (Qədimliyə işarədir).

b) Qəbləmilad-miladdan əvvəl, eramızdan qabaq.
(Yenə də qədimliyə işarə).

v) Qəblə-İmövət Axirətdən (ölümdən) əvvəl, ölməkdən
qabaq. İlkin yaranışa işarədir. İndi isə Qabilə sözü ilə bağlı
fikirləri aydınlaşdıraq.

1) Qabilə-ana

2) Qabil- 1) Qəbul edən. (Məhəmməd peyğəmbər me-
racıdı, Allah dedi ey bəndəm, dərgahımda Qəbulsan bax,
N.G.İsgəndərnamə).

Və (xatırlayın) o zaman ki, İbrahim dedi: “Ey Rəbbim, buranı (bu diyarı)” təhlükəsizliyi və əmin-amanlığı olan bir şəhər et və onun əhalisinə Allaha və axirət gününə iman gətirənlərə hər növ meyvə və məhsullardan ruzi ver.

Buyurdu: (Elə də edəcəyəm) və kim kafir olsa, onu bir az bəhrələndirəcək, sonra isə odun əzabına düşər edəcəm və ora pis qayıdış yeridir. Bəli, peyğəmbərin istinad etdiyi yer Qəbələ və İsmayılı deyildirmi ki, hal-hazırda bu yerlərin zəhmətkeş insanları bu yerlərə Allah tərəfindən verilmiş təbii, müxtəlif meyvələr arasında dolanacaq verib. Dünyanın yeganə yerlərindəndir ki, (yerli adamlar bunu təsdiq edər) il boyu istənilsə, bu qidalar hesabına təbii şəkildə qidalanmaq və yaşamaq olar. Məgər bunlar Qurandan göstərilən misallarla üst-üstə düşürmü və ya təsdiq etmirmi?! Zənd-Əvəstada, incildə göstərilir:

İbrahimə (Avrama) vəhy gəldi, oğlanlardan biri, arvadlarından birini, nökərlərindən bəzilərini götür, get Kəyana (kitabda kənan yazılıb, düz deyil) orada sənə böyük oğlu İsanı apardı Kəyana. Sual olunur, haradan getdi Kəyana İbrahim?” bunu aydınlaşdırmaq üçün Qurani-Kərimə müraciət edək.

İbrahim sur. 37.

Ey Rəbbimiz, həqiqətən mənim övladlarımdan birisini (İsmayıl anası ilə birgə) sənin möhtərəm və toxunulmaz evinin yanında əkinsizbir dərədə sakin etdim ki, - ey Rəbbimiz, namaz qılsınlar. Buna görə də elə et ki, insanların bir qisminin qəlbləri ona meyil etsinlər və müxtəlif məhsullardan onlara ruzi ver, bəlkə şükür etsinlər. Bəli, o vaxt artıq insanlar Baba dağına ziyarətə gəlirdilər. Dünyada ilk dəfə insanlar burada şeytana daş atdılar. İndi də burada

ğəmbəri də İbrahim olub. Xaç işarəsinə gəldikdə bu dünyanın ilk mifoloci işarəsidir. Bu işarə olanda xristianlıq olmayıb axı! Kilsəyə gəldikdə bu söz Monastr və ya Serkıv deyil axı. Ana dilimizdə səslənən Alban məbədidir. Çaşğınlıq ondadır ki, kilsə sözü açılmayıb. Adi bir söz açılmadığına görə tarixi tamamilə alt-üst ediblər. Ermənilərin bu müqəddəs sözə və abidəyə müdaxiləsinə gətirib çıxarıb. Necə ki, “Dədə-Qədiri” Qorqud ediblər. Bir fikir verək, dilimizdə Qorqud sözü varmı? Bu söz iki yerə bölünəndə nə alınır? Qövmü (nəsli) qoyun edən biz deyilikmi? Qara qövm, Ağ qövm olub. Qara qoyun, ağ qoyun yox! Çox təəssüf! Beləliklə, kilsə sözünü açaq.

1) kils-kirəc daşı, əhəng

2) kils- kirəc daşı növündən olan daş torpaq və s. demək kilsə sözü indi düşündüyümüz mənanı yox, bu məbədin bu materiallardan tikilməsi mənasını verir. Buna görə də kilsə adlanır. Müqəddəs söz olan Məbəd. (Bax ərəbfars lüğ.səh 289.)

Məbəd-ibadətqah (gah məkandır) İbadətxana. Özünü təyin edin, böyük, müqəddəs mənalara kəsb edən adlar yerli-yersiz nə hala salınıb! Gec deyil bu əlaqları vətən tarixindən təmizləmək. Gec deyil mənim Azərbaycan xalqım!

“Bəqərə 130. İbrahim dinindən öz qədir qiymətini bilməyən və özünü nadanlığa vurandan başqa kim üz döndərər?! Şübhəsiz, biz onu bu dünyada (peyğəmbərlik, imamlıq və hikmət üçün)” seçdik və onu axirətdə (də) mütləq saleh (bəndə)lərdən olacaqdır.”

Bəqərə 140. “deyirsiniz ki, İbrahim, İsmayıl, İshak, Yəqub və (Yəqubun nəvələri olan) əsbaz yəhudi, ya da xaçpərəst olublar?

“Qədim və erkən orta əsr mənbələrinin məlumatlarına görə (Albanın əsas vilayətləri aşağıdakılardır.: Kambisena (kombeçan), Kabalika, Heceri (Həcəri) müəyyən daxili muxtariyyətə malik olmuşlar”. Mən burada Heceri (Həcəri) adının üstündə dayanıram. Təbii ki, ensiklopediyada yazılan Həcər sözü ilə heç kim maraqlanmayıb. Bəlkə bu ad təsadüfə düşüb. Yox bu tam zərurətdir. Ötən məqalədən aydın oldu ki, İbrahim, Həcər, İsmayıl məhz bu ərazidə olub.

Bün-üxt (üxt, bacı) sözü təbii ki, Həcərdən xəbər verir. Bundan əlavə bu ərazidə olan Həzrə pirinin üstündə dayanaq. Belə olan halda üç söz üz-üzə dayanır. Həcər, Həzər, Həzrə. Bu sözlər təhlil edildikdə müəyyən həqiqətlər qismən üzə çıxır. Bu sözlər qədim Parsların (Atəşpərəstlərin) və ya Qədim Pəhləvi dilidir, dərinə getdikdə bizim öz sözlərimizdir. Bu lüğəti terminlərdə Həzrə yox, Həzər, Həzrət və Həzin sözləri var. Bax.ə.f.lüğ.səh 717-718.

İndi isə bu sözlərin söz tənliyini hallandıraq, onda qismən istəyimizə nail olacağıq. 1) Həzər-Hüzn. 2) Həzər1-saqınma, çəkinmə, ehtiyat etmə (dini) 3) Həzər 2-1) Şəhərdə yaşayan; şəhər əhalisi, 2) Şəhər mədəniyyəti 3) Oturaqlıq. Mən dəfələrlə demişəm Həzər sözü, ruslarda “h” hərfi olmadığı üçün “x” hərfi ilə əvəz olunub. Ona görə də Həzər - Xəzərlə əvəz olunub. Həzər Zərduşlar dövrünün sözləridir. Qəbilə, tayfa münasibətlərindən, oturaq təsərrüfatla (sivilizasiya) keçmək deməkdir. Bu baxımdan Qəbəloni (Qəblə, Qabilə) sivilizasiyanın ilkin şəhəri saymaq olar. Bu pirlər də məhz o dövrə əsaslanan pirlərdir. Həzər fərdi ad kimi yox, vilayət əhəmiyyətli sözdür. Ensiklopediyada Alban ərazisi Qəbələdən Xəzər dənizinə (Bakı-

vermirmi?

Dəqiq araşdırılsa, buradakı pirlərin çoxu Nuh, Həcər, İbrahim, İsmayılın izlərindən xəbər verir. Əfzələddin Xaqaninin əsərlərini diqqətlə təhlil etdikdə görürük ki, ümumi adı Bəşərəvan olub. Bəşəriyyətin əvvəli. Qəbələ və İsmayılı şəhərləri 9-cu üst qatdadır. Səkkiz qat aşağıda həqiqi Qəbələdir (Qabilə və ya Qəblə). Tədqiqat olunsa, lazimi şəkildə əsil həqiqət üzə çıxar.

Nuxa sözü Sovet dövrünün adamlarına doğmadır. Bəlkə, Nuxa yox, Nuh və ya Nuha olmalıdır. Bir hərfin dəyişməsi müqəddəs mənanı necə yox edir! Dahi şairimiz İmadəddin Nəsimi nalə çəkərək deyirdi: “Qafil, oyan. Dünyanın zəti isimdə, bəyanı hərflərdədir.”

Bəli, dünya sözdən yaranıb. Allah “ol” və ya “var ol” deməklə dünyanı yaratdı. Bunlardan bir hərf dəyişin. Onda görürsünüz necə mənfə, bağışlanılmaz inkar yaranır. Bəli, bu adlar, bu yerlər göstərir ki, müqəddəs peyğəmbərin oylağı olub bu yerlər. Bir az da dərinliklərə baş vuraq, əsil həqiqəti tapmaq üçün. Şəkinin ən qədim kəndi olan Kiş kəndini təhlil edək. Mütləq açılıbmı bu kəndin adının mənası və ya orada olan Alban məbədinin mənası? Əlbəttə yox.

1) kiş -1) din, məzhəb; 2) adət, vərdiş; 3) oxqabı, (ə.f.lüğ. səh 291) tirkeş, oran. Bu lüğəti sözlər çox məqamlardan xəbər verir. Bu sözlərə söykənsək, Kişin tarixini ox, kaman dövrünə şamil etmək olar. 2) kiş-vər ölkə, məmləkət. 3) Kiş-təkin 4) Kişvar-təkilmiş, təkin yeri, tarla.

Kiş sözünü önündə birləşdirən bu adlar, yerlər, sözlər onun mahiyyətinə xeyli təkan verir.

Birinci sözdə yeni kiş sözündən doğmurmu dilimizdə

Məhəmməd Hadi.

Bu matəmgahı-dünyaya gülürdü

Sanki ölmüşlər.

Yer üstündə bəşər ağlar, gülər

Xaka gömülmüşlər.

Belə olan halda, udinlərə, kişdə olanlara o zaman necə xristian demək olar? Düşmən də bundan məharətlə istifadə edib səni səndən alıb. Beləliklə, kiş, din, məzhəb İslama aid olmayan deməkdir. Bax çaşdırıcılıq bundadır. Bu, o demək deyil ki, İslama aid olmayan xristian deməkdir. Bu məzhəb, din sırf İbrahim dinidir, Zərduşların dinidir, Azərbaycanın dinidir. İlkin (dünyanın) dinidir. Simvolu xaç olub.

Keşiş isə kişiş, yəni bu dini təbliğ edənə, icra edənə deyilib. Dağlı keşiş bax, budur. İlk mollamız küşiş olub. Bunun, bu sözün xristianlığa aidiyyəti yoxdur. Bunu danmaq Dədə Qorquda (Dədə-Qədr) zidd getməkdir. İbrahim gecə ikən İsmayılıni tərək etdi. Həcəri, İsmayılı Quranda yazıldığı kimi bir dərədə qoydu getdi. Nə üçün o dövrdə Azərbaycan, atəşpərəstlər iki yerə bölünmüşdü? Muğlar və Parslar. Şimali Azərbaycan Mublar (Mil, Muğan). Mil sərhəddə qoyulan dik daşlara deyilir. Muğan indi olub. Ptolomeyin, Strabonun xəritələrində Pars körfəzi olub, indi də xəritələrdə Persitski zaliv yazılır. Farsda heç bir məna yoxdur. Avestada (Əvəstada) yazılır: Muğlar İbrahimin ölümünə (şərəba qarşı çıxdığı üçün) fərman vermişdilər. İbrahim, Həcər, İsmayılın təkidi ilə oranı tərək etdi. Gizli yol ilə getdi. Bu gizli, İsmayılıdan Baba dağına qədər olan yol, sonra Baba dağının o biri tərəfində Qubadan İsaki və Saranı götürüb Bakı yolu ilə Kəyyana getdi. O zaman Yəhudilər

sahillərində insan yaşayan ən qədim dənizidir. Qobustan qayalarındakı işarələr və sözlər bütün bu fikirlərimizi təsdiq edir. Bütün bunlar müxtəlif müxtəlif qəzet xülasələrində geniş şəkildə bir-bir açıqlanıb, oxuculara çatdırılmışdır. ASE-sə səh. 214. Alban kilsəsi başlığındakı fikirlərin üst-üstə düşündürücü şəkildə dayanıram. Qeyd edilir: “Qənim xristian kilsələrindən biri” IV əsrin əvvəlində, çar dövründə xristianlıq Qafqaz Albaniyasının dövlət dini elan olundu. Maraqlıdır, hansı IV, eramızdan əvvəl, yoxsa sonra? Aydın yazılmayıb. Çünki mənbə saxtadır. Alban kilsəsi, kilsə yox, məbəddir. Kilsəyə gəldikdə açıqladıq ki, kilsə “monastr” deyil, kəric daşı və əhəngdən hörülmüş ibadət yerinə deyilir. Yuxarıda göstərilən fikirlər tarixə subyektiv müdaxilə deyilmi? O dövrdə xristianlıq dini olubmu? Əlbəttə, olmayıb! 2-ci yazılı fikir. Bütpərəst məbədlərin torpaqları və əmlaklarının xeyli hissəsi kilsənin sərəncamına keçdi. Təkallahlıq dininin vətəni ilkin olaraq Azərbaycan olub. Sadəcə olaraq dinşünaslar hadisələrə istinad etdiyindən, İbrahimin ana vətəni düzgün araşdırılmamışdır. Qurana istinad etdikdə, Zənd-Əvəstaya istinad etdikdə İbrahimin vətəni Azərbaycanda əksini tapır. Fikrimizi təsdiq etmək üçün Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərinə istinad edək:

*“Zəndin əfsunları atılsın suya,
Alınsın yaxud bir dəftərxanaya.
İbrahim dinini doğrum yol bildi,
Atəş tüstüsünü dillərdən sildi.
Aqillər məsləhət gördülər ona
Oradan tərپənsin Azərbaycana”.*

göstərişi əsasında təcili yığdı. Müəyyən müddətdən sonra onlara yeni pasportlar verildi. Həmin yeni pasportlarda adların axırına “yan” şəkilçisi artırıldı. Bundan sonra onlar bu qara şəkilçiyə məcburi tabe etdirdilər. Nic kəndində Kilsə “xaç”ının üstü palçıqlanıb “yeni xaç” şəkli həkk edildi. Adını da qoydular xristian xaçı. Budur əziz qəbəlililər udinlərin erməniləşməsi. Budur xaçın xristianlaşma tarixi. Udinlər sırf ləzgi dili (qığırdaqlı) xalqlardır. 26 tayfa olub qədimdə onlar. Ən qədim xalqlardır. 52 hərf alban əlifbasında, 52 hərf udinlərdə, 52 hərf ləzgilərdədir. Ermənilər isə udinləri özlərinə yaxın çəkməklə qədim millət olduqlarını sübut etməyə, həmçinin o ərazinin guya onların olduğuna cəhd göstərirlər. Əlbəttə, bunlar erməni təfəkkürünün yox, avropanın erməniyə “rəğbətindən” yaranan ssenarilərdir. İndi artıq fəmilələr qayıdıb udinlərə, “ari” şəkilçisi ilə.

Ari2-həri, hə (təsdiq, Adəmi) ə.f.səh23.

Bu lüğəti terminlər mənim əvvəlki yazdıqlarımı təsdiq edir. Ari ən qədim və bizə məxsus sözdür. İndi bərpa olunan “xaç” qədim udinlərə məxsus xaçdır, kökü Azərbaycan mifologiyasında əks olunub. Xaçın 20 cür çıxarılışını vermişəm. Bu çıxarışlar heç bir mənbədə yoxdur. İndi isə “Div” sözünü və ya adını izah edək. “Zənd-Əvəstada” yazılır: “Zərdüşt deyir: Divlər ölkəni düzgün idarə etmədilər. onlar müharibələr aparmaqla şəərə xidmət etdilər. burada isə div, “faronlar”, həmçinin “şahlar” nəzərdə tutulur. Onlar bu hərəkəti ilə ədalətsiz yol tutaraq, Allaha zidd getdilər. Biz yeni yol tutmalı və o, mənfə qüvvələrə qalib gəlməliyik”. Bu İbrahimin bəyan etdiyi ilk düzgün yol idi. Quranda yazılır:

tayışı mənbələrə əsasən “Ay, Səma, Günəş” olmuşdur ki, bu da İbrahimin Ulduza, Aya və Günəşə üz tutmasını əks etdirən mənalardır ki, bunu tarixi baxımdan təbii saymaq olar. Albanların ən qədim 26 tayfasından biri “Qar-qarlar” olmuşdur. Bu ad da tarixin ən qədimliyindən xəbər verir. “Qar” mağara deməkdir. (Qarqarlar Alban dövlətinin 26 tayfasından biridir ki, bunlarda əsasən Qabıssan və Dağıstanda yaşamışlar). “Ma” isə axar suya deyilir. Ma-axar su. Qar-su üstündə olan mağar. Hökmən deyil ki, mağara qayalarda olan mağara olsun. Əsasən qədim mağaralar yerin altında qazılıb, üstü örtülən mağaralar sayılmalıdır. İndiki çoban Qazmaları kimi. O, daha isti olur. Demək, udinlər meşədə yaşayan tayfalar, Qarqarlar isə mağarada yaşadıklarına görə belə adlanmışlar. Bəli, mənim mülahizələrimə görə Albanları, Qəbələni dünyanın ən qədim məskəni saymaq olar.

Ötən yazımda Alban, Altay, Alyaska sözlərinin bir-birinə bağlılığına işarə etmişdik.

Sözün kökü Al, Bani-binası qoyulan, əsası qoyulan. Demək, bundan sonra gələn adlar məhz bu adın ətrafında hallanmalıdır. Bu istiqamətdə həmin adları təhlil edək.

Altay-ocaq, nəsil.

Təa-1) Bir işi arzusu ilə görən könüllü. 2) İtaət edən. (Kimə və nəyə itaət edən? Təbii ki, Ala) 3) Taət-itaət, boyun əyən, könüllü uzaqlaşanlar və ya yayılanlar. Uzaqlaşmasına baxmayaraq Al-a itaət etmişlər. Bani-əvvəl isə Alban olmuşdur.

Alyaska-1) Al-ocaq, nəsil.

1) yasər-var-dövlət. 2) Sol tərəf, sol əl.

2) Yasəvər-ümüdsüzlük gətirən, məyusluq gətirən,

matəm törədən.

3) Yasrū, Yasər-1) Rahatlıq 2) Sərvət, dövlət, rifah. Bəli, bu lüğəti terminlərdən aydın olur ki, Al nəsli daha uzaqlara yayılmağa başlamışdır. Məqsəd daha varlı yerlər tapmaq, rahat yaşayış yerləri kəşf etmək olub. Sol tərəf fikri bir daha bunu təsdiq edir. Bəs məyusluq mənəsi nəyə işarədir? 2-ci tərəf sözü bunu bəyan edir. Mən bunu T. Heyerdalın Qəbələdə, Nic-də (Niji) yerli sakinlərə söhbətinə əsasən, həmin yerli sakinlər ki, onlar da qonaq qalmış və öz kitabını bağışlamışdır. O, qeyd etmişdir ki, bizim əcdadlarımız buradan Amerikaya getmişlər. sual: Hansı istiqamətlərlə?

Mən bu sualın cavabını hörmətli akademikimiz Budaq Budaqovla söhbətimdə də eşitmişəm. Hadisə belə olub. İki min nəfər T. Heyerdalın əcdadları “Əyri qayıqlarla” Xəzər dənizi vasitəsi ilə Volqaboyunca üzüb Şimala üz tutublar. Qışda “Bering boğazı” donanda oradan Amerikaya adlayıblar. Cəmi iki min adamdan altı yüzü oraya çatmışlar. Qalanları, yəni min dörd yüz adam isə yolda qırılmışdır.

“Yaska” sözü məhz buradan doğmuşdur. Yəni “yas” və ya Yasəvər-məyusluq gətirən, ümüdsüzlük gətirən. Bu adlar Qədim Pəhləvi dilinə məxsus sözlər və ya adlardır budaq Budaqov maraqlı bir məsələyə də toxundu. O dedi: -T. Heyerdal Qabıssan qayalarında əyri qayıqlara baxarkən dedi. (Qabıssan qayalarında yüzə qədər başında Günəş şəkli olan qayıqlar var). Dünyanın 17 ölkəsində, o cümlədən Alyaskada olan şəkillərdə Günəş dordadır ki, bunların da əsaslı fərqi var. Başda günəş ən qədimliyə işarədir. Sual verdi ki, bu qayıqlar hökmən xüsusi qamışlardan hazırlanıb, onlar da yaxın ərazidə olmalıdır. Axtar-

QƏBƏLƏ KƏNDLƏRİ DÜNYANIN ƏN QƏDİM TOPONİMLƏRİDİR

«Qəbələdə Odi (udin) kilsəsi zərdüştlərin ən qədim dini ocağı və məbədidir. Məbədin xristianlıqla heç bir bağlılığı yoxdur. Ən azı ona görə ki, məbəddə asılan, oxunub dərk olunmayan duasında iki dəfə «Baki» sözü yazılıb.

Ş. QABISSANLI

Qəbələ və İsmayılı toponimləri haqqında «Bəşəriyyət başlanğıcını haradan götürmüşdür?» əsərində geniş məlumat verdiyim üçün mövzuya təkrar qayıtmıram.

Qabile - Qible - Qəblə (Qəbələ) tarixin ən qədim sütunlarına söykənən bir toponim məkanıdır. Bu baxımdan, Qəblə (Qəbələ) toponimlərini adın mənasını ortaya qoymaqla məhz atəşpərəstlik dövrünə Muğların məkanı kimi qeyd edilməsinə görə istiqamətlənməlidir. Bu adların əksəriyyəti məhz dini prizmadan yanaşılıb, açılmalıdır. Belə ki, ilkin din ortaya çıxmaqla, ilkin ideologiyi yaranmış və bu ideologiyadan da toponimlər doğulmuşdur desək, heç də yanılmazıq. Belə halda istiqamətlənək Qəblə-Qiblənin toponimlərinə.

BUM kəndi

Bum 1-ci mənə ölkə deməkdir, ərəb və pars (fars) lüğətinə görə (bax. ə.f. lüğ. səh. 78).

Bum-ölkə mənası ilə özünün qədimliyini təsdiq edir. Əgər o zamanlar ölkələr olsaydı, adi bir kənd ölkə adını heç vaxt daşmazdı. Bu toponim o, zamanlar dünya sivilizasiya əlaqələrinin olmamasından xəbər verir əlbəttə öz

Parsi - zahidlər, abidlər (atəşpərəstlər) ölkəsidir. Ona görə də bu adı və mənanı daşıyır. Dünyanın əcdad, əsilzadə nəsilərinə, əlbəttə, tarixin ilkin zamanına bağlanmaq şərti ilə. Ona görə də avropalıların, rusların himayəsi ilə tarixi saxtalaşdırma baxımından bu yerləri ermənilərə bağlamaq istəyirlər. Qədim odilər ilkin olaraq atəşpərəst kimi aya, ulduza sitayiş etmişlər.

Fikrimizi təsdiq etmək üçün udinlərin xristianlıqdan ayrı olması, ona bağlı olmamasını sübut etmək üçün odilərin (udinlərin) məhəllə adlarını araşdırmaya istiqamətlənək.

Odin (Udin) məhəllələri

1) Kərimli - hörmətli adam, alicanab şəxs mənasında (bax. ə.f. lüğ. səh. 284) («Kərəmi» saz havasının adlarının, guşələrinin mahiyyətinə görə İbrahim dininə bağlanır. Yəni Zərduşlara və onların dininə).

2) Abdallı - yəni, dərvişlər məhəlləsi. İlkin dərvişlər və zahidlər də məhz İbrahim dinindən doğulmuşlar.

3) Pirçili - ocaq, pir olan yer, təriqət başçısı olan yer mənasında (bax. ə.f. lüğ. səh. 500).

4) Qoca bəhli - qiymətli, bəhrəli yer (bax. ə.f. lüğ. səh. 57).

5) Dərə məhlə - dərə, xırda çay, qışda da axan çay.

6) Fərimli - gəlir gətirən yer.

7) Ağ dəlləkli - dəllək, kisəçəkən, kisəçi mənasında.

8) Malıbəyli - çox dolu, fırvan yer (bax. ə.f. lüğ. səh. 325).

9) Mahcılı - ay üzlü.

10) Falçılı - rifahlıq, fıranlıq (bax. ə.f. lüğ. səh. 667).

11) Dəlləkli - dəllək dükanı olan yer (bax. ə.f. lüğ. səh.

SOLTAN NUHA (NUXA)

Sual olunur: ilkin olaraq kimdir Soltan Nuha? Məgər tarixi baxımdan Nuha (Şəki) və Soltan Nuha eyni mahiyyətə və eyni tarixə bağlı adlar deyilmi? Dünyanın başqa bir Nuhu varmı? Var isə, qoyulsun ortaya. Bəli, Nuha (Şəki), Soltan Nuha Nuh p.ə. vətənidir desək, heç də yanılmırıq. Bu çəşqınlıq və təəccüb yaradan fikri sübut etmək üçün iki folklor nümunəsinə istinad edək:

*Çıxdım Baba dağına,
Baxdım Cənnət bağına.
Bənövşə calaq olub
Qızıl gül yarpağına.*

Bəli, Cənnət bağı, Kəpəzdən və Baba dağından görünən və şəninə nəğmə söylənilən həmin bu ərəzilərin cənnət bağıdır. Çünki onun cənnət meyvələri vardır. Alma, armud, heyva, nar, gilənar, üzüm, zeytun, ərik və b. məhz öz xüsusi bəşəri keyfiyyəti ilə məhz bu bağıdır.

«Novruz dastanı»nda deyilir:

*Əgər bu dünyada ömr etsən yüz il,
Əlində təsbehin düzülhadüzül.
Nuh da ömr eylədi min doqquz yüz il,
Sanasan ki, bir gün, bir axşam qaldı.*

Və yaxud:

*Hər dağlardan uca Nuhun dağıdı,
Çahar (dörd) ətraf tamam cənnət bağıdı,
Tülək, tərılan, laçın quş yığnağıdı,
Sonalar arzular güllərin, dağlar!*

«Nar atdılar» xalq mahnısı.

*Nar atdılar, Yar hey!!! (Yar Allaha işarədir)
Sərinən, sovqatınan oyatdılar, Yar hey!!!*

Baxın, bu beyt nələrdən, nə mənələrdən xəbər verir.

1) Nar - burada od (cəhənnəm odu) mənasındadır.

2) Yar - Allaha olan işarədir.

3) Sər - baş deməkdir.

4) Sovqat - eşq məhəbbət, 2-ci məna qaralıq, səpmə.

İndi isə bu sözlər üstündə qurulan mahnını təhlil edək.

Nar atdılar, Yar hey!!!

Nar - od, atəş, qəm. İşarə İbrahimədir ki, onun üstünə bütperəst odlu şəkildə gəlirlər, ona hücum edirlər.

Yar hey, nalə çəkir, qışqırır, Allaha xəbərdarlıq etmək üçün.

Sərinən, sovqatınan oyatdılar, Yar hey!!!

Demək, onu yatdığı yerdə yaxalayıb bütperəstlər.

Sər - inən - baş, kəllə, təpə, 2-ci məna başçı, rəis, 4-cü məna son, nəhayət; 5-ci məna həyat, varlıq, can. Lüğəti sözlər sanki ardıcılıqla dil açıb olmuş hadisəni canlı, inandırıcı şəkildə təsvir edir.

İndi isə lüğəti sözləri sistemləşdirməklə mənanı, mahnının qayəsini üzə çıxaraq.

3-cü məna başçı, rəis-bütperəstlərin rəisi onun ölümünə fərman verib. İcraçılar İbrahimin üstünə gəlməklə, əmri icra edirlər.

1-ci məna-baş, kəllə-onun başına, təpəsinə döyürlər, təbii ki, yumruq, şillə və təpiklə. Artıq İbrahim ayaqlar altına salınıb vəhşicəsinə döyülür. Ancaq fikrindən dönmür, Yar hey!!! - deməklə Rəbbini xəbərdar etmək istəyir

*Ay Yarından ayrı düşən,
Nar atdılar, Yar hey!!!*

Məni «Yar»ımdan (Yar onun Rəbbi mənasındadır) ayırmaq istəyirlər. Onların bütələrinə sitayiş etməyə məcbur edirlər. Mən «Yar»ımdan heç vaxt ayrı ola bilmərəm, bu mümkün deyildir, öldürsəniz də mümkün deyildir.

Sərinən Sovqatınan oyatdılar, hey Yar!!!

Bu mahnı sırf İbrahimin həyatının bir anını, acı taleyinin təsviridir ki, mahnını yazan sanki onunla bu acı taleyi yaşadığını qeyd edir.

Bir neçə xalq mahnısı bu kədərli səhnələri çox qabarıq, mənalı tərzdə özündə əks etdirir. Bütün bunlar tarixən Azərbaycan xalqının nə qədər güclü fəlsəfi təfəkkürə malik olmasını özündə əks etdirir. Zamanında aşıqların ən çox sevdiyi, sevə-sevə ifa etdikləri mahnılar olub bunlar. Sadəcə, iki yüz illik əsarət (1828-1990) bizi-bizdən ayırmaqla, ana fəlsəfəmizdən bizi uzaqlaşdırıb.

Bəli, bunlar Nuha və Soltan Nuha adına, onun mənasına, toponiminə yaxın bağlanan mahnılardır.

Sultan-hökmdar, padşah (bax. ə.f. lüğ. səh 572).

Bəli, dünyanın ilk Sultanı məhz Nuh olub.

Nöh (Nuh) doqquz; 2-ci məna

qədim astronomiyaya görə, göyün doqquzuncu qatı.

Demək, Nöh (Nuh) ərşi fələklə, yəni 7-8-9-cu qatda oturan Allah dərğahına bağlanan adam mənasında (bax. ə.f. lüğ. səh 485).

1) Yeddi - göyün yeddi qatı.

2) Səkkiz - Mələklər olan göy qatı.

3) Doqquz - ərşi fələk, Allahın dərğahı mahiyyətləridir.

QƏBƏLƏ KƏNDLƏRİNİN TOPONİMLƏRİ

«Qəbələdə Odi (udin) kilsəsi zərdüştlərin ən qədim dini ocağı və məbədidir. Məbədin xristianlıqla heç bir bağlılığı yoxdur. Ən azı ona görə ki, məbəddə asılan, oxunub dərk olunmayan duasında iki dəfə «Baki» sözü yazılıb.

Ş. Qabıssanlı

VƏNDAM

- 1) Dam - tor, cələ, tələ.
- 2) Dam - ev heyvanı, heyvan; ev quşu.
- 3) Damü dəd - ev, çöl heyvanları, heyvanat, bütün heyvanlar (bax. ə.f. lüğ. səh 136).

Dam sözü müxtəlif forma və mənaları ilə ilkin heyvan-darlığa, çöl heyvanlarının ilkin əhlilləşdirilməsinə işarə verən sözlərdir.

Bu baxımdan, «Vəndam» əslində «Əvandam» olmalıdır, yəni ilkin oturaqlığa keçən məkan.

Vəndam - ikinci mənası ilə; Dam(ən) söz mahiyyətinə görə dağətəyi olan yer mənasındadır.

Dam(ən) - ətək; Dameni-yi-guh - dağ ətəyi (bax. ə.f. lüğ. səh 136). ümumi mənə dağətəyi olan məkan mənasındadır. 2-ci mənə daha uyğun gəlir.

HƏZRƏ

Əslində bu yerin adı Həzrə deyil, «Həzər» olmalıdır.

Həzər - oturaq, həyətə keçənlər, ilkin olaraq (bax. ə.f. lüğ. səh 718). Bu isə Qəblənin (qəbələ) qədim tarixi ilə üst-üstə düşür.

BÜNUT (BUNUT)

Bunut kəndi bu adı daşısı da, onun düzgün vurğusu Bün)ut) olmalıdır.

1) Bün - bünövrə, təməl.

2) Bün(yad) özül, kök, əsas, bina təməl (bax. ə.f. lüğ. səh 81).

ümumi məna qədim məkan mənasındadır.

Tul-tül

1) Tul - göy.

2) Tül - doğan, günəş (bax. ə.f. lüğ. səh 653-654).

Ümumi məna göy, günəş altında doğulan ilkin məkan, yer mənasında.

DUZAXLI (DİZAXLI)

Duz - yandıran, yandırıcı (bax. ə.f. lüğ. səh 157).

Ümumi məna günəş yandıran, isti olan yer.

Böyük Dirilli

Dir - gec, vaxtı keçmiş (bax. ə.f. lüğ. səh 156).

Dirilli - böyük, qədim məkan mənasında. Qədim adlar sırasına malik olan kənddir, məkandır.

ŞAMLI

Şamlı adı demək olar ki, Şirvanın bütün bölgələrində vardır. Dünyanın ən qədim, mən deyərdim ki, ilkin toponimidir Şamlı. Şamlı adı müxtəlif məna və mahiyyətlərdə təzahür edir. Şamlı qışlağı, Şamlı kəndi, Şamlı tayfası, Şamlı məhəlləsi və b. forma və məzmunlarda müxtəlif rayon və bölgələrdə mövcuddur. Bunların da kökü atəşpərəstlərə

İSMAYILLI KƏNDLƏRİNİN

TOPONİMLƏRİ

GÜLYAN

- 1) Gül(buy) - gül qoxulu, ətirli.
 - 2) Gülbün - gül ağacı, qızılgül ağacı (bax. ə.f. lüğ. səh 305).
- Gülqoxulu məkan məkasında olan addır.

TALISSAN

Əslində Təlissan olmalıdır, Təl(avət) gözəllik gözəşirin. Gözəllik, gözəl yer mənasında.

XANƏYƏ (XANAGAH)

Əslində bu yerin adı Xənəyə deyil, Xanəgah olmalıdır. Xanəgah, dərvişlərin yaşadıkları və ibadət etdikləri yer; təkyə (bax. ə.f. lüğ. səh 684). Mərzədə də Pırxənəyə adlı ocaq var ki, əslində bu da Pırxanəgah olmalıdır.

Xanəvadə - nəsil soy, yəni qədim dövrə məxsus lüğəti terminlər mənası bu yerin qədimliyinə və ziyarət məkanı olmasına işarə verir.

QUBA XƏLİLLİ

Qubalı, Quba, Qubaxəlili adları istər lüğəti terminlərə görə, istərsə də dastanlara görə istər-istəməz İbrahim peyğəmbərə bağlanan adlardır. Yəni ilkin dünya dininə, zər-

QALACIQ (QALACIĞ)

Qala - dedi mənasında.

Cıq - şan-şöhrət mənasında.

Ümumi məna adlı-şanlı, şöhrətli məkan mənasında.

MÜCİ

Müc (təba)-seçilmiş, bəyənilmiş (bax. ə.f. lüğ. səh 452).

Gözəl məkan mənasını daşıyır.

KƏLFƏRƏC

İki sözün birləşməsindən və iki məna daşıyan kənddir bu kəndin adı.

1) Kəlim(üllah) -Allaha bağlı insanlar məkanı.

2) Fərəc -sevin, təsəlli, təskin, əyləncə (bax. ə.f. lüğ. səh 669).

Ümumi məna Allaha bağlı, diin ayinlərə bağlı, sevinc kədəri qovan ziyarət məkanı.

QƏLƏYƏ

Biçin olan yer. Heyvandarlıqla bağlı məkan.

ŞƏBYAN

Şəb - cəmaat, qəbilə, tayfa. Tanınmış, tarixə bağlı tayfa adına bağlı məkan.

BİZLAN

Əslində bu ad «Bizlan» deyil, «Bislan» kəndi olmalıdır.

Bis(yar) - çox-çox (bax. ə.f. lüğ. səh 73).

GƏNDO

1) Gənd(üm) - buğda.

2) Gəndümxal - buğda dənəsinə bənzər xalı olan (gözəl) (bax. ə.f. lüğ. səh. 298).

Ümumi məna - böyük buğda dənələri, zəmiləri olan məkan, 2-ci variant gözəllik məkanı.

QARA QAYA

Qara dağ və ya Qara qaya müxtəlif formalı, eyni mahiyyətli addır.

Qaradağ (Qaraqaya) ilk dəfə yazılı ədəbiyyatda «Dədə Qorqud» dastanında rast gəlmək olar. Demək olar ki, türk dünyasının bütün ölkələrində Qaradağ (Qaraqaya) adına rast gəlmək olar. Bu da əsasən Qara böyük mənasında hündürlüyə yox, onun müqəddəsliyə bağlanmasına istiqamətlənməlidir. Hər bir rayonun özünün Qara dağı vardır ki, bu da ziyarətgaha bağlanır. Bu baxımdan, İsmayılının Qara qaya kəndi də müqəddəsliyə bağlanan yer, məkan kimi qəbul edilməlidir.

ÛRŞAN

Ûrf - yaxşılıq, xeyirlik, xeyr (bax. ə.f. lüğ. Səh. 660).
Xeyirli, bərəkətli xoş insanları olan yer.

ÛSTAL

1) Ûss - kök, təməl, özəl; 2) əsl, bünövrə (bax. ə.f. lüğ. səh 661).

2) Taə(l) - itaət edən (bax. ə.f. lüğ. səh. 581).

VƏRNƏ (VARNA)

Vərnə - mömünlər, dindarlar olan yer mənasındadır ki, bu adda qədim atəşpərəstliyə bağlanır. ümumiyyətlə, İsmayılı və onun kəndlərinin əksəriyyəti atəşpərəstliyə, ondan doğulan atəşpərəsliyə vəhdətdə olan qədim adlardır.

Ən azı ona görə ki, oralar Gərdman (Girdman) dövlətinə bağlıdır.

1) Gərd - dolanan fələk.

2) Mani - zərdüştlər.

2-ci bir tərəfdən, bu yerlər gözəllik və müqəddəs torpaqlar məkanları sayılıb, əlbəttə, zamanında.

Vər-3-cü mənə - mömün, dindar olma (bax. ə.f. lüğ. səh. 91).

BƏSQAL (BASQAL)

Bəsqa (Basqa) çox mənalı sözlər mahiyyətinə bağlı addır. Dilimizdə Basqa kimi səslənsə də, lüğəti mənası ilə «Bəsqa» formasında yazılır. Ad iki sözlə bağlıdır. 1-ci - «Bəs», 2-ci - «Qall» sözlər tərkibinə malikdir.

1) Bəs - göndərmə, yollama. 2) Dirilmə, oyanma 3-cü mənə - səbəb olma (bax. ə.f. lüğ. səh. 56).

2) Bəs(a) - çox xeyirli.

1) Qall - söz danışmaq; hay küy səbəb olma.

2) Qall - əritmə (metallı) (bax. ə.f. lüğ. səh. 103).

1-ci mənə - Bəs - göndərmə, yollama, diriltmə oyanma.

Dinə bağlanan məvhumdur. Söhbət, əlbəttə, dünyanın ilk dinindən, İbrahim dinindən gedir. Azı ona görə ki, onun yanında «Lahhəc» (lahic) durur. Baba dağı, Həzrət baba, Nuh dağı, Nuh baba durur. (Həzrət baba bu adları özündə cəmləşdirir, əlbəttə, yerli camaatın dilində, deyimində).

3-cü məna palçıqdan düzəldilən ocağ (bax. ə.f. lüğ. səh 295).

Ümumi məna, kədər-qüسسə doğuran və palçıqdan düzəldilən ocaq, od mənası ilə dinə müqəddsliyə bağlanan məkan kimi öz təsdiqini tapır.

Kür(ə) - yeraltı su yatağı olan yer mənasını da özündə əks etdirir.

İsmayilli deyimlərinə görə, İsmayılının göllərindən birinə düşən çoban çomağı bir neçə aydan sonra Kürdəmirdə su yataqlarının birindən tapılmışdır. Ümumiyyətlə, Qabısanın ərazisi zəngin su yataqları ilə (söhbət yeraltı su yataqlarından gedir) zəngindir. Neft yataqları, vulkan məskənləri ilə vəhdətdə yeraltı su yataqları ilə də zəngindir bu yerlər. Təbii ki, bu da toponimlərdə özünü büruzə verməyə bilməz. ümumiyyətlə, bu yerlərin toponimləri dünənin, bu günün deyil, qədim atəşpərəstlərdən bizə miras qalan dini, mifoloji toponimlərdir. Qədim Pars dilindən (atəşpərst, zahidlər, abidlər ölkəsinə qədim zamanlardan Parsi adı verilmişdir) doğulan adlardır. Təsüflər olsun ki, 1920-30-cu illərdə Pars dili Fars dili ilə əvəz olunmuşdur (süni yolla), toponimlərin də əsl mahiyyəti kölgədə qalmaqla tamam başqa istiqamətə yönəlmişdir. Diqqət yetirsəniz, toponimlərin tədqiqatı yerli alimlərə nisbətən, qeyri-yerli alimlərə istinadən yazılmışdır. Misal üçün, Qəbələ, Şamaxı adları məhz Ptolomeyə, Strabona istinadən istər tarixi baxımdan, istərsə də toponim baxımdan təhlil edilmişdir (Misal üçün, bizim alimlər 2011-ci ildə Şamaxının tarixinə bağlı konfrans keçirmiş, Ptolomeyin tarixi baxışlarına görə ona iki min yaş vermişlər. Halbuki Şamaxının alt təbəqlərində səkkiz Şamaxı yatır desək, heç də yanlışdır).

və onlara üz tutanları müxtəlif meyvə ruzisi ilə təmin et. Elə də edəcəyəm dedi. Bəli, bu Quran işarələrini məhz bu yerlərə şamil etmək olar.

Çirkab suların təmizlənmə qurğu-yollarını zamanında dünyanın düşüncə beyinləri kəşf edib, bu yerə şamil etmişlər. Böyük fatehlər, İsgəndər, Pompey, Sezar, XII legion bu yerləri dünyanın ilkin hacılıq məkanı kimi ziyarət etmişlər. Onlar bu yerlərə döyüş üçün, nəsə aparmaq üçün deyil, məhz müqəddəsliyi qazanmaq üçün Allah evini ziyarət etmək üçün gəliblər. Ona görə də bu yerlərə ümumilikdə Azərbaycan deyiblər.

- 1) Azər - od, ildırım, mələk (Atəşgah) məkanı.
- 2) Bey - Beyyət etmə məkanı.
- 3) Can isə - ruh, qəlb məkanı deməkdir.

Bu üç söz özəl mənası ilə bu yerlərin «Beyyət» etmə məkanı olmasını təsdiq edir. Azərbaycan adının ümumi mənası ilkin din məkanı deməkdir.

NUHA (NUXA), ŞƏKİ, KİŞ DÜNYANIN

ƏN QƏDİM MƏKANLARIDIR

Zabit var, ulduzu ilə tanınır, əsgər var, şöhrəti ilə...

Bəxtiyar Vahabzadə

*Alim var, yazdıqları evindən kənara çıxmır, yazar var,
yazdıqlarına sərhəd məhdudiyyəti yoxdur.*

Şakir Qabıssanlı

Baki Bilgahından başlanan Nuh tufanı yeddi gün, neçə saatdan sonra Bəhreyində («Bəhri Xəzər», «Bəhri Mərcan» Xəzərin adları) Quba Bilgahında başa çatdı. Yüz iyirmi gün növhə oxudu Nuh Rəbbinə: «Rəhm et, bağışla yaratdığın bəndələri». On nəfər tapılmadı saleh adamlar ki, Rəbbi Nuhun istəyini təmin etsin. (Səkkiz nəfər ona itaət etdi, hətta oğlanlarından biri də ona qarşı olduğu üçün dəryada qərğ oldu).

Ə.Xəqani yazır:

*Nuh hanı ki, ona verim yadigar,
Bu memar təbimdən səttara, pərgar.*

Dinə görə, Nuh dülgər olmuşdur.

*Sənətdə Azərdi, söhbətdə İsa,
Tabut qayırdı o Xəlilisa.*

Dini rəvayətə görə, İbrahim Xəlil peyğəmbərin özü də, atası Azər də dülgər olmuşdur. Təbii ki, bu amil də sübut edir ki, hadisələr burada Qüva (Quba) ərazisində olmuşdur. Tabutun materialı Qüba meşələri olmuşdur. Bu üç müqəddəs şəxsin sənət davamçılığını buraya şamil etsək, heç də yanılmırıq.

Bağlarında Nuh nəsli tək ağacların yox barı.

Dini rəvayətə görə, Nuhun tayfası onun dinini qəbul etmirmiş; dövrün padşahları da onu çox incidirmişlər. Ona görə də Allah həmin tayfanı doğub-törəmək qabiliyyətindən məhrum etmişdir.

***Davudun göz yaşı, Nuhun növhəsi
Sənin Yusifinə etmədi təsir.***

Nuh - novhə (mərsiyə) sözündəndir. Nuh p.ə. yüz iyirmi gün novhə oxuyaraq, öz tayfasını haqq yoluna çağırmışsa da, nəticəsi olmamışdır. İkinci misra Yusifin məhv olduğunu eşidən atası Yəqubun hədsiz-hesabsız ağlamasına işarədir.

«Novruz» dastanında xüsusi bir vurğu var:

***Hər dağlardan uca Nuh dağdı,
Çahar (dörd) ətrafı tamam cənnət bağdı,
Tülək, tər lan, laçın, quş yığnağıdı,
Sonalar arzular güllərin, dağlar.***

Bəli, İsmayılı camaatı Baba dağına Nuh baba dağı, qubahlılar isə Nuh dağı deyə vurğulayırlar.

Nuhun tufanının sonu bu yerdə başa çatmışdır. İncil-

bunların təsadüfi olmadığını sübut etməklə, hansı mənanın tətbiq olunmasını real şəkildə təsdiq edir.

“Quran” ayələrində yazılır: «Tufan kimi yatan yerdə, kimi təndirə çörək yapan yerdə getdi». Sual olunur: «Təndir» adı (mənası açılmayan) hansı dildən götürülmüşdür? Cavab bir olacaq: qədim atəşpərəstlər olan muğların dilindən.

İndi isə Soltan mahiyyətinə bağlanan Nuh adını hallandıraraq. Bu ad həqiqi mənada, həqiqi vurğuda Nuh deyil, Nöh olmalıdır.

1) Nöh - doqquz, 2-ci mənə qədim astronomlara görə, göyün doqquzuncu qatı (Ruslarda bu ad Noy kimi vurğulanır);

2) Nöhasiman - göyün doqquzuncu qatı (bax: ə.f. lüğ. səh. 486).

Bəli, bu lüğəti terminlər də fikrimizi bir daha təsdiq etməklə ilkin ulduzlara bağlanan, sitayiş edən muğlara və ya atəşpərəstlərə bağlanır.

Bəli, Nöh (Nuh) səmanın doqquzuncu qatına bağlanmaqla Allahın ilkin elçisi kimi özünü təzahür etdirir. Buna görə də ilkin toponimlər də göyə və ya Allaha bağlanmalı idi. Bəs onda Şəki adı Nuh adı ilə vəhdətdə götürülüb və ya Şəki Nuh adına bağlanırmı? Fikrimizi təsdiq etmək üçün Şəki adını lüğəti terminlər əsasında hallandıraraq.

Adın və ya sözün kökü «şəkk»dir.

1) Şəkk - şək, şübhə;

2) «Şəkk»iyyat - islam dini eyhamına görə, namazda səhv edilən rükətlər və s. üçün qayda və qanun;

3) «Şəkk»ur - şükr edən, razılıq edən (bax: ə.f. lüğ. səh. 778).

(bax: ə.f. lüğ. səh. 229).

Demək, hələ XIII-XIV əsrlərdə ərəblər özləri buraya ziyarətə gəlmişlər. Qövs işarəsini qeyd etməklə, qövs işarəsi qədim cövza sözünə bağlanır. Qədim astronomiyaya görə, cövza əkiz adam surətində təsvir olunan bürc və ya on iki bürcdən biri (bax: ə.f. lüğ. səh. 765). Yəni onların zatının, kökünün burada olmasına işarədir. Ə.Xəqaninin dili ilə desək:

*Kəsdī salxımın qara oraqla,
Qəzabü qədirdən dərs alan cövza.*

Cövzanın təsviri həm əkiz uşaq, həm də iki bitişdirilmiş qövs - oraq şəklində göstərilir. Yəni Yer və Göyün qardaşlığı.

Bəli, bunlar göstərir ki, Pompey, XII legion (XII legion xaç şəkli çəkmiş qılınc formasında, bu da «çar»ın yəni dördlüyün (Ma (su), atəş (od), xak (torpaq), bad - külək. Bunun da mənası ilkin həyatın mənbəyinin bura olması, insanın, peyğəmbərlərin ilkin burada olmasına işarədir), Sezar, İsgəndər və ərəb məlikləri buraya (ümbaki, yəni ana Bakı mənası ilə (ağlayan, hüzn, ələm yeri) ziyarətə gəlmişlər. Bu sözlər öz mənası ilə bunu təsdiq edir. 2-ci sətirdəki «Şaki» sözü isə birbaşa «Nuha» və «Şəki» adlarına, məkanına öz mahiyyətləri ilə bağlanır.

- 1) Şak - «Şəkk»(i) - şəkk edən, şübhə edən;
 - 2) Şaki - Şəki - şikayət edən, şikayətçi (Allaha üz tutma);
 - 3) Şaki(r) - şükr edən, təşəkkür edən (Allaha);
 - 4) Şəkur - razılıq edən.
- Bütün bu lüğəti terminlər və qayaüstü yazılar ən qə-

İlkin tarixə görə, qədim Qabıssanın sonuncu başlanğıcı məhz Şəki - Nuha olmuşdur. Çünki onun «Kış» kəndi, Nuha kəndi vardır. Kilsə dediyimiz Zərduş məbədi və xanəgahı vardır. Xaçə gəldikdə, bu dünyanın ilkin dini nişanıdır ki, bu din də Azərbaycana, Qabıssana bağlı İbrahim dini olmuş və onun nişanıdır. Xristianlıq dini isə bu nişanı İbrahim dininin, ilkin təkallahlığın davamı kimi qəbul etmişdir. «Kış» adı bütün dediklərimizə bir daha təsdiq gətirəcək. Bununla da Nuha - Şəki toponimini açıqdən sonra istiqamət alırıq Şəkinin - Nuhanın kəndlərinin toponimlərinə. İlkin olaraq «Kış» kəndi toponomindən başlayaq.

KİŞ

«Kış» sözü bir neçə mənaya malikdir. Söz və ad mahiyyətin açarındır baxımından «Kış» müxtəlif mənalara istiqamətlənir, əlbəttə ki, tarix baxımından.

- 1) Kış - din, məzhəb; 2) adət, vərdiş, 3) ox qabı, oxdan;
- 2) Kışvər - ölkə, məmləkət;
- 3) Kış(t) - əkin (bax: ə.f. lüğ. səh. 291).

Bəli, bu lüğəti terminlər öz mənaları ilə «Kış»in tarixinin qədimliyindən xəbər verir və onun mahiyyətini ortaya çıxarır.

Bu baxımdan, lüğəti terminləri ayrı-ayrılıqda təhlil edək.

Kış - din, məzhəb.

Qədim Albanlara məxsus kilsə dediyimiz məbədlərdən ilkinlərindən biri məhz Kışdədir. Bunların xristianlıq dünyasına bir cəhətdən bağlılığı var. O da xaçın olmasındadır. Xaçın vətəni, xüsusilə, ilkin vətəni məhz qədim

Əlbəttə, bunların sayını artırmaq da olur və artırma variantları vardır.

Budur Xaçın əlamətləri, tarixi fəlsəfi formulaları ki, şərq, xüsusilə, Azərbaycan fəlsəfəsində öz əksini tapmışdır ki, bunlar da muğamlarımızın tərkibində vardır.

Bu formulaların mahiyyətindən doğulub Xak, xaç sözləri. Belə olan halda, Kiş necə xristian məbədi ola bilər? Qriqoryan kilsəsinə gəldikdə, Qriqoryan süni yaradılmış dünənki addır.

Bunlardır Kiş - din - məzhəb bağlılıqları. İlkin dini ad, ilkin toponim və ilkin məkandır kiş toponiminin mahiyyəti.

İlkin olaraq bu dinin icraçalarına isə keşiş deyil, «Kiş» deyilmişdir ki, mənası ilkin dini icra edənə, din rəhbərinə deyilib ki, bunu da xristian keşişinə bağlamaq düzgün deyil.

«Dədə Qadir» (Qorqud) dastanında Qantural Qazi xana (Qazan xan), (igid qalib mənasında, Salur yox, Salar, komandan, rəis mənasında) Kişiş baba deyir. Belə olan halda, Qazan xan xristian olubmu? Kişiş büt-pərəstlik dövründə doğulan addır. Əslini Kərəmə verməyən də məhz büt-pərəst keşişi olub, xristian yox. Bunlar qarışdırıldığı üçün mənəvi Səlib yürüşünə məruz qalmışıq. Xalq dastanlarında bunlar hamısı kodlarla verilmişdir ki, bu kodların da heç birinə nəfəs dəyməmişdir. Çünki bu dastanlar sovet metodologiyası ilə təhlil olunub. Dastanların hamısı ayrı-ayrılıqda düzgün təhlil edilsə, bir hadisədə ümumi şəkildə öz təsdiqini tapacaqdır. Dastanların ümumilikdə bir ana kodu var ki, o da qəhrəmanların hamısına ayrı-ayrılıqda buta (vergi) verilməsidir. Tarixdə buta o zamana

Qılıncın dəstəyi və uc hissəsinə görə.

1-ci - göy, 2-ci - yer, 3-cü - insan, 4-cü - məhv olma, çürümə. Bu baxımdan, qılıncın dəstəyi ayrılıqda, göy, insan, ölmə çürümə mənasına işarədir. Yəni ölməklə insanın ruhən göyə çəkilməsi qovuşma rəmzidir ki, bu da xristianlıq mifologiyasına deyil, şərqə şamil edilməlidir. Qılınc və ox ən qədim müasir silahdır, oturaq təsərrüfatına keçidin məhsuludur ilkin dövrlərdə.

Bəli, bunlardır Qəbələ, Odin (Udin), Kiş kilsələrinin xaçlarının rəmzi. Dünya xaçlarının iyirmi formasından ikisi, yəni qılınc formasında olan xaç və cövzalarla haşiyələnmiş xaçlar öz mənası və dəst-xətti ilə ən qədim xaçlardır ki, heç bir ensiklopediyada, elmdə yoxdur, ancaq və ancaq Qabıssan və Bəşərəvan (Şirvan) mifologiyalarındadır. Bəşərəvan bəşəriyyətin əvvəli deməkdir.

Yekunlaşdırıcı fakt olaraq əsrlərlə oxunmayan, lakin yaradıcı yazılarımızda qalan, itib-batmayan bir xalq mahnısı ilə fikirlərimizə bir daha təsdiq gətirək.

«Kişmiri şahın ollam» xalq mahnısı:

Kişmiri şahın ollam, (Şalın)

Dad aldı məni.

Ağ üzdə xalın ollam,

Yad aldı məni.

Anama yalvar, oğlan,

Dad aldı məni.

Dad ey, dad ey,

Dad ey, dad ey,

Dad aldı məni.

- 1) Mahi - bədr, dolğun ay;
 2) Mahi Kəyan (Kənan) - Kəyan ayı, fəvqəladə gözəlliyi ilə məşhur olan Yusif peyğəmbərə şairlər tərəfindən verilmiş ləqəb;
 3) Mahi (nov) - təzə ay, aypara, hilal;
 4) Mahi təban - parlaq ay, bədr; mahi xəzgahi - ətrafı parlaq halə ilə əhatə edilmiş dolğun ay;
 5) Mah ay - kalendar ayı, dörd həftədən ibarət ay;
 6) Mahi Qəməri - ay ilinin aya; mahi əsəli - bəy ili gəlinin toydan sonra yaşadığı bir ay;
 7) Mahi siyam - oruc ayı; Mahi Şəmsi - günəş ilinin ayı (bax: ə.f. lüğ. səh. 328).

Baxın söz, fikir fəlsəfəsinə. Sözlər necə də böyük mənalara işıq saçır. Bunlar hamısı İbrahim dininin ana fəlsəfəsidir.

*Könlüm quşu əyləşmiş
 Tərmulər arasında,
 Keysulər arasında,
 Tərmulər arasında.*

- 1) Təriq - yol, məslək; vasitə - səbəb İbrahiin din yoludur bu, onun din məsləkinə vəsf olunub bu mahnı.
 2) Təriqə - hakim dindən ayrılaraq, yeni məzhəb qəbul etmiş adamlardan ibarət dini cəmiyyət, məzhəb.
 3) Təriqətgah - təriqətçilərin yeri, sufilərin yığıldığı yer, təkyə.
 4) Təriqə - İbrahimin dövrünün hakim dinindən (bütperəstlikdən) ayrılmağıdır. Bütperəstlik son dövrünü yaşayır. İlahi möcüzənin, İbrahim möcüzəsindən doğuldu ilkin təkallahlıq dini. Hansı ki, min illər gizlədilib bu din.

Suzi zənn - pis xəyal, bədgumanlıq, başqa dinə yönəlmədir. Artıq büt-pərəstlikdən uzaqlaşmaq vaxtıdır. Köhnə din yeni mütərəqqi dinlə əvəz olunmalıdır. İbrahim möcüzəsindən bir müddət sonra Daranın ulu babası Gəctəb İbrahimi qəbul etmiş, bəyənmiş, İbrahim dininin dünyaya yayılmasına hökm vermişdir (Yəni yeddi ilkin dövlət (Çin, Hindistan, Rum, Kəyan, Məqumiyyə (Makedoniya) Gərd və Zənd (Şam), Misir və yetmiş iki qövmlər, xalq).

*Duyum sənin öz ətrini
Tərmulər arasında.*

Artıq İbrahim dininin Tərmulər - tərəfadarı arasında şöhrəti artmışdır, bütün keçməkeşlərə, əzablara, işgəncələrə tab gətirib əqidəsindən dönmədiyinə görə (dönə də bilməzdi). Ona görə də o, peyğəmbərlərin imamı kimi müqəddəs ada, rütbəyə yüksəlmişdir.

«Cəlal xaliq» xalq mahmısı.

*Cəlal xaliq, cəlal xaliq
Gör necə dövran yaradıb.
Bir belə dövran içində
Gör necə canan yaradıb, bala,*

Dərdlərə dərman yaradıb.

- 1) Xaliq - Allah deməkdir;
- 2) Cəlal - işıqlı, nur, Cila.

Yəni nurlu, işıqlı Allah baxın görün, Yer dünyamızı necə cilalayıb, bəzəyib bizə bəxş etmişdir. Biz isə onu qiymətləndirməyib, üzümüzü soyuq, cansız büt-lərə tutmaqla onu danırıq. Bizim bu sirlə dünyamız üçün həyat mənbəyi

TURAN

Yüksək və ziyarət olunan dağ mənasında.

GÜNÜT

İstəkli, həvəs gətirən yer mənasında.

GÜYNÜK

Əslində bu yerin adı Güynük deyil, Giynik olmalıdır.

Giy(ah) - ot, göy ot. Yəni yaşıllığı, otlaqlığı bol olan məkan mənasında.

DƏHNƏ

Dini etiqadı güclü olan yer. Kənd, kəndistan mənasında.

Əziz şəkililər, böyük sevgi ilə sizə məlum olmayan tarixi inciləri toz-torpaqdan təmizləyib sevə-sevə sizlərə çatdırdım. Həqiqi mənada torpağınızla, tarixinizlə fəxr edə bilərsiniz. Tariximizi kimlərinsə təhrif etməsinə yol verməməliyik. Kiş xaçı əslində həqiqi mahiyyəti ilə «Xak» deməkdir (yəni Xak - torpaq deməkdir, işarəsinin mahiyyətini dördlülə vermişəm).

Kiş(vər) - ölkə, məmləkət mənası ilə qədimliyə işarədir.

Kişt - əkin mənası ilə ilkin əkinçiliyə işarədir.

Kiş - ox qabı, oxdan. İlkin ovçuluğa və oxun yaranmasına işarədir (Dünyanın ilk oxları da burada yaranıb desək, heç də yanlışdır).

BAŞ GƏRDƏK

- 1) Gərd - toz, torpaq; 2) dərd, hüzn, ələm;
- 2) Gərd - gəzən, dolanan, fələk (bax: ə.f. lüğ. səh. 299).

Ümumən, fələyə bağlı, hüzn, ələm yeri olan ocaq, pır mənasındadır.

ORABAD

Əslində bu yer Orabad deyil, Urabad olmalıdır.

- 1) Ur - puç, batıl (bax: ə.f. lüğ. səh. 656);
- 2) Abad - gələcəkdə sonu olmayan, həmişəlik olan.

Ümumi mənası puçu, pislikləri rədd edib, əbədi, tərk edilməyən torpaq, həmişə var olan yer (qədim məkandır).

Qalan kəndləri yazmamağımın səbəbi isə kitabın səhifəsinin həcminə görədir. Odur ki, üzrlü sayın.

XIZI SİVİLİZASIYANIN BEŞİYİDİR

Xızı toponiminə istər yerli, istərsə də kənar tədqiqatçılar tərəfindən münasibətlər olmuş lakin bu münasibətlər, baxışlar xızı toponiminin istər fəlsəfi, istər - tarixi fəlsəfi mahiyyətini, istərsə də onun mənə mahiyyətini ortaya çıxara bilməmişdir. İlkin olaraq Xızı adı, Xızı sözü elmi, lüğəti forma və məzmunu ilə ortaya qoyulmalıdır. Bu baxımdan Xızı adını lüğəti terminlər əsasında araşdırmaya keçid alaq.

1. Xiz(ı) duran, oyanan, qalxan
2. Xiz(ab) tünd qırmızı rəngi olan boyaq
3. Xiz(an) ayağa duran, qalxan; 2) qalxaraq
4. Xiz(lan) köməksiz qalma bax.ə.f.lüğ səh 697

Bəli bu dörd kod, söz açarı Xızının qeydsiz şərtsiz idioloji tənliklər əsasında ana mahiyyətini ortaya çıxarır.

Nəsiminin dili ilə desək, ad və söz mahiyyətin ana açarlarıdır. Hərflər isə həmin mahiyyətin bəyanıdır. Yəni bir hərfi dəyişsən söz ana mahiyyətni itirəcəkdir. Dünyanın zati ismədə, bəyanı isə hərflərdədir. Bu baxımdan Xızı toponiminin açmasına istiqamətlənək. Təbii ki bu çar \ çahar/(dörd) açar Xızının ilkin tarixi kodlarını bizə bəyan edəcək və onun tarixinin ilkin istiqamətinə bizi yönəldəcək. 1-ci Xız(ı) duran, oyanan, qalxan. Maraqlıdır bu sözlər bizi dünyanın ilkin yazılı ədəbiyyatı olan «Dədə Qadir» (Qorqud) dastanına istiqamətləndirmirmi? Qamğan oğlu Beyandır xan ala səbahdan yerindən durmuşdur qara yerin üstündə ağ ban ev tikdirmişdir. Əslində bu sözlər belə yazılmalıdır. Bir gün Qəmğan oğlu Bayandır xan yerindən durmuşdur.

Qəməbad-qəmli yer, qəm-qüssə doğuran yer 2) dünya (dini) bax ə.f. lüğ. Səh 118

Demək, zamanında dünya oğlu Beyandır (Bayandır) yəni, Günəşcanl, Günəşi andıran xan yerindən durmuşdur, Bəli, Beyandır atəşpərəstliyə bağlanan dünyanın ilk adlandırandır, muğlara bağlı addır. Ala səbah? Ala bəxşeyiş mənasındadır burada yəni gecə və gündüzü bizə bəxş edənə işarədir. Məgər bu səbah yazdığımız, vurğuladığımız səbah, sivilisasiyanını ilkin başlanğıc səbahına işarə deyilmi? Xızı adının ilkin mənası olan oyanan, qalxan, duran mənasını özündə əks etdirmirmi? Bəli, Qəblə, Qiblə (Qəbələ), Quva, (Quba) (Qiblə)yəni qüvvət mənbəyi olan dini əcdad yer yer mənasında həmin vurğuları özündə əks etdirmirmi? Söhbət Baba (Cəddi) dağı olan dünyanın ilkin Ərafı

nın məntiqi nəticəsidir. Oyanan, oyadan sözlərinin məğzi namaz, Xızır, İbrahim namazına bağlanmalıdır.

Xızı ikinci məna boyaq, tünd qırmızı rəng olan . C Cabbarlının kəndinin dağlarının rəngi (qırmızı) dediklərimizə tam təsdiq gətirir. Dini fikirlərə görə insan torpaqdan (vulkan palçığından) yoğrulmuşdur qırx gün müddətində. Bu baxımdan dünyanın o cümlədən insanın torpaqdan yaradılmasının xaç dediyimiz, əslində xak”ın (xak-torpaq deməkdir) dördlük formasına və məzmununa nəzər yetirək.

XAK - a) torpaq, toz. B) yer kürəsi. V) ölkə, diyar. Q) çürümüş, yox olmuş, torpaq olmuş.

XAKi. A) torpağa məxsus, torpaqdan olan. B) torpaq rəngli. V) dünyəvi, dünyaya aid . q) adam, bəşər (dini bax ə.f. lüğ səh 683) demək dünya, insan torpaqdan yaranmış, hər bir insanın rəngində də torpaq olmalıdır. Bu baxımdan Xızının torpağının müxtəlif rənglərə mənsub olması buna bariz misaldır. Bu mənada hər bir insanın rəngini özündə əks etdirən torpaq və onun rəngləri vardır.

Daş ağaz (oğuz) görə, yəni ilkin xalçalar öz çeşniyi ilə Muğlar tərəfindən Qabıssanda kəşf edilmiş, ilkin rəngləri demək olar ki, Xızının boyaq otlarından almışlar desək heç də yanlışdır. Bu baxımdan Xızı adının boyaq mənasını daşması məhz bu baxımlardan ola bilər. Dünya vulkanlarının (palçıqın) təxminən 70% məhz Qabıssan ərazisinə düşməsi heç də təsadüfi deyildir. Azərbaycanın müasir iqtisadiyyatının ana sütununu məhz Qabıssan nefti təşkil etməklə dünya enerji mənbəyinin əsas şərtlərindən, məkanından biri olmuşdur.

Dünyanın ilkin rəngi də, Günəşin rənginin rəmzi olan

ri olan yer, məkan Beyrəyin Banuçiçəyə bağışladığı sevgi yovşanı məhz Xızı Qabıssan arasındakı ərazinin yovşanı olub meşəlik olsaydı, gül verərdi. Əslində bunlar Daş Oğuz, İç Oğuz deyil (oğuz sözündə məna yoxdur. İddiaçı lüğəti terminlərlə bunu sübut etməlidir). Əslində adlar Daş Ağaz və ya iç Ağaz olmalıdır.

Ağaz-əsli azərbaycancadan başlama, başlanğıc bax əf lüq səh 8. Bəli söhbət təbii ki, sivilisasiyanın başlanğıcından gedir. Bu baxımdan Daş Ağaz aran Qabıssanı olan Qışlaqlardan, iç Ağaz Dərbəndə qədər olan Xızı Quba ərazisinə şamil olunmalıdır. Qəbələ İsmayilli və b. daxil olmaqla. bəli bu insanlar ilk dəfə anladı ki, yer kürresi bütün bəşəriyyət Allahın himayəsindədir. Bu məqaləni yazmadan əvvəl ziyarət etdim Xızının Ağaz (başlanğıc) hissəsini. Əvvəlcə hər şeyi bilən yerli sakin bələdçi ilə dəhşətə gəldim gördüklərimə. Kül dağlarını qaşdıqca gipsləşmiş insan, heyvan qalıqlarını gördüm.

Göbələk şəkilli kristallarla zəngin torpaq, daş toplularına baxdım. kömür şəkilli yox, kislata ilə sanki yanmış ağac qalıqlarını gördüm.

İngilis, fransızlar bizim naşı bilicilərimizə inandırdılar ki, (yalanları ilə) Nuhun tufanı Ağrı dağındadır. Onların dili ilə desək Ararat dağındadır. Sonra da təkzib etdilər ki, orada tufanın izləri olan geoloji süxurlar, balıqqulağılar yoxdur.. Bu mənada tufan burada ola bilməz. İmana gəlib bunu təsdiq etdilər. Təəssüflər olsun ki, İngilislər, Fransızlar əl çəkdilər bizim yarımçıqlar isə əl çəkmək istəmirlər. Əlbəttə hamısı yox. Bəli, Nuhun tufanı dərin təkzibedilməz izləri məhz Xızının başlanğıcında indi də qalmaqdadır. Mənə aydın oldu ki, Allahın böyük gücü özünü bu

Qubada Beyandır xanın, üçüncüsü isə, Dərbənddə Şəqli Məlikin (Şəqli-qaçaq, quldur deməkdir. Şöklü təhrif olunmuşdur, mənası tikan deməkdir). Barigah - dəniz sahili istirahət evi.

Bütün bunlar ilkin sivilisasiyanın ilkin şərtləri deyilmi? Ümbakidən Dərbəndə qədər dastanda qeyd edilən 59 qalaçanın əksəriyyəti məhz, bu ərazidədir. Sübutlu şəkildə göstərmək olar.

Dünyanın ilk pullarının nümunələri bu ərazidən tapılıb. Pulun üz eskizləri bunları tam sübut edir. Biz isə əsərlərimizdə, tarixi əsərlərimizdə pulun beşiyini gah Romada, gah da, Yunanıstanda axtarıyıq və yazırıq. Tarixin qapıları ilkin olaraq arxeologiya ilə deyil, mifologiya ilə açılmalıdır. Bütün bunlar hamısı var, lakin yad mənbələrə üz tutduğumuz üçün bunları nə oxuya bi-lirik, nə də, açə bilirik. Bunu etiraf etməyi bacarmalıyıq. Bir dənə də, olsun xalq məhanımız düzgün açılıb ortaya qoyulmamışdır. Mahnını oxuyurlar, lakin, haraya və nəyə vurğulandığını bilmirlər. Ümumi şəkildə “özümüzün özümüzdən xəbərimiz yoxdur desək”, yanılmarıq. Xızı toponimi haqqında açıqladığımızı təsdiq etmək üçün toponimlə mənalari ilə siz bağlı olan Xızır (Xızır) Xızır peyğəmbərin adını və onun mahiyyətini təhlil edək. Xızı-Xızır tamlıqla bir-birinə bağlanın vurğulardır. Onda buradan belə bir sual doğulur. Yerin adı birinci olub, yoxsa Peyğəmbərin adı? İki prizmadan bu sualın cavabını tapmaq olar; Birinci, mənim açmalarına görə Adəm adının mənası ilə sırf (Adam) Azərbaycan dilində olan addır ki, İncilə görə Cənnət bağına düşmüşdür. Xalq dastanlarında qeyd edildiyi kimi:

*Dağlardan uca Nuh (ə) dağdır,
Çahar (dörd) ətrafı Cənnət bağıdır.*

Və yaxud:

*Çıxdım Kəpəz dağına,
Baxdım Cənnət bağına.
Bənövşə calaq olub,
Qızılgül yarpağına.*

Təsadüfi yazılmayan bu beytlər sübut edir ki, Cənnət bağı məhz, göstərdiyimiz, yazdığımız bu yerlərdir. Bəli, Baba dağı, “Həzrət Baba”, “Cəddi” (baba) dağının dörd ətrafı Cənnət bağıdır. Ona görə ki, Cənnət meyvələri zənginliyi ilə, tamlığı ilə bu yerlərdədir. Məhz, bu baxımından Qəblə-Qiblə (yəni qədim qiblə), Qüva (Quba) yəni qüvvət alınan yer mənasında, həmçinin Qiblə mənasında. Təsadüfi deyildir ki, dərbəndlilərə sual verəndə ki, “Qiblə haradır?”, cavab verirlər ki, Baba dağı haradan görünürsə, qiblə oradadır. Ümumilikdə, bu yerlərin ilkin ümumi adı Şam-“Şəm” olub ki, Şam məkanının ilkin toponimləri, adları kimi tarixə düşmüşdür.

Ə. Caminin yazdığı kimi, Kəyandan Şama kimi Yəqub peyğəmbər (ə) ilkin olaraq bayraq qaldırdı. Rəbbi İbrahimə buyurdu ki, çıx get Kəyana (İrana), orada sənə böyük nəsil və var-dövlət verəcəyəm.

Ə. Caminin dediyi kimi, “Kəyandan Şama kimi qarışqanı saymaq olurdu, Yəqub peyğəmbərin qoyunlarını, heyvanlarını sayıb qurtarmaq olmurdu.”

Bu misalların sayını çox artırmaq da, olar. Bütün bunlar sivilizasiyaların mənbəyinin bura olmasını tam təsdiq edir.

İkinci əlamət isə, Nuh (p) tufanı Bakı Bilgahından başlayıb, 7 gün neçə saatdan sonra Quba bilgahına çatıb. (Müddət T. Heydərova görədir). Demək, tufan baba dağında sona çatıb. Nuh (p) dedi: “Rəbbim, mənim qayığımı bərəkətli yerdə saxla. Elə edəcəyəm dedi”. Bəli, bərəkətli yer çahar ətrafı Cənnət bağı olan Baba dağı, Nuh (p) baba dağı, Nuh (p) dağı adı ilə məhz, bura olmalıdır. (Qəbələ, İsmayılı, Quba əhalisinin dediklərinə görə). Adəm nəslə tufanda qərq oldu, yanıb külə döndü. (İndiki sivilizasiya da, belə olmalıdır. Əvvəl, dağlar düzlənəcək, sonra sular buxarlanacaq, demək, hər şey yanıb külə dönəcək. Bax, “İbrahim” surəsinə.) Nuhdan (p) sonra peyğəmbərlər də, məhz, Xızır, Xidir, İlyas, İbrahim olub ki, təbii ki, bu adlar da, öz mənaları ilə toponimlərdə öz əksini tapmalı idi. İlk dəfə namazı qılan, Allaha dua edən (yəni, qalxaraq oynayan, oyadan mənası ilə Allaha bağlanmaq) məhz, bu şəxslər olub ki, vətənləri məhz, ilkin olaraq “daş ağaz” və İç Ağaz olub. (Yəni, başlanma, başlanğıc). Buna görə də, bu yerlərə Allahın istəkli məkanı, müqəddəs məkanı olduğu üçün ümumi ad “Qabıssan” olub, yəni Allaha yaxın müqəddəs məkan. Avropa mənbələrinə görə Kabrıstan Kabıstan yəni, Qədim Qabıssan, Qoca Qabıssan. Əlamətləri ilə İbrahim dinindən doğulan xanəqahlar ki, ilkin olaraq bu yerlərin din ocaqları olub. Mahnılarda deyildiyi kimi:

*Aramgahın məndədir Qara Xal Yar,
 (Araqçın yox, araqçın papaqdır)
 Sərmışəm çəməndədir Qara Xal Yar,
 Aləm gözələ dönsə Qara Xal yar,
 Mənim gözüm səndədir Qara Xal Yar.*

Əli də, nəccar olub, tabut qayırdı. İsa kimi söhbəti ruh açan idi.

*Bu mənə Xızırın hər kəs ətəkdən tutsa Musa tək,
Suyu xatırladar Xızır, Əli möcüzədə Musanı.*

Dinə görə, Xızır ilə Musa iki müasir peyğəmbər olmuşdur. Musa özünü dövrünün ən böyük alimi sanarmış, lakin Xızırın daha böyük alim olduğunu görüb, ondan çox şey öyrənmişdir. Dini fikirlərə görə, hər ikisi heyrətdə qoyan çoxlu möcüzələr göstərmişdir.

Xaqani burada demək istəyir ki, Musa Xızırın mənalı möcüzələrini öyrənən kimi, mənim zəhmət və yaradıcılıq məktəbimi keçib yazdıqlarımın mənalarını dərk edənlər də, Xızır və Musa kimi alim və ecazkarları aciz qoyarlar. N. Gəncəviyə götə, Xızır ilə Musa səddi Dərbənddə üz-üzə durub əl görüşüblər.

Xəqani yazır:

*O İskəndərsifət Xızırın hava-taxtı, ağıl tacı
O aqıl sərxoşa süfrə -rzadır, can- mehmanı*

Dinə görə Xızır peyğəmbər zülmətdə dirilik suyunu içərək daimi ömür qazanmışdır. Güya o hər yeri gəzərək fəlakətə düşən insanlara kömək edir. Bu beytdə şair demək istəyir ki, Xızırda İskəndər qəlbi var. Deməli o da böyük dünyaya malikdir. Lakin Xızırın taxtı hava, tacı isə ağıldır (dinə görə Xızır yel kimi uçub istədiyi zaman istədiyi yerə çatırmış). Dədə Qorqud dastanında Dərsə xan oğlunu yaralayır oxla. Anası gəlib onu qışda da yayda da buzu əriməyən Qazılıq dağında tarır. Məgər qışda da yayda da buzu əriməyən “Baba” dağı deyilmi? Bəli odur.

*Əbədiyyət yoluna kim yolçusa,
Cahanda odur Xızırın yoldaşı,
Odur Musa cahanda*

Qəza və qədər in fəlakətli yoluna yalnız möhkəm iradəli, sabit qədəmli adamlar dözə bilərlər. Çətin, təhlükəli yollarda fəlakətə düşər olmuş insanları xilas etmək üçün Xızır kimi çalışqan bir adama Musa peyğəmbər kimi mətin və mihkəm bir insan yoldaşlıq edə bilər. Bəli, bu beyt də bir daha təsdiq gətirir ki, Xızır və Musa eyni dövrün sələfləri olmuş, bir məkanda yaşamışdır. Musa Quba ərazisindən Misirə, köç edən yəhudilərin ardınca gedib onları Yerusəlimə (Fələstinə) toplamış, İbrahim dinini orada təbliğ etmişdir. Qızıl öküz bütü isə onun şəhadəti olmuşdur. İsa, Musa bulaqları adlarını Fələstindən, Misirdən deyil məhz buradan almışdır.

*Musanın əlləri palçığa batmaz
Xızır xəzinəyə çəkməli divar.*

Ə Xaqaniyə görə, Xızır ilə Musa səyahət edərkən Xızır bir yoxsulun dağılmaqda olan divarının altında xəzinə gizlədilmiş evini təmir etmiş Musa isə durub baxmışdır. Dinə görə Musa arvadını, heyvanlarını götürüb uzaq bir diyardan, digər uzaq bir diyara getmişdir.

Sual olunur Musa hansı məkandan hansı məkana getmişdir? Əgər Musa Xızırdan dərs almışsa Səddi-Dərbənddə əl tutmuşsa Musa demək, buradan Quba-Xızırdan getmiş, yəhudiləri Misirdən Yerusəlimə toplamışdır ki, şəhadət vasitəsi Öküz bütü olmuşdur.

Öküzə sitayiş i ilk dəfə atəşpərəstlər etmişlər. Demək

mişdır. Qabıssan qayalarındakı yazılardan o yana (arxaya) yazılar yoxdur. İlk sivilizasiyanın silinməz nümunələridir bu yazılar. Həyat, ilkin həyat dağ -arandan başlaya bilər, səhralardan yox. Məhz bu ərazini Allah ilkin olaraq Azərbaycana bəxş etmişdir. Qışlaqlar aran Qabıssanda, yaylaqlar Xızı və Qubada olmuşdur.

Adəm, Həvva, Həbil, Qabil Azərbaycan adlarıdır, gəlmə adlar deyil və ola da bilməz. Tarixi yazılara baxın, o dövrdə ərəb ölkələrində bu adlar olmayıb. Bu adlar oradan Azərbaycana deyil, Azərbaycandan oraya getmişdir. Hamısın da mənası Pars dilində olmuşdur. Fars dilində olmamışdır. Fars adı 1920-1930-cu illərdə meydana çıxmışdır. Balaxanı, Buzovna və.b Parslara məxsus olub, Farslara yox. Həmin dildə də danışmışlar.

Hələ XII əsrdə Ə Xaqani yazırdı:

*Pars odu püskürür sinəmdən,
Hind xəncəri qəlbimi edib şan-şan.*

Yəni, atəşpərəst odudur sinəsində püskürən. Hind yox, Hinn, yəni zamanın xəncəridir qəlbimi şan-şan edən. Parslar muğlar atəşpərəstlər olmuş, İbrahim dininin daşıyıcıları olmuşlar. Muğal, Muğan toponimləri demək olar ki, Şirvanın əksə-riyyə bəlgələrində var və həmin dövrdən də bizə miras qalmışlar. "Dədə Qorqud" dastanının əsas məkanlarından olan İç Ağaz (Oğuz) ən qədim məkanlardan olmuş. Əsasən Xızı və Quba ərazilərini əhatə edir. Altı ağac adı, Aqdərə (Ağdərə) Kərklü Türklü çay həmin ərazilərə aiddir. Beyrəgin sevgi yovşanı məhz bu ərazinin yovşanıdır. Yovşan ən qədim dövrün antibiotiki olmuşdur heyvandarlıq üçün Xızı (Xızı), Xizir (Xızır) eyni tarixə,

“Deyr”

*Əziziyəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan Qarabağ.*

Maraqlıdır dastanlarımızda isə yazılır :

*Dağlardan uca Nuh dağudur,
Cahar ətrafı Cənnət bağıdır.*

Bir söz (deyr), iki beyt böyük bir tarixin ana kodlarıdır. Hansı ki, bu kodlar əhatəsində yüzlərlə, bəlkə də minlərlə cild əsərlər yazılmış, əksəri yalan mülahizələr söyləmişdir.

Biz isə, tam başqa bir prizmadan bu məsələyə yanaşacağıq, hansı ki, Xanəgah “deyilən Xızı kəndinin adı ilə bağlı bir mahiyyətdən. Məsələnə açmazdan əvvəl N.Gəncəvinin deyri” ilə bağlı bir beytinə istinad etmək şərti ilə.

*Mən onun deyri “Zənd-Avəst” kimi
Bəzədim yeddiyə dilbər gəlinlə.*

Deyr-monastr, məsihlərin və atəşpərəstlərin məbədi, dərviş və abidlərin, sufi və cahidlərin hücrəsi.

Zənd-Əvəst, yəni ilkin od (“Zənd Avesta”) zərdüştlərin müqəddəs kitabı. Əslində bu kitab Zərdüştlərin dini kitabı deyil, Zərdüştlərin peyğəmbəri İbrahimin dini kitabıdır ki, Yaqub peyğəmbər dövründə səmavi kitab kimi yazılmışdır. Bax. Qurani Kərimə. Yeddi gəlin ilə bəzənmə yeddi planetə işarədir.

Demək şikəstə birbaşa xanəgahlarla bağlı Qarabağ Cənnət bağına bağlanır.

Necə ki, xalq mahnılarının birində deyilir :

- 1) Pir-qoca qədim.
- 2) Pir-müqəddəs ziyarət yeri.

Xızıda Xanəgah adını daşıyan kənd həm müqəddəs yer, həm də qədimliyə bağlı bir kənddir. Təbii ki, ətrafa nəzər yetirilsə onun əlamətlərini görmək olar. Xanəgah və Xanəgah kəndi Xızının İbrahim dininə bir daha bağlılığını göstərir və təsdiq edir. Dərvişlər, Zahidlər, Parsilər məhz sufiliklə birlikdə İbrahimin tarixinə bağlanmalıdır, orta əsrlərə yox. Baba dağında ilkin şeytana daş atarlardan biri də (14 km yüksəklikdə) Xızı camaatı olub təbii ki, bu amil vacib şərtləndir. Şeytana dünyada ilk dəfə məhz İbrahim və oğlu İsmayıl daşı atıblar. Bu da həmin tarixin nişanələridir. Şeytana daş atma Dərbənddə də vardır. Dərbənd bu dinin son nöqtəsi olub əlbəttə zamanında. Bunları necə danmaq olar? Budur, Xızıda Xanəgah toponimin ana tarixi mahiyyəti.

FINDIĞAN

Fiyətin cəmi mənasında qiymətlər, qiymətli yer deməkdir. Bax. ə.f. lüğət səh 675. Bəli, Findığan qiymətli yer deməkdir. Sual olunur nə mənada qiymətli yerdir, Əkinçilik və maldarlıq baxımından yoxsa digər bir baxımdan. Findığan qiymətli yer baxımından əkinçiliyə, maldarlığa deyil müqəddəsliyə bağlanan, dini etiqada bağlanan dini yer mənasındadır. Ona görə ki, onun qiymətli, əvəzi olunmayan, müqəddəs "Səngə İsmayıl" adlı müqəddəs daşı vardır. Bəli, indi də bu daşa müqəddəs ocağ kimi ziyarətə gəlirlər. Bu daş keçid, sınaq daşdır ki, İbrahim dininə bağlanan bütün "Xanəgah"larda vardır ki, ötən yazılarımda

kilir. Əslində bu çay kürklü deyil, Ağdərə yaxınlığındakı qoşa çaydır. Bu çay iki qola bölünür ki, bunların biri şor digəri isə şirin su olan çaylardır. Həmin ərazidə Xan bağı qədim bağ kimi öz adı ilə indidə qalmaqdadır. Təsəvvürünü zə gətirin ki, başdan-başa qışlaqlarla əhatə olunmuş bir yerdədir bunlar. Buda həmin yerlərin nə dərəcədə qədim olmasını göstərir. Bütün bunları təsdiq edən maddi, mənəvi mədəniyyət növləri mövcuddur.

AĞDƏRƏ

Qədim addır. Əhalisi əsasən dağlılardır. Məşğuliyyətləri əkinçilik və heyvandarlıq. Bu yer "Dədə Qorqud" dastanının ana məkanlarından biridir. Ağdərə kimi qeyd olunmalıdır. Yəni dərəyə bağlanmayan düz yerdə olan, dərələr əhatəsində olan yaşayış məskəni.

QARS

Qars əslində yazılı dildə «Qaris» deməkdir. Türkiyədəki Qars vilayəti ilə eyni vəhdətdə olan addır. Təbii ki, türkdilli ölkələrin müəyyən yerlərində də bu ad vardır.

Qaris-1-ci mənə bərk, möhkəm, (soyuq). Mən yazılarında qeyd etmişəm ki, doqquz iqlim qovşağının hamısının əlamətləri Azərbaycanda vardır (qovşağın özü yox, əlaməti).

O, cümlədən Daş və İç ağaz (Oğuz) olan yerlərdə soyuq, kəskin soyuq iqlim qurşağının əlaməti vardır. Bayatılarda deyildiyi kimi;

*Qışı zəhlə tökəndi,
Deynən bahara gəlsin.*

BAHAL

Bahal əslində yazılı dildə «Bəhal» olmalıdır.

1. Bəha-parlaqlıq, işıqlıq

2. Bəha-qiymət, dəyər, 2. qiymətindən artıq.

2. Bəha (yim) (bəhcimənin cəmi) heyvanlar.

1-ci parlaqlıq, işıqlıq sırf dinə bağlanan sözdür

Yəni ümumi dildə xızırın ayağının gəzdiyi, dolandığı yer mənasında. Yəni müqəddəs ocaqları, səfa verən torpaq, su, yer mənasında.

N.Gəncəvinin «Yeddi gözəl» əsərində yazdığı kimi:

*Bu Xızırın piyadar olsun şöhrəti,
Onun abi-həyat tapsın xisləti.*

Xızır (Xızır)-yaşıl geyinmiş, əsararəngiz bir qeyri-rəsmi peyğəmbər. O zülmətdə yerləşəndə dirilik suyunu tapıb, ondan içmiş və gözəgörünməz şəkildə əbədi yaşayır. Xızır biyəbanda azmışları, tufana qərq olmuşları ölümdən xilas edir.

Xızır şairlərin məsləhətçisi, köməkçisi və ilham mənbəyidir. Beytin mənası: Qoy körpə Arslan Xızır kimi həmişə yaşasın və onun zövcəsi dirilik suyu kimi onun əbədiyyət mənbəyi olsun!

2-ci mənə bəha-qiymət artıq mənaları sırf əkinçilik və maldarlığa bağlı yerdədir. Aran yerdən (qışlaqlardan) məhsuldar yaylaqlara bağlılıq mənasındadır. Yəni otlaq və suların bol olduğu məkana işarədir.

ŞƏHƏRGAH

Şəhərgah demək olar ki, Şirvanın bir çox yerlərində var ki, bu da qədim dövrə bağlanır. İlkən şəhər həyatını daşıyanları məhz Həzərlər olmuşlar ki, buna da Xəzərlər deyirik.

Həzər-şəhərdə yaşayan, şəhər əhalisi, şəhər mədəniyyəti, oturaqlıq.

2) Həzər-sığınma, çəkinmə, ehtiyat etmə.

3) Həzər-(at)-həzrətlərin cəmi, ağalar, cənablar.

Şəhər həyatı ilkin köçərilikdən kənar oturacaq və təsərrüfata bağlanma deyildir. Yəni ilkin oturaqlıqla evlər tikmək və məskunlaşmaya deyilir.

3) Sığınma, çəkinmə isə ilkin din və onun ocaqlarının yaranmasına istiqamətlənir.

Məhz bunlardan doğulmuşdur Həzrətlər və Həzarətlərin adları.

Yəni ilkin olaraq həzrət-cənab, həzrətlər-cənablar ilkin din xadimlərinə və nüfuzlu şəxslərə deyilmişdir. Şəhərgah adı məhz bu tarixi mahiyyətlərə bağlanır. Gah-zaman və məkan mənasındadır.

ŞIXLAR

Eyni ilə bu adlar Qoca Qabıssanda olan adlardır ki, bu da Daş və İç Ağazların (Oğuz) şəhadətini özündə əks etdirir. İstər Şəhərgah, istərsə də, Şıxlar hər ikisində vardır. Şıx sözü yazılı formada «Şüyux»lar olmalıdır.

1) Şüyux-(şeyxün cəmi) şeyxlər.

2) Şüyü-duyulma, bəlli olma (xəbər, hadisə)

3) İlkən şeyxlər yəni dərvişlərin, zahidlərin, abidlərin

rəislərinə aid edilmişdir ki, onların da yaşadıkları yerlərə məhz sıxlar demişlər.

4) Baxın sözdəki məntiqə: Dağıstanda qırxlar (qırxlar ilkin olaraq dərvişlərə, zahidlər deyilmişdir ki, kiçik və böyük çillədə qırx-qırx gün evdən çölə çıxmaz, məclislərə, hətta şahlar çağırırsa da, getməzdilər, dualarla məşğul olarmışlar. (Bax N.Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərinə). Qabustanda Şıxlar deyimi olmuşdur ki, yazdıqlarımız ilə üst-üstə düşür. Dünyanın ilkin dini İbrahim dininin təbliğatçıları olmuşlar. Bu dinin ocaqlarının rəisləri olmuşlar.

ŞÜKÜR ƏZƏMİ

- 1) Əzəm-böyüklük, çox böyük, böyük olma.
- 2) Əzəmət-böyüklük, ululuq.

Demək, ümumi məna ululuğa, böyüklüyə və müqəddəsliyə şükr edilən yer mənasında. Qədim Qabıssan və indiki Bəşərəvan (Bəşəriyyətin əvvəli) olan Şirvan məhz bunlara görə övliyalar yurdu adlanıb. Bu torpağın demək olar ki, hər qarışı pirlər, ocaqlar və ziyarət guşələridir desək heç də yanılmırıq. Bu baxımdan Şükr Əzəm kəndinin adı, ulu əcdad ziyarətgahlara bağlanan adlardandır.

ZƏRGƏRLİ

Bu adda Şirvan bölgəsinin mühüm adlarından biridir. Zər təkcə qızıl mənasında deyil, həm də əkin və taxıl mənasındadır.

Zər-2-ci məna. 1) tarlaya toxum səpmə, səpilmə; əkmə, əkilmə; əkilmiş əkin.

DABAĞUN

Bölünən söz olub, «Da» «Qun» sözlərinin vəhdətindən doğulan addır.

- 1) Da-azar, dərd, xəstəlik.
- 2) Qunn (udə), Gun (udə)-yatmış, yuxuya getmiş.

Bəzən xəstənin şəfa tapması üçün, onu ziyarətgahlarda yatızdırırlar ki, bu da həmin məfhuma bağlıdır. Demək adın ümumi mənası şəfa, verən yer mənasında.

DİZƏVƏR

Əslində bu yerin adı Dizəvər yox, Dir zəvər deməkdir.

- 1) Dir-gec, vaxtı keçmiş
- 2) Zəvad-göy cisimlərinin batması
- 3) Zəvat-əsilər, adamlar.
- 4) Demək ilkin oda, Günəşə, sitayiş edən ilkin atəş-pərəst nəsil olan əsilzadələr məkanı mənasında olan addır.

GƏRMİYAN

- 1) Gərm-isti, qaynar; 2) məğrur olan
- 2) Gərmiyyət-istilik, hərarət; 2) məhəbbət, səmimiyyət
- 3) Yəni zəhmətlə məşğul olanlar, səmimi münasibətlər, xeyrixah adamlar olan yer, məkan mənasında.

LƏCƏD

- 1) Ləc-lil, lehmə
- 2) Ləcuc-gəclik, tərslük
- 3) Yəni iqlimi sərt olan yer, gil lehməli torpağı olan

QÜVA. (QUBA) SİVİLİZASIYANIN

BAŞLANĞIC MƏKANIDIR

“Mən sizdən soruşuram: bu qoca Qafqazın sakinləri necə olmalıydı? Əgər Skandinaviyanın daşlı-kəsəkli çölləri millətlər yığnağı adlandırılırsa, Qafqaz başəriyyətin niyə də beşiyi adlandırılmasın? Bu dağların qoynunda dünyanın ilk insanları gəzmişlər. Onlar bu mağaralardan, dağlardan yaylaqlara enib, orada məskən salmışlar”

Bestuyev Marlinski.

Quba toponiminin mahiyyətini, onun tarixi-fəlsəfəsini açmaq üçün “Kərəmi” havasına və onun şöbələrinə istinad etməli oluram. Hansılardır, nələrdir “Kərəmi” saz havasının şöbələri.

1. “Aşiq Kərəmi”
2. “Hicran Kərəmi”
3. “Quba Kərəmi”
4. “Yanıq Kərəmi”

Maraqlıdır 3-cü şöbə adlanır “Quba Kərəmi”?! Bu söz açarları həm Quba etimologiyasını onun mənasına, həm də Kərəmin kim olmasını ağla gəlməz bir suala bağlayır və tarixin açılmayan səhifələrinə sanki gur işıq saçır.

1) Kərəm-alicənab, comərd, lütf, mərhəmət, bağışlama

2) Kərim-comərd, hörmətli adam, möhtərəm şəxs.
Bax ə.f. lüğ səh 284

Bu adı, həm də saz havasının mənasını açmaq üçün

Onu öldürmək istədilər, lakin bacarmadılar, ona görə ki, Quranda yazıldığı kimi Rəbbi onu qorudu öz mələklərinin əli ilə. On altı il, otuz bir yaşına kimi tərki dünya olub çöllərə düşdü peyğəmbərimiz İbrahim (zərdüşt). Dünyanın ilk Məcnun adını aldı İbrahim. (Məcnun-dəlicəsinə sevənə deyilir, təbiətdə buna şeyda bülbül deyilir). Qəriblikdə qaldığı üçün həqiqi adı Rəsul olduğu halda (Rəsul Allahın elçisi deməkdir) ona Qərib dedilər, Şah Sənəm isə (Sənəm büt-pərəstlərin Günəş Allahıdır) gözəl, sevgili Günəşə deyilir.

3) Quba Kərəmi

Bax budur Quba adının ana kodu. Öz adı ilə və mənası ilə Qubanın ana mahiyyətinə istiqamət alır. Nə üçün, nədən doğuldu bu ad. Quba sözü ad mahiyyəti və mənası ilə lüğəvi terminlər əsasında özünü doğruldurmu? Xeyir doğrultmur. Bəs onda bu ad necə olmalıdır. Bəzi elm nümayəndələri bunun Qübbə (göy) mənasından doğulduğunu deyir. Lakin mənası açıqlanmır. Əgər Qübbədirsə yazın Qübbə. Əslində bu yerin həqiqi adı Quba-Qübbə deyil, "Qüva" olmalıdır.

Qüva (qüvvətin cəmi) Qüvvə (t)lər bax.ə.f.lüğ səh 130.

Qüvvət çox mənalı söz olub, hiss, duyğu, bacarıq, istedad, görmə duyğusu, eşitmə duyğusu mənaları ilə ilkin bəşəri insana və məkana aid edilir ki, bu da İbrahimə, Xızıra, İlyasa və b. onların vətəninə bağlanır. "Quba Kərəmi" havasında Qüva adıyla Kərəmə bağlanır ki, ilkin qüvvəni alıb büt-pərəstliklə döyüşə girdi, nəhayət, otuz bir yaşında oda atıldı. Oda atılmaqla Rizvan mələyinin kö-

BILGAH

- 1) Bil-işarə mənasında (əlbəttə bəşəri hadisələrə)
- 2) Gah-zaman və məkan mənasında

Yəni zamanın ilkin, bəşəri hadisələrinə vurğulanan işarələrdir. Nuhun tufanı Baki Bilgahından başlayıb yeddi gün neçə saatdan sonra Qüva(Quba) Bilgahında başa çatmışdır. “Dədə Qorqud” dastanında da Qazi (Qazan) xan Qaradağdan (Ümbaki, Qabıssan) Dərbəndə həmin xətt üzrə yeddi günə oğlu Uruzun dalınca çatmışdır. Bütün bunlar təsadüfi deyil, mütləq zərurət kimi tarixin qızıl yaddan çıxmış səhifələrinə yazılmalıdır.

Qüvanın (Quba) qüvvətli yer mənasını verməsinin mühüm şərtlərindən biri də, onun ətrafında Baba dağının Çahar ətrafının Cənnət bağı olması da bu adın təsdiqinə təkan verən amillərdən biridir.

Baba dağı “Dədə Qorqud” dastanında Qazlıq dağı kimi qeyd edilir. Qışda da, yazda da bunu əriməyən Qazılıq dağı (El dili ilə desək qarlı Baba). Əslində bu dağın həqiqi adı Qazlıq deyil, Qaziyülhacat dağı olmalıdır. Qaziyülhacat dini əqidəyə görə hər kəsin ehtiyacını yerinə yetirən (Allah) dünya.

Dünya ilk əraf dağı da bura olub.

Əraf-1) Yüksək yer; 2) dini rəvayətə görə cənnətlə-cəhənnəm arasında bir yer. Bax.ə.f.lüğ səh 190

Yüksək yer onun on dörd km, yüksəklikdə olması Cənnət yer onun dörd tərəfinin Cənnət meyvələri ilə zəngin olan cənnət bağının olması (Çuxuryurd, Şəki (Nuha) Qəblə-Qiblə (Qəbələ) İsmayılı meyvələri). Cəhənnəm isə həmin yüksəklikdə 14 km aşağı dərəyə şeytana daş atılan

alimlərimiz var (bu sahədə) ancaq dastanda Şəqli Məlikin arvadının Qazi (Qazan) (Qazi igid, qalib, fateh deməkdir, Qazan isə aş xörək qabına deyilir) xana Tatar deyir (Bu tatarı burdan rədd et Şəqli Məlik, ölü-lərimiz qalmaq ki, onları minməsin, incitməsin.) Digər bir tərəfdən Qantural Qazana "Keşiş baba" deyib çağırır. Başqa bir səhifədə saqqallı tat keşiş sübh tezdən banlayırdı (yəni səsləyir, azan səsi mənasında). Bəli bu sözlər dastanda xüsusi yer tutan yəni; "Tatar", "tat", "keşiş" və "saqqal" sözləri tarixin daha doğrusu dünya tarixi dairəsində tariximizin ana kodlarıdır ki, bunlara da əl, nəfəs dəyməyib, təhlil eilib ortaya qoyulmamışdır. Bu baxımdan incikli şəkildə təəssüflənməyə dəyər. İndi isə sırf Qüvaya (Quba), bu məkana, bu məkanın nəslinə (Qövmünə) məxsus olan bu ana kodları açmağa istiqamətlənək. Sözlər və adlar (toponimlər) tarixin, dünya tarixinin ana kodlarından, açarlarından, prizmasından məsələyə münasibət bildirərək onları lüğəti terminlər əsasında hallandırmağa doğru istiqamətlənək.

1) "Tatar"-əslində bu sözün kökü "Taətdir"

"Taət"-2-ci mənə itaət edən deməkdir (dünyada ilkin olaraq)

"Taət"-itaət edən, boyun əyən. Kimə? Allaha!

"Taətgah"-itaət edilən yer; ibadətqah. Bax ə.f.səh 581

Sırf tat dilində, Quba dilində, dağlı dilində dünyanın ana sözlərindəndir bu söz. Dünya sivilizasiyasının söz açarlarından.

Tat-ar, ar isə əslində ari, arilər deməkdir

Ari-2-ci mənada həri; hə (təsdiq edir Adəmi)

Arib-xalis ərəb (yəni çöldə yaşayan, ilkin ərəb nəsl)

Bu da Misirə deyil, Zərduşlara bağlanan ilkin söz və

SAQQAL

3) Saqqal sözünü arşdıraq. Dastanda olan hər bir söz araşdırılmalıdır. Ona görə ki, bizim tədqiqatçılarımız bu ana üsuldan iki yüz ildir ki, uzaqlaşb, lazımınca qiymətləndirməmişlər.

Saq-kök mənasındadır, Zat mənasındadır (Ermənilər, ruslar buna bizimkilərlə birlikdə “sak”, deyirlər “saklar”).

2) Al-isə peyğəmbərliyə, peyğəmbər ocağına işarədir. Demək peyğəmbərlərə məxsus adət, vərdiş və rəmz mənasındadır, onların nişanələrindəndir. Ona görə də “saqqallı tat keşiş” vurğuları ilə vurğulanır. Bu nəsil isə “Qurani-Kərim”də yazılan “Dağlı Qövmünə” (nəslinə) məxsus olan sözlərdir.

Bu baxımdan Qəblə-Qiblə (Qəbələ) kimi, Qüvanı da (Quba) qiblə adlandırmağa dəyər. Bax bütün bunlar ilkin nəslə, ilkin məkana bağlı olmaqla, və ya bağlamaqla Qüva - qüvvət mənbəyi, qüvvət alan məkan mənasında öz təsdiqini tapır və tapmalıdır, bu yazını yazan vaxt peyğəmbərimiz Məhəmmədin şəxsi əşyalarını Çeçenistana gətirmişlər ki, bu əşyalardan biri də məhz saqqal idi.

Sual oluna bilər ki, Qazi və başqaları “Keşiş” baba adı ilə hansı dinə xidmət edib.

Əlbəttə bununla işarəsi dastanda xüsusi vurğularla qeyd edilmişdir. İlkin olaraq dastanda Adəmin cənnətdən qovulması, İbrahimin başına gətirilən müsibətlər xüsusi yer alır. Başqa vurğular isə İbrahim dininin zühur etməsindən söhbət açır. Söhbət İbrahim dinindən gedir, bu dinin ilkin Əraf dağından, Uruzun bu Ərafa qurban götürməsindən, diləməsindən gedir.

lara vurğulanır. Ağ sözünün vurğusunu Ağdaş, Ağdam, Ağsu və b. adlarla bağladıqda və onların mənalarında qarşılıqlı götürmək olar. Ağ burada yazılı dildə Aq kimi götürülür.

Aq-bağlanmayan, ayrı mənəsindədir.

Vurğu isə göyə işarədir. Yəni yerə bağlanmayan, göydə ulduzlara işarədir. Aşıqın intizarından doğan söz vurğularıdır.

Meyvələrdən üç meyvə var, üçüdə balam yeməli. Biri alma, biri heyva, biri nar. Alma sənin, heyva da sənin, nar mənim bala, nar mənim. Alma burada ulduz, heyva ay, Nar isə günəş işarədir. Quran ayələrinə görə İbrahim ulduzu, Ayı inkar edib Günəşə üz tutaraq Rəbbin adını çəkir və ona bağlandığını bəyan edir.

*Yarım gələnə qalıb,
Yaramın sağalması.*

Yar burada Allaha işarədir. Yəni o özünü bəyan etməyincə bütperəstlərin zülmündən, nadanlığından qurtara bilməyəcəkdir.

*Qubadan alma aldım,
Yarıma yola saldım.
Yarım gələnə kimi,
Heyva ikmi saraldım*

Mahnıda hamısı vurğulardır. Yer in göyə olan aşıqlıyının mahiyyətidir. Bu adi saralma deyil, on altı ilin hicran saralmasıdır ki, mahnıda öz əksini tapmışdır (hadisələrin məhz Qüvada olmasına işarədir).

*Evləri köndələn Yar
Biz gül döndərən yar.*

Yeddi gün neçə saatdan sonra Allah, Nuha və onun ailəsinə yeni müqəddəslik olan həyat bəxş etdi və dedi: “Ar-
tin, çoxalın və yayılın bütün dünyaya” bunu Adəm nəslinə deməmişdir. “Dədə Qorqud” dastanında isə Bayandur xa-
nın Şamı künlüyü bütün dünyaya yayılmışdır ifadəsinə rast
gəlirik ki, bu da təsdiq edir ki, hadisələrin ana məkanların-
dan biri İç Oğuz deyilən Qüva (Quba) ərazisi olmuşdur.
İncildə yazıldığı kimi, qayıq Bəhreynə qərq olmuşdur.
Bəhreyn isə Bəhrü-Həzər (Xəzər), Bəhrü-Cürcan olan Hə-
zər (Xəzərlər) dənizidir. Nuhun zəmisə də məhz Baba dağ-
ının ətrafındadır. Ümumiyyətlə yazılarımda məkanları Daş
və İç Oğuz kimi ayrı-ayrı götürsəm də mahiyyət etibarını ilə
bu yerləri bir vəhdətdə qəbul etmişəm, ayırmaq şərti ilə.

*Aranda yandım, ay ana
Çiyələyə göndər məni*

Bu beyt mahını da, bizə vurğulayır ki, bütün bu hadi-
sələr aran və meşəlik ərazilərində vəhdətdə olmuşdur.

İndi isə Xalçalar toponimləri ilə yazdığımız fikirlərin
təsdiqinə yönələk.

Xalça sözü məhz tatarilərin (Tat-Tatar) dilində olan
Xaliq sözündən götürülmüşdür. Xaliq-xalq yaradıcılığı
mənasında ca-ça isə məkan mənasındadır. Qədim xalça
adları isə bu yaradıcılığın, atəşpərəstlərdən başlanmasını,
muğlara məxsus yaradıcılığ elementlərinin olmasını bir
daha təsdiq edir. İlk olaraq dünya yaradıcılığı Qabbis-
san qayalarındakı işarələr, rəsmlər və sözlərdən başlanmış,
ikinci yolu isə onların sivil davamı kimi, evlərdə xalça ya-
radıcılığında öz əksini tapmışdır ki, bunların da ana məkanı

3) Xara-ipək parça bax.lüğ. səh 685

Yəni Yer in göyə olan aşıqlıy i, tikana batmış, zəlillik həqirliklə qarşılaşmışdır.

6) Pirabadi-xalçası: Pirabadi iki söz birləşməsindən və onların mənələrindən doğulan addır.

1.Pira-bəzəyə n, bəzək. Bax.ə.f.lüğ səh.500

2.Badi-2-ci mənada əvvəl ilk, baş, təşəbbüsçü.

Badi 3-cü mənə çöl adamı köçəri adamlar, (yəni tərəkəmə) bax.ə.lüğ səh 32

Ümumi mənə zərdüştlərin muğların, tərəkəmə adamların bəzək əşyaları və məmulatları.

7) Palaz əslində yazılı dildə bu ad Pəlasdır.

Pəlas-(palaz)-dərvişlərin geyindi y i kobud yun paltar; 4-cü mənə ev müxəlləfatı bax.ə.f. lüğ səh 495

Palas dərvişlərə bağlanmaqla ilkin sufiliyə, İbrahim dinindən doğulan sufiliyə, dərvişlərə bağlı sözdür. Dərvişlər pəlasdan həm geyim kimi, həm də yerə sərilmə əşyası kimi istifadə ediblər. Buna görə də belə bir atalar sözü doğulmuşdur: “Palaza bürün, elnən sürün”. Yəni onlar bu geyimlə (ilkin naxışlı paltar forması) elbəel gəzib sufiliy i, İbrahim dinindən doğulan ilkin sufiliy i təbliğ etmişlər.

1) Sufi-sufi təriqətinə mənsub oalan adam; zahid

2) Sufirəng- sufi kimi, sufi xasiyyə tli bax.ə.f.lüğ səh 574

Bütün bu lüğgəti terminlər xalçanın hara, kimə və hansı tarixə məxsus olmasını qeydsiz-şərtsiz təsdiq edir.

Xalçanın ilkin boyaq vastələrini isə məhz ilkin olaraq Xızı və Qüva torpaqlarında və bitgilərində axtarmaq lazımdır. Bayandur xanın ipək xalçaları məhz bu torpağın bəzək əşyaları olmuş, naxışları, çeşniləri isə məhz yazdığı-

ki, Beyandır xan (Bayandur) məhz Qüva-Xızıdandır. Onun Barıgahı da dəniz sahilindədir (Əsər üzrə, dastan üzrə) Dastanda qeyd olunur: “Bir gün Qamğan oğlu Bayandur xan yerindən durmuş yerə min ipək xalça sərmışdir.” “Qam” sözü də ilk dəfə burada, bu vurğuda səslənir. Demək dünyanın ilkin xalçaları ipəkdən burada toxunub. Xalçanın adları da qədimliyini tam təsdiq edir (Məkanın isə bura olmasını bir daha təsdiq edir). İpək isə kənardan yox məhz Şəkiddən (Nuhadan), Lahıcdan gətirilib. Ola bilsin ki, Qüvanın (Quba) özündədə hazırlanıb (ipəyin əsas şərti olan “Tut” ağacları burada da bitir). Demək bu ideoloji terminlər bir daha kompleks şəkildə sübut edir ki, dastanın ana məkanlarından biri də Qüva və Dərbənddədir. Qamğan oğlunun da adı ilə vətəni də məhz Qam-Qam kəndi ilə, adı ilə başda olmaqla məhz Qüvadır (Quba).

İndi isə fikrimizi təsdiq etmək üçün adın özünü lüğəti terminlər əsasında təhlil edək. Sözün həqiqi mənası “Qam” deyil Qaim olmalıdır. Şifahi şəkildə Qam deyilir.

Qaim 1-ci mənə dayanan, ayaq üstə duran. Sual olunur nəyin və ya kimin dayandığı və ayaq üstə durmağı. Əlbəttə söhbət ilkin bəşər nəsindən və ilkin sivilizasiyadan gedə bilər. Nuhun tufanından sonra, ilkin “Xızı”da yeni oyanan, qalxan mənası ilə bu işarədən gedə bilər.

2-ci Mövcud olan. Yəni insanın, insanlığın, bəşər övladının mövcudluğundan söhbət gedə bilər. Axı sözlər mahiyyətin və ya tarixin kod açarlarıdır.

3-cü mənə birinin yerini tutan, yerinə keçən. Demək Adəm nəsli Nuh tufanında məhv oldu. Onun yerini əlbəttə Nuh və onun qövmü tutdu. Bu da işarə verir ki, tufan burada sona çatıb və növbəti sivilizasiya buradan başlayıb.

4-cü məna namaz qılan

Demək ilkin namaz da Xızır başda olmaqla ilkin peyğəmbərlər burada qılıb. Saqqallı, dağlı keşiş də bura da əzan verib. Beyandırın, Qazinin (Qazan), Dərsə-bilikli (Dirsə yox) xan da burda namaz qılıb. Daş və İç ağazda, yəni ilkin başlanğıcda (adının mənasını bilmədiyimiz Oğuzda yox)

5-ci məna möhkəm, mətanətli

Demək möhkəm, mətanətli ilkin nəslin əsası qoyuldu. Sivilizasiyanın təməli burada cənnət bağı olan Qüvada qoyuldu desək, yazsaq yanılmazıq.

7-ci məna davamlı, sərt

Demək ağıllı, müdrük qanunlara, sərt qanunlara söykənərək sivilizasiya öz təkənini, təkamül inkişafını başladı.

8-ci irəli sürülmüş, qaldırılmış (məsələ,sübut və s.) Allahın qanunlarını, insanlara olan istəyini həyata keçirmək əsas qanun kimi irəli sürüldü və həyata keçirilməyə başladı. Bax.ə.f lüğ səh 102

Bütün bunlar sübut etmirmi ki, ilkin sivilizasiya təkzib edilməz dəlillərə söykənərək buradan başlayıb. İndiyə qədər olan mənbələrdən kənar qalan, lakin əbədi mövcud olan yeddi min işarələri, rəsmləri, yazıları olan qədim Qabıssan qayaları onlardan bizə qalan miras kimi dediklərimizi təkzib edilməz fakt kimi bizi pat vəziyyətində qoyur və bunları qəbul etməyə bizi məcbur edir.

Bəli, bunlardır tarixə hələ sirrini açmayan "Qam", Qamğan oğlunun tarixi mahiyyətləri, söz açarları. Türk ölkələrinin müəyyən hissələrində də bu ad olmalıdır və təbii ki, vardır. Çünki inzibati ərazi və idarə edən məmur nəsilərin davamı kimi bu adı özləri ilə aparmalıdır və apa-

qəddəs qəhrəmanı olan Veysəl Nərimanlı da bu nəsilə aiddir. XX əsrin əvvəllərində bu nəslin varisi Nəriman kişinin Zərdüştlərin simvolu olan ağ və qara qoyun sürülərini ayır-ayrı saxlayırdı.

Bundan əlavə Qabıssanda İbrahimli tayfası, İbrahim qışlağı adları da vardır. Bundan başqa Şəkiddə, Tovuzda, Qubada və b. yerlərdə də İbrahim oba və başqa İbrahimə bağlı adlar da vardır. Təbii ki, bu ayrı-ayrı yerlərin İbrahiminə deyil, qədim adlar kimi peyğəmbərimiz dünyanın ilk dininin başçısı İbrahim peyğəmbərə bağlanmalıdır. İbrahim zamanında yeddi dövlətin, yetmiş xalqın ilkin peyğəmbəri və din rəhbəri olmuşdur. Dünyanın ilkin bu dövlətlərinin hamısı ulduzlara və günəşə səcdə etmiş və bunları müxtəlif variantlarda simvol kimi götürmüşlər. Bunlarında əcdad məkanı məhz qədim Qabıssan olmuş və ona görə də Qabıssan adını daşımışdır, “Qobustan yox”. İbrahim adı da dediklərimizi mənası ilə təsdiq edir.

İbra-2-ci mənə bəraət qazanma. (Yəni bütperəstlərə qalib gəlməklə bəraət qazanıb sahib oldu. Nəyə? Himmətə). Bax.ə.f. lüğ səh 230

Him (mət)-himmət sahibi. Bax.ə.f. lüğ. səh 734

İbrahim sırf həqəpərəst, hənəfi adı ilə sırf Azərbaycana bağlanır, və ümumilikdə dünyaya bağlanır. İbrahim yeganə peyğəmbərdir ki, buna görə də hamı onu qəbul edir və səcdə edir. İbrahim zamanının ilkin dünya peyğəmbəridir. “Xaç” da Xak kimi onun ilkin dini nişanı və simvoludur ki, sonrakı dinlərdə bu simvolu əsas götürmüşlər. “Xak”,

bağlantısı ilə peyğəmbərlərə işarədir. Yəni Kərəm adının, Əsli adı ilə bağlılığına.

1) Kərəm-alicənab

2) Əsli-zatı pak. Əsl kök, başlanğıc, soy, nəsəb

Əsli-ibtidai, ən əvvəlki, qədim ilk, başlıca, əsas ə.f.lüğ səh 195

Demək mahiyyət ilk insan nəslinə və onun peyğəmbərinə bağlanır.

3-cü variantı

Cu (lah)-pambıq təmizləyən, ayirici, toxucu

Cü (l)-Çul

Bu terminlər isə həmin işarələrlə vəhdətdə əkinçilik və heyvandarlığa bağlanmaqla ilkin sivilizasiyaya bizi qovuşdurur. Xalq dastanları diqqətlə araşdırılsa bu məsələlər çox geniş şəkildə, kod şəklində, çox müdrikcəsinə vermişlər. Çi-Çi nə işarəsi isə Cu-Cu axtaran işarəsi ilə bu sözlər mahiyyətinə bağlanır.

1) Cü (dey) qütb ulduzu

2) Cüz-bir parça

3) Cü (lus) taxta oturma

4) Cümhur-xalq, dəstə, kütlə

5) Cünd-qoşun, ordu

6) Cü (nuh) şeytani olma

7) Cü (ssə) bədən, gövdə bax.ə.f.lüğ səh 767-768

Bu söz açarları vəhdətdə fikirlərimizin mahiyyətini ortaya qoyur. Bunlar hamısı kod açarlardır.

ALPAN

Böyük tarixşünasımız alim-filosofumuz A.A.Bakıxanov, "Gülüstani-İrəm" əsərində Albanı Alpan adı ilə,

DİGAH

Di-kənd mənasında

Gah-zaman və məkan mənasında ümumiləşmə

Ümumi məna qədim kənd, qədim məkan.

İSPOT

Xoşbəxt yer, çox münasib, çox gözəl mənalarda öz həllini tapan yerdir. Dəqiq təhlil edilsə, araşdırılsa güclü dini əlamətləri özündə əks etdirən yerdir.

AFURCA

Mənzərəli görünüşü olan yer mənasında

XINALIQ

Xınalıq Odinlərlə (Udin) demək olar ki, həm də onlar eyni dilli nəsilərdir. Qədim tarixə malik nəsilədir. Atəş-pərəstlik dövrünə bağlı toponimdir. Adın özü ziddiyətli addır. Əgər bu adı olduğu kimi götürsək xına rənginə görə Günəşə bağlanan addır. Günəşin iki yüzə qədər adı olmuşdur ki, bunlardan da biri ola bilsin ki, Xına kimi ifadə olunur.

2-ci bir tərəfdən bu yerin adı ola bilər ki, Xınalıq deyil "Xur" alıq olsun.

Xur-Xuri-taban-parlaq günəş, işıqlı günəş bax.ə.f.lüğ səh 704

Xur (şid) günəş, günəş kimi gözəl

3-cü bir fikir isə xınalıq da ola bilər

Xın-2-ci məna dərd, qəm, qüسسə, kədər.

Xun (abə) qanlı göz yaşı

Xunalud-qana bulanmış, qanlı

Həzrət baba, baba dağı ətrafında olmaqla yanaşı bu dünya ziyarətgahına bağlı bir məkan və ya məkan adıdır.

Dəvəçi adı “Dəvi-Dəva” sözlərinə və onların mənalarına bağlanan addır.

- 1) Dəvi-Dəva-ələc mənasında
- 2) Dəvair-(dairənin cəmi) dairələr
- 3) Dəvəran-dolanma, hərlənmə, nümayiş, mərasim.

Bax.ə.f. lüğ səh 140

1-ci mənə Dəvəçinin pirlərinə olan işarədir ki, buranın şəfa suları və ya başqa bitkilər, müalicəvi imkanlara malik məkan kimi işarə verir.

2-ci Dəvair-dairələr

Bəli, Baba dağı ziyarətgahın dövretmənin başa çatdığı yerdir.

3-cü Dəvəran-dolanma, hərlənmə, nümayiş, mərasim. Zamanında son intihə kimi Dəvəçi ziyarətin son məkanını kimi də qeyd edilə bilər. Baba dağına ziyarət iki xətt üzrə olmuşdur. 1-ci Şirvan yolu ilə getmə. 2-ci isə Sumqayıt yolu ilə getmə. Şirvan yolu ilə gedənlər, geri qayıdarkən, Siyəzən yolu ilə qayıdar. Siyəzən yolu ilə gedənlər isə Şirvan yolu ilə qayıdarlar.

Həmçinin də karvan yolları da bu istiqamətdə olmuşdur. Bu baxımdan Dəvar və Dəvəran sözləri və onların mənaları bu mahiyyətlərlə uzlaşan addır.

2-ci bir tərəfdən bu ad Muğlara bağlanan ad kimi Qışlaq və Yaylıqların dövr etdiyi bir məkan kimi öz təsdiqini tapa bilər. Dəvəçinin toponimləri də fikrimizi bir daha təsdiq edə bilər. Bununla bağlı Dəvəçinin toponimlərinə istiqamətlənək.

SUMAĞA KƏNDİ

Burada su-çox mənalı söz olub “tərəf” mənasında götürülür ki, bu ad Şirvanın, qədim Qabıssanın müxtəlif yerlərində vardır. Yəni Muğlara bağlı addır. Demək bu ərazidə ilkin sivilizasiyaya bağlanan kənddir, məkandır. Əkinçilik və heyvandarlıq məkanı.

Dəval-mələfə, yorğan, döşək Bax.ə.f. lüğ səh 140

İlkin toxuculuğun bu məkanda olmasına işarə verir. Sumağ (a) adı, “Sumağ” xalça növünü də özündə təsdiqləyir.

Adınnan göründüyü kimi, “Sumağ” (palaz), Sumağa kəndi eyni mahiyyəti və məkanı özündə əks etdirir.

PİRƏBƏDİL KƏNDİ

PİRƏ

Dərin və maraqlı mənalı özündə əks etdirir Pirəbədil kəndi. Pirəbədi xalça və onun mənası ilə eyni vəhdətdə olan addır.

1) Pira (y)-bəzək, zinət

2) Pirayə (bəxş)- Bəzəyənin zinətləndirən Bax.əşf. lüğ səh500

Ümumi məna zinətli məkan, yer mənasında

BADI

1) Badəvvəl, ilk, təşəbbüsçü

2) Badi-Çöl adamı, köçəri Bax.ə.f. lüğ səh 32

Demək Pirabadi (Dəvəçi adı ilə vəhdətdə) zərdüştlərə bağlanan addır ki, Muğlarla vəhdət təşkil edir. Çöl adamı isə ərəblərə (söhbət düşündüyümüz ərəb yox, çöl ərəbindən

gedir), Muğlara, sonda Zərdüştərə bağlanır. Demək tərə-kəmələlərin, padarların, muğların, zərdüştlərin ilkin bəzək əşyaları olub Pirabadi xalça və toxumalar. Ad isə işarələri özündə əks etdirir.

ƏRƏBLƏR

Müasir insanlar bu adı düşüncə tərzlərində dərhal İslam dövrü ərəblərinə bağlayır. Bu qəti düzgün deyil. Ərab (Ərəb) dünyanın ilkin toponimik adlarından biri olub, Muğlara və Zərduşlara bağlanır. Atəşpərəstlik dövrünə aiddir. Ərab (Ərəb) ilkin heyvandarlar, çöl həyatı yaşayanlara deyilib. (ilkin yazılı ədəbiyyat dastanı olan Dədə-Qadir (Qorqud) dastanında Qaraca Çoban, Qar Qacar məhz ilkin ərəb adları olub).

Bu kənd ən qədim kənd hesab edilməli və atəşpərəstlərə bağlanmalıdır. Dəvəçidə olan Çıraqqala da atəşpərəstliyə aid olub Günəşə bağlı addır. (Çıraqqala, "günəş qalası" kimi qəbul edilməlidir) Təbii ki, ətraf ərəzilərdə bunların əlamətləri olmalıdır.

ÛQA KƏNDİ

Mənası açılmayan, çətin açılan ən qədim adlardanır Ûqa kəndinin adı. Çoxmənalı ad kimi müxtəlif istiqamətlərə aparır insanı. Nəzər yetirək lüğəti terminlərlə bu mənalara.

- 1) Ûqa (b)-Qaranquş, qartal
- 2) Ûqala-ağıllı adamlar.
- 3) Ûqba-axirət, o biri dünya
- 4) Ûqdə-düyükün, həlli çətin olan iş, müşkül, insanın qəlbində nisgil qalan şey. Bax.ə.f. lüğ səh 656

Şakir Qabıssanlı

1-ci mülahizə təbii ki, bu yerlər Qartal və Qara quş məkanı kimi qəbul edilə bilər. Dədə Qadir dastanında da bu məsələ işıqlandırılır, işarələr verilir.

2-ci Ağıllı adamlar əlbəttə, dini baxımdan olan məkan kimi də qəbul etmək olar.

3-cü Axirət o biri dünya mənası ilə, müqəddəs ziyarətəgahlar məkanı kimi də qəbul etmək olar

4-cü Düyün həlli çətin tapılan mənası, insanın acizliyinə, aciz qalmasına kömək edən ziyarətəgah məkanı kimi təsəlli verən pir kimi məkan mənasında qəbul etmək olar.

PIRƏMSƏN

Hərflə dəyişikliyi bu adla özünü biruzə verir. Pir və Əm sözləri bir-birinə bağlanmışdır. Əslində 1-ci variantda bu ad olmalıdır. Pirammsan yəni pir müqəddəs və ya qədim. Amm isə xalq, kütlə toplusu mənasındadır. Yəni xalqın qədim pir ocağı olan məkan mənasındadır.

2-ci məna çoxsulu və ya çox qəm-qüdsə doğuran yer mənasında Pürammsan ola bilər.

GÜNƏŞLİ

Şamaxıda da Günəşli adı vardır. Eyni mahiyyətə bağlı adlardır ki, atəşpərəstliyə bağlanır. (Atəşgah, Dədəgünəş, Qızmeşdan və Günəşli eyni vəhdətdə, bir-birinə bağlı adlardır)

MUMLU

Mu-Muy sözlərinin köküdür. Muğamın bir mahiyyət işarəsi olan Muyə sözünə bağlanır.

Mu-Muy-Muyə vəhdətdə Muyəyə bağlanır.

yalnız ədəbiyyatlardan götürməklə kifayətləniblər. Məlumat düzdür, ya qeyri düzdür fərqi nə varmadan. Xaçmaz toponiminə görə bu gileylərimi bildirirəm. Xaçmaz sözü bütöv ad deyildir. Bölünən söz olub, “Xaç” və “Maz” sözlərinə bölünür. Bu prizmadan sözləri təhlil edək.

1) “Xaç” ilkin olaraq xristianlığa bağlı söz kimi mənasıyla özünü tapır.

2) “Maz” isə ya ayaqqabı mazi, ya da üz mazi kimi mənti-qini tapır. Budur özündən alınma. Budur səni gözün baxa-baxa səndən alıb oğurlama, düşünmə tərzindən uzaqlaşdırma. Bu toponim də bu təhlilə görə kobud surətdə təhrif olunmuş, Xaç-mazlıların Azərbaycan xalqının toponim dünyasına yamaq kimi vurulmuşdur. Xaçmaz ən ali adlardan olub, bir başa Zənd-Əvəstaya (Avestaya) bağlanan müqəddəs adlardandır. Xaçmaz adınının həqiqi formasını ortaya qoymaq naminə, Zənd-Əvəstaya (Avestaya) bağlanmaq zərurətini qəbul etməyə məcbur oluruq.

1) Zənd-od deməkdir

2) Əvəsta-ilkin, əvvəlinci deməkdir. N.Gəncəvinin dili ilə desək:

*Çindən Zəndə qədər,
Nıldən Gərdə qədər.*

Zənd Avəsta dini kitab kimi verilir, ancaq hansı dinə mənsubdur ortaya qoyulmur. Bu baxımdan Zənd Əvəstadan parçalar verməklə həqiqi mahiyyətə yaxınlaşmaq “xaçmaz” toponiminin ana və müqəddəs adını Azərbaycana bəxş edək, dünyada daxil olmaqla. Sübut edəcəyik ki, bu din İbrahim dini olmuş, sərkərdəsi də İbrahim peyğəmbər özü olmuşdur.

8-ci maddə

Ey Məzda, mən öz düşüncəmlə dərk etdim ki, hər şeyin əvvəli də, axırı da sənsən. Səni öz gözümlə görməklə başa düşdüm ki, ən düzgün, doğru həkəm sənsən. Dünyadakı əməllər haqqında ən ədalətli hökm edən sənsən.

Həkəm-münsif, arbitr. 2) münsiflər məhkəməsi bax.ə.f lüğ səh 719

Səni öz gözlərimlə gördüm, dünyanın əvvəli də, axırı da sənsən. Məgər bunlar İbrahimin Allah dərğahında meracından xəbər vermirmi? Meracda iki peyğəmbər olub 1-ci İbrahim, 2-ci Məhəmməd peyğəmbər.

9-cu maddə Səni pak tanıdım, ey Məzda Əhura, o zaman ki, Bəhmən mənim yanıma gəlib soruşdu ki “özünü nə ilə tanıtdırmaq istəyirsən?” cavabında dedim: “Sənin odun qarşısında dua edib, bacardıqca doğruluq haqqında düşünəcəyəm”

Bəhmən-doğru danışan, doğru adam Kəyan (İran) təqvimində 11-ci ay.bax.ə.f.lüğ səh 58

Məgər bu od Günəş və ona üz tutan İbrahim olmayıbmı? “Sənin odun qarşısında dua edib, bacardıqca doğruluq haqqında düşünəcəyəm” “Sənin odun” Əlbəttə, Allahın bizə bəxş etdiyi Günəş deməkdir.

Yəsna 33 hat 7.

Zərdüşt dinini qəbul edən ruhanilərə Muğ deyilib. Muğun vətəni isə Qabıssan və Təbriz olmuşdur. Nəhayət sonuncu istinada üz tutaq.

Zənd Əvəstaya üç peyğəmbərin dünyaya gəlməsindən bəhs edir. Maraqlıdır ki, bu üç peyğəmbərin dünyaya gəlməsi Günəş və ulduzlara bağlanır.

İki peyğəmbərin yaşı, yəni peyğəmbərlik qazanması-

nifrəti fərqləndirib seçsin.

Qaranlıq məfhumu olmasa işıq məfhumu və varlığı tanımaz, şər olmasa xeyirin nə olduğu məlum olmaz. Yaradılışın başlanğıcında düşüncə aləmində (yəni məxluqun mahiyyətini düşündükcə) iki əkiz gövhər: yaxşı və pis düşüncə, yaxşı və pis davranış meydana çıxır. Bu iki gövhər varlıq və yoxluğun özlüyünü qoyur.

Bəli, Zərduşların (ilkin sivilisasiyanın deməkdir Zərduş) peyğəmbəri İbrahim “Ağıllı düşüncə, düz əməl sonda düz danışiq” mənəvi düsturunu sivilisasiyaya bəxş etməklə Din əxlaqının əsasını qoydu ki, onun arxasınca gələn dinlər bu mənəvi düsturun daşıyıcıları oldu. Bəli, bu əxlaqi sərvətlər Əhura Məzdaya üz tutmaqla meydana gəldi. Kimdir, nədir bu Əhura-Məzda ki, ilkin din daşıyıcıları buna üz tutdular. Heç bir yerli, istərsə də dünya ədəbiyyatlarında Əhura-Məzdanın nə və ya kim olması açıb ortaya qoymadı. Məhz bu baxımdan da, mənim mülahizə və subyektiv fikrimə görə “Xaçmaz” kimi müqəddəs bir toponim, bir ad Xaçmaz oldu. Əhura-Məzda deyilən söz, əslində Ahu-Məaz olmalıdır. Bizim xalq mahnılarında oxunan:

*Ay Ala Göz Yarım,
Ahu Ceyranım.*

Ala-bu dünyanın Allah tərəfindən bəxş olunması, Güz və ya göz bəzənib, cilalayıb, cədvələ, tərtibata salınıb bizə bəxş olunması deməkdir. Ahu isə ceyran deməkdir.

1) Ahu-Ceyran, Ahuyi-tila qızıl ceyran (Məkkədə ceyran şəklində olan qızıl büt)

2) Ahu-bər-Həməl bürcü

3) Ahu-əfqan-ah nalə, fəryad Bax.ə.f. lüğ səh 25

vdını daşıyır)

İndi isə Xak-Məaz və ya Xak-Mazinin ərazi toponimlərinə keçid alağ.

ƏRƏB KƏNDİ

Əslində bu kəndin həqiqi adı Ərab kəndi olmalıdır.

1) Ərab-(Ərəbin cəmi)-Çöldə yaşayan ərəblər

2) Ərabi-çöllü ərəb Bax.ə.f. lüğ səh 190

Deməli, bu ad birbaşa Misir ərəblərinə deyil, Zərduşlara bağlı addır. İlk heyvandarlara, çöl həyatı keçirənlər daxil olmaqla ilkin sivilizasiyaya bağlanan addır.

BƏY QIŞLAQ

Əslində Beyqışlaq olmalıdır ki, bu da atəşpərəstliyə bağlanan addır. Atəşpərəstlər qışlağı.

MÜRSƏL QIŞLAQ

Qədim qışlaq məkanı olub bu yer. İbrahimoba, İbrahim Hacı, İbrahim qışlaq adı altında olan bir çox rayon toponimləri ilə eyni vəhdətdə olan addır. Mürsəl Qışlağı. Haradasa ilkin düşüncə tərzi adama elə təsir bağışlayır ki, bu qışlaq Mürsəl adlı şəxsə bağlanır. Lakin indiki müasir düşündüyümüz Mürsəl adına yox, qədimliyə bağlanan addır.

1) Mürsəl göndərilmiş, yollanmış; 2) elçi; 3) peyğəmbər Bax.ə.f. lüğ səh 425

Bəli, Peyğəmbər qışlağı. Araşdırılsa bununla bağlı əlamətlər real şəkildə özünü göstərəcəkdir. Bey (Bəy) Qışlaqla sıx bağlı, vəhdətdə olan addır və ya toponimdir. Yəni, atəşpərəstlərə məxsus qışlaq.

2) Sayədar-hamı, himayə edən Bax.ə.f.lüğ səh 533
 Ümumi məna, böyük, ulu ziyarətgahı olan bir məkan
 və ya toponimdir.

QARAQURDLU

Qurdla bağlı Azərbaycanda toponimlər çoxdur. Bunu da boz qurd adı ilə türkçülüyə bağlayırlar. Qurd məvhumuna Dədə Qadir dastanında rast gəlinir. Qazi (Qazan) xan özünü öyəndə belə bir ifadə işlədir: “Boz qurd kimi tərs xasiyyətli bir soyum, nəslim var”. Qurd dönməzlik mənasına bağlanan sözdür. Qara qurdu olduğu kimi götürsək, ya böyük, ya qara rəngli qurd mənasını verir ki, bu da toponimin həqiqi, ana mahiyyətini unkar edir. Əslində bu ad Qaragürdlü olmalıdır.

Gürd qəhrəmanlıq və ya müqəddəslik mənasındadır. Qara isə bizdə çox vaxt böyüklüyə və müqəddəsliyə bağlanır. “Qara gürd” mənası ilə birbaşa müqəddəsliyə, müqəddəs məkana bağlanan ad kimi öz tamlığını tapır. Qara canavar kimi yox.

QUSARÇAY

Əslində Qüsarçay olmalıdır. Yəni hansısa bir şeyin budağı, təbii ki, Qusar çayının adı ilə bağlı onun qolu.

QARABAĞLI

Yəni cənnət bağına bağlanan addır. Şikəstədə deyiləni kimi, Əziziyəm Qarabağ, Şəki-Şirvan Qarabağ işarəsi ilə Şirvanın cənnət bağına bağlanan addır. Qədimliyə söy-

«BƏQƏRƏ 150»

(Bəli) və haradan çıxsan (namazda) üzünü məscidi Hə-rama tərəf döndər. Harada olsanız özünüzü ona tərəf döndərin ki, insanların zalımlardan (məntiqsiz söz danışmalarından) başqalarının sizə (irad tutmağı) bir dəlil olmasın müşriklər deməsinlər ki, «İbrahim dininin iddiasını etdiyi halda onun qibləsi ilə müxalifdir», və ya kitab əhli əhli gəlməsi rədd edilmiş peyğəmbər qibləsi Kəbə olmalıdır. Deməli, bu şəxs həmin peyğəmbər deyil, deməsin.

«BƏQƏRƏ 144»

İşin baş verməsini gözləyən adam kimi göydə o tərəf bu tərəfə çevrilmənizi görürük və indi səni razı qalacağın bir qibləyə tərəf göndərərik. Odur ki, üzünü Məscidi - hərəmə tərəf döndərin. Həqiqətən (səma) kitab(ı) verilmiş kəslər bilirləri, şübhəsiz, bu (Kəbəyə üz tutmaq) onların Rəbbi tərəfindən olan haqqdır. Çünki onların kitabına İslam peyğəmbərinin iki qibləyə namaz qılacağı vardır. Allah onların etdiklərindən (muxalifətlərdən) qafil deyildir.

Bəli, sonuncu ayə iki qiblənin olmasını və namazın olmasını təstiq edir. Bunlardan biri İbrahim namazı (Xızırın qıldığı namaz) 2-ci isə Məhəmməd peyğəmbərin namazı. Demək İbrahim dini olub və onun əlamətləri də var və qalmaqdadır.

«ALİ İMRAN»-96

İbrahim dininin əlamətləri «Bəkkə»dədir. Oranın ağır şərtləri vardır. Bəkkə saf-təmiz mənası ilə «Bəki» demək-

dir. Bir ucu Baki-Dərbəndə, digər bir ucu Şəki-Hacıqabil (Hacıqabul). Artıq bu ayələrin təhlil olunub, üzə çıxarılması Allah tərəfindən olan vacibliyyətdir. Buna biganə qalmaq isə azı-azı günahdır. İndi isə qədim dinin əlamətlərini Siyəzən toponimində, özü və mənası da daxil olmaqla araşdıraq. Siyəzən yoxsa Sinəzən olmalıdır. Siya (h) və ya Sinə «zənə» bağlanmaq şərti ilə.

1-ci Siyəzən sözünü təhli edək (bu formada).

1) Siya(m)-oruc, oruc tutma, oruculuq.

2) Siya(dəz)- böyüklük, atalıq, seyidlik.

3) Siyanət - atalıq, mühafizə etmə, himayə.

Bax.ə.f.lüğ.565.

ZƏN

Zən- qadın, arvad.

1) Zənb-günah, qəbahət, təqsir. Bax.ə.f.lüğ.214.

Demək Siyəzən özündə bu iki mənanı bağlayan söz, ad və toponimdir.

Siya-zən qəti surətdə bir-birinə bağlana bilməz. Ona görə ki, mənalər bir-birinə bağlanmır. Demək, onda bu adın 2-ci forması qoyulmalıdır ki, bu ad da, Sinəzən olmalıdır.

Sinəzən- keçmişdə: sinə vuranların qarşısında oxunan mərsiyyə. Ba.ə.f.lüğ.səh.568.

Birinci məna isə məhərrəmliyə aid olur ki, bu ada Siyəzənin tarixinə bağlana bilməz. Çünki Siyəzən İslam dövründən çox-çox qədim addır.

İndi isə lüğəti terminlərin təhlilinə istiqamət alaq.

1) Siya(h)- oruc, oruc tutma, oruculuq. İbrahim dininin

ləri götürərkən, atəşpərəstlər kimi səs-küy qoparmayın. Zəncirə bağlanma isə yenə İbrahim aid olub, onun əllərini kündəyə, ayaqlarını zəncirə bağlanma cəzasının əksi kimi özünü göstərir. Bunların əlamətləri cənub aşıqlarının «İbrahim» dastanının variantında aydın göstərilir. «İbrahim» dastanı düzgün araşdırılsa, dastanın sırf ona aid olması özünü göstərəcək.

Zən - sözü qadın mənasında məhz qadınların mərsiyyələrinə, deyiminə bağlanan sözdür.

Hər il ta qədimdən iyulun iyirmisi, avqustun onu arasında bu ayınlar Beşbarmaqla, bu ziyarət gahla bağlı bu ayınlar keçirilib ki, əsas qərargahı da Siyəzən yox, "Sinəzən" olub.

Mövlanənin tərkib hissələrindən biridir.

- 1) Mövlanə- (bizim ağa).
- 2) Mövla-sahib, yiyə, cənab ağa, (peyğəmbərlərə işarə).
- 3) Mövlud- doğulma, doğulma yeri.
- 4) Mövləvi-sufi təriqəti, bu təriqətə məxsus dərviş.

Bax. ə.f. lüğ. səh. 392.

Lüğəti terminlərdən aydın olur ki, bunlar sufi dərvişlərlə bağlılıqda, məhz İbrahim dininə və bu dinin zühur etməsinə, doğulmasına işarədir. Beşbarmaq dağı da onların izi olan, yüksək ilkin ərəf dağlarından biridir. Ta qədimdən bura dünyanın ziyarət məkanı olub. İskəndər gizli səsə burada qulaq asıb. Onun atını məhz A.A. Bakıxanovun yazdığına görə Siyəzənin Sədan kəndində oğurlayıblar. Onun xəbərdarlığından sonra atını geri qaytarıblar. Bütün bunlar da Mövsüm sözünə sonda bağlanır.

Mövsumi - müəyyən mövsümə aid olan, həmişəlik olan. Bax. ə.f. lüğ. səh. 392.

- 2) Pira- bəzək, zinət.
- 3) Piranəsər- qoca, çox qoca.
- 4) Piricavan - qocalı, cavanlı hamı. Bax. ə.f.lüğ. səh.501.

HÜSEYN

- 1) Hüseyin- gözəl.
- 2) Husn - gözəllik camal.

Bütün bu lüğəti terminlər dediklərimizə tam təstiğ gətirməklə xanəgaha bağlanır.

Xanəgah- bir şeyx və ya mürşüdün rəyasəti altında olan dərvişlərin yaşadıkları və ibadət etdikləri yer; təkyə. Bax. ə.f.lüğ. səh.684.

Demək, Pir Hüseyin Xanəgahı dərvişlərin rəislərinin qərargahı olmuşdur.

Bütün bunlar sonda «Pür» mahiyyətinə bağlanmalıdır.

- 1) Pür- dolu, çox dolğun.
- 2) Pürab- çox sulu, su ilə dolu. Yaşla dolu (göz) səh.503.

3) Bəli bu terminlər də xanəgahın müqəddəs sularına (göz və ya gözlər formasında) və orada peyğəmbər üçün axıdılan göz yaşlarına bağlanır. Digər lüğəti terminlər əlbəttə «Pür»lə bağlı xanəgahın mənəvi mahiyyətlərini tam açıqlıqla ortaya qoyur, şübhə qalmadan. Bunların təstiğini «Pür» sözünün sinonim sözləri ilə qeyd etməyi və yazmağı özümə borc bilirəm.

- 1) Püravaz- guruldayan, gurultu.
- 2) Pürazar - əziyyətlə dolu, başdan-başa əziyyətli.
- 3) Püratəş- çox kədərli, çox qəmli.

Demək lüğəti terminlərə əsaslansaq müqəddəs göyə bağlanan bəxtiyar, xoşbəxt məkan mənasında. Təbii ki, ad, toponim atəspərəstliyə, qədiçliyə bağlı addır. An-iso zaman, qədim zamana bağlanan işarə bağlılığıdır. Məşğuliyyətləri əkinçilik, maldarlıq, atçılıq olmuşdur.

HƏMYƏ

Həmiyyət sözünə bağlanmaqla şərəfli yer, məkan mənasında Bax.ə.f.lüğ səh 722.

ƏRİŞKİŞ

Bütövlükdə Əriş kiş sözü və sözün mənası yoxdur. Ayrılıqda isə Əriş və Kiş sözləri bir-birinə bağlanmır və heç bir məna kəsb etmir.

Belə olduqda adın həqiqi formasını və mənasını necə tapa bilərik?

Bu baxımdan Şəkiddə olan "kiş" adı ilə vəhdətdə "kiş" sözünü önə çəkməklə onun mənasına bağlanmaqla adın həqiqi formasını tapa bilərik.

Kiş 1-ci məna din, məzhəb Bax ə.f.lüğ səh 291.

Deməli kiş ikinci söz kimi din, məzhəb mənasını verirə onda bu ad forması "Əriş" deyil Ərş yəni Ərşi fəlayə bağlanan və ya dini ocağı olan, müqəddəsliyə bağlı məkan mənası ilə öz həqiqi mənasını itirir.

ƏLƏZ

Bu ad, da hərflə dəyişikliyinə məruz qalan adlardandır. Ələz sözü və adı öz forması ilə yoxdur və heç bir məna

BƏŞTAM

Əslində bu yerin adı Beştam deyil, ona görə ki, bu adda məna yoxdur. əslində bu yerin adı behiştam olmalıdır.

Behi-yaxşılıq, mərhəmətli Bax.ə.f.lüğ səh 39.

Ümumi məna, yaxşı, dini ocaqları olan yer mənasında öz təsdiqini tapır. Dinə bağlanan toponimdir. Qədim məkanlar sırasına aiddir.

SAĞILCAN

Əslində bu ad “Sağılcan” deyil, “Saqılcan” olmalıdır. Saqılcan isə bir neçə mənaya istiqamətlənir.

Saq-Saqi forması ilə, qədim məkan mənasını verir. (Sak(lar) forması, “Saq”ın təhrif olunmuş formasıdır.)

2-ci məna Saqi sözü su paylanılan yer və ya şəraba bağlanan yer mənasını verir.

1) Saq-kök, təməl mənasında

2) Saqi-su verən, su paylayan, su satan.

3) Saqi-zəmanə

4) Saqi-şərab paylayan Bax.ə.f.lüğ səh 531

Bu lüğəti terminlər Saqılcan söz mənalarında öz təsdiqini tapır.

Can isə, ruh, istək, qəlb mənasında olan sözdür. Qədim adlar sırasına aiddir.

BƏŞRİF

Bəşarət sözündən götürülüb, şadlıq gətirən, xoş əhval yaradan yer mənasındadır.

Bəruş-gülərzülü, şən, şad Bax.ə.f.lüğ səh 61.

3. Bey - Tüllətiq qədim ev (Kəbəyə verilən ad)

4. Be - işarəlik bildirən sözdür.

Bəli, tarixdə büt-pərəstlikdən uzaqlaşıb Günəşə üzünü tutan İbrahim peyğəmbər və onun nəslə atəş-pərəstlər.

Muğlar - Parsilər olmuşdur.

Beyyət - təkallahlığın əsası deməkdir.

Beyzə - Günəşə deyilir.

Demək «Bey»in ümumi mənası Günəş və beyyət etmədən ibarətdir, konkret olaraq, Beyə-Beyyət etmə mənasında. Demək, Beyləqanı da, bu prizmadan toponim baxımından, dini tərzdə açmaq lazımdır. Beyləqan: «Bey», lə - işarə kimi, Qan və başqa bir sözlə bağlanmalıdır. Nədir bu söz, onun ardınca getmək lazımdır.

1-ci formada Bey ilə Qan vəhdəti ilkin olaraq «Dədə Qadir» dastanındakı Daş və İç Ağza bağlanır (işarə qılincini, oxunu, atını götürüb Bərdəyə, Gəncəyə gedib özünə vətən tutdu). Yəni ilkin Beyə Beyyət edənlərin qan nəslə, davamlı nəslə mənasında.

2-ci məna isə «Beyləqaim» olmalıdır.

Qaim - 3-cü məna birinin yerini tutan, yerinə keçən.

Namaz qılan - 5-ci məna. Bax, ə.f.lüğ. səh. 102

Ümumi məna Beyə - Beyyət edənlərin davamı nəsil məkanıdır Beyləqan.

3-cü fikir - Beylə - Qan (uni)

Qanuni - qanuna mənsub, qanun əsasında olan;

2-ci qanun-qayda qoyan (adam) Bax, ə.f.lüğ. səh. 101

Əsli yunancadan.

Ümumi məna atəş-pərəstlərin 2-ci Qaim, yəni davam etdirilən nəsil məkanıdır Beyləqan. Arran (Arran İbrahimin əmisi, atalığı Azərin qardaşı olub)

Çox güclü mənaya malik vurğular var bu bənddə. Əvvəla, Zülal şah burada işarədir, belə şah Zülal (Züleyxa və başqa formada) Aya və Günəşə işarədir. Al-Osman isə:

1) Al - ocaq, peyğəmbər ocağı mənasında.

2) Osman - isə əslində Üssman olmalıdır, bölünən söz kimi.

1) Üss - kök, təməl, əsil, bünövrə.

2) Üsul - əsillər, (əslə Azərbaycanca) Bax, ə.f.lüğ. səh. 661

Man - isə zərdüştlərə bağlanır (mani muğamı). Demək, İbrahim Üssman nəslindəndir. Qazi (Qazan) xan da işarə edir ki, «Bunu deyən ol, Üssman» nəslindəndir.

Adım çıxıb, Al-Osmanda sədayam. Bəli, Osman nəslinin bəşəri sədəsi olub İbrahim. İndi isə «Valeh və Zərnigar» dastanına bağlanaq:

*Zərnigarın bilmək olmaz sanını,
O, kim idi yumadılar qanını.
Kimdir ki, alacaq öz canını,
O kim idi öldü, dirildi canı?*

Aldı aşiq Valeh:

*Valehəm, ulduzun bilməzlər sanın,
Şəhid olanların yumazlar qanın,
Əzrayıl alacaq özü öz canın,
O Cərcisdir, öldü, dirildi canı.*

Burada Cərcis xüsusi kodlarla bəyan olunur. Demək, Cərcis əsilzadə olmaqla yanaşı, həm ölüb, həm də dirilib. Hansı əsilzadədir bu? Tarixi baxımdan, əlbəttə İbrahim.

Onun atıldığı od tonqalı yeddi gün, yeddi gecə yandı. Hamı onun yanmasının tamaşasına gəlmişdi, Faron

2) Kəbirən - çox böyük (müqəddəslik mənasında).

3) Kəbi (sə) - şəmsi təqvimində hər dörd ildən bir günlərinin sayı 366 olan uzun il (29 fevral olan uzun il).

Demək, ümumi mənə ilə Kəbirli də atəşpərstliyə bağlanan addır. Günəşə sitayiş edənlər məkanı.

AŞIXLI

A - burada işarə, Şıxlı isə qədim müqəddəslərə bağlı addır. Dini mahiyyətə, təzahürlərə bağlanan addır. Digər tərəfdən oturaq təsərrüfat üçün yararlı yer mənasında.

QARADAĞLI

Qaradağ haqqında «Dədə Qorqud» və «Qabıssan» əsərində geniş yazmışam. Bütün azəri türkləri özünü Qaradağlı sana bilər. Qaradağ xanəqahı ilə Qabıssandır. Müqəddəs dağ, yəni ziyarətəgahına görə adlanır.

TAT - ALLAR

Çox yerində olan, maraqlı addır. Müqəddəs və qədim tarixə malik bir addır, mənim çox sevdiyim möhtəşəm mənə doğuran addır Tat-Allı kəndinin adı. Tarixin ana kod açarını özündə əks etdirən bir addır. Tat tayfa adı deyil, Tat hardasa qapalı bir ərazi adı deyil, Tat gəlmələr deyil, Tat allaha bağlanan ilkin atəşpərəstlər nəslinə, İbrahim peyğəmbər nəslinə bağlanan bir möhtəşəm addır. Ancaq vurğusu düz vurğulanmaq şərti ilə. Şəqli (Şöklü) Məlikin arvadı da dastanda Qazan xana Tatar deyir. İlkin «Tat» sözü, adı da bu dastanda səslənir. Açaq «Tat» sözünü lüğəti terminlərlə.

Sözün kökü «Təə»

Bu ad Göğ, Göy deyil, Guy çay olmalıdır. Guy çox-mənalı sözlər kimi, ərəb-fars lüğətində xüsusi yer tutur.

Mahiyyət isə birinci mənada öz təsdiqinə yaxınlaşır. Mənim mülahizə və tədqiqatlarıma görə (Scildlik, iki min yüz səhifə). Sivilizasiya Daş və İç Ağaz (Oğuz) olan (başlanğıc mənasındadır Ağaz) qədim Qabissandan başlanmış, ilkin toponim «Şam» olmaqla toponimlər yolu cızılmışdır. Əlbəttə, bir-birini tamamlamaq şərti ilə. Göy-çay toponiminə də bu prizmadan yanaşsaq, onda ad Guy-çay adı ilə öz təsdiqini tapır.

Guy - 1-ci mənə - deyən, söyləyən, danışqan mənasındadır. Bax.ə.f. lüğ.səh.303 - yəni, qıjltılı, səs-küylü çay mənasıyla. Bu da ilkin yaşayış məskənlərinin çayın qırağında salınması ilə bağlıdır.

Təbii ki, bu toponim də atəşpərəstlik dövrünə bağlı qədim adlar sırasına daxildir.

Kəndlərin toponimləri:

QARABAQQAL

- 1) Bəqal - daimilik, əbədilik.
- 2) Bəqər - qaramal
- 3) Bəqqal - baqqal dükkanı. Bax, ə.f.lüğ.səh.300

İkinci variant

- 1) Baqi - həmişəlik, əbədi, axirət, o biri dünya.
- 2) Baqir - naxır sürüsü Bax, ə.f.lüğ.səh.31

Ümumi mənə oturaq təsərrüfata bağlı yer.

Ümumi mənə Qarabaqqal deyil, Qarabəqqal vurğusunda oturaq təsərrüfatda bağlı, qiymətli yer mənasında.

Təbii ki, oranın da özünə məxsus sərvətləri olub.

Gəncə ilə bir rəhdətə bağlı addır.

Şamaxını keçdikcə, yol kənarında bir kəndin adı yazılıb: «Sangiran». Bəli, Giranboyla (Goranboy) eyni rəhdətə, mənaya bağlı addır.

San - burada işarə mənasındadır (san - ki mənasında vurğusunda).

Giran isə - gözəl, bahalı deməkdir.

Həqiqətən də hiss edirsən ki, dəmyə şəraitində meşəlik, təbiət gözəlliyi məkanına daxil olursan. Sağ, sol silsilə meşələri, ağacları ilə insanlara yayda sərinlik, göz oxşamaq, qışda isə sanki sakitlik və rahatlıq gətirir. Budur «Giranboy» adının ana mahiyyəti.

Ümumi mənə Giranboy - qiymətli yer mənasında olan addır.

GƏNCƏ TOPONİMİ

«Dədə Qorqud» dastanının bir boyunda belə bir işarə vardır: «Dədə Qorqud sazını, qılıncını, oxunu götürüb, atını minib Bərdəyə Gəncəyə gedib özünə vətən tutdu». Demək, dastana görə zamanında oğuzu əslində Ağazı (başlangıç məkan) tərk edib Gəncəyə, Bərdəyə getmək dövrün ilkin ucqarlarına işarədir. Bu da təsdiq gətirir ki, ilkin həyat məhz qoca Qabıssandan başlanmışdır. Bərdə və Gəncə mənə mahiyyəti ilə üst-üstə düşən adlardır. Müxtəlif formalı, lakin eyni mənaya vurğulanan adlardır.

Gəncənin lüğəti termininə görə «Qurbani» dastanında bu ada lüğəti mənalarla üst-üstə düşən işarələrə rast gəlirik.

Dastanda qeyd edilir:

KƏND TOPONİMLƏRİ

CAVANABDALLI

Abdal burada dərviş mənasındadır. İlkın sufiliyə bağlı məkandır. Cavanabdallı, bəli «Dədə Qadir» dastanında deyilən «Dədə Qadir qopuzunu, qılıncını götürüb, atını minib Gəncəyə, Bərdəyə gedib özünə vətən tutdu». Demək, daş və iç Ağazdan, dəmyə yerdən münbit yerlərə, uzaq ərazilərə gedib, məskən saldı. Məskunlaşmaqla yanaşı, təkallahlığa bağlanan dini təbliğ etməyə getdi. Bu mənaları daşıyır Cavanabdallı mənası. Yəni daş ağazla, iç ağazla müqayisədə sayılır Cavan Abdallı.

Lək - əsli (hindcədən lək) yüz min mənasında. Bax. Ə.f., lüğ, səh.315

Təbii ki, bostançılığa olan işarədir. Ləkləri çox olan məkan mənasındadır.

HACILI

Hacılı adı və onun mənası İslam hacılığını deyil, İbrahim hacılığını özündə əks etdirən addır ki, atəşpərəstliyə və onun tarixinə bağlanır.

ŞƏMSİZADƏ

1) Şəms - Günəş, gün, şəmsi xavəri, şərqdən doğan günəş

2) Şəmsi - günəşə mənsub Bax. Ə.f., lüğ, səh.229

Zadə -Zadı-ın 3-cü mənası ilə doğulmuş, hasil olmuş insan övladı Bax. Ə.f., lüğ, səh.207

Yəni atəşpərəstliyə bağlanan, Günəş əsilli nəsil mənasında.

SƏRKAR

- 1) Sərü kar - iş, güc, məşğuliyyət.
 - 2) Sərü saman - nizam-intizam, qayda-qanun
- Qədimliyə malik məkan, təsərrüfatın geniş formada nizamlandığı məkan.

SANSU

- 1) San - şan-şöhrət, əsilli
 - 2) Su - tərəf mənasında.
- Ümumi mənə gözəl yer, məkan mənasında. Su burada tərəf mənasındadır. Demək yaxşı tərəf mənasında.

QARABULAQ

Qara müqəddəslik mənasında, müqəddəs suyu olan məkan mənasında

AĞASIBƏYLİ

Əslində mənim mülahizəmə görə, bu yer Ağasibəyli deyil, Ağazbəyli olmalıdır. Yəni Günəşə ilkin səcdə edənlər məkanı.

Bəy - Bey - Günəşə olan işarədir. Bu baxımdan Ağa deyil, Ağazbəyli olmalıdır. Yəni Günəşə bağlanan, beyət edən məkan və insanlar mənasında öz təsdiqini tapır.

Bəli, Gəncə toponimləri qədimliyi özündə əks etdirən atəşpərəstlik diyarı kimi.

SAMUX

*Bu toponimi əslən Samuxlu dostum,
Lətif Həmid oğlu Cəlilova töhvə edirəm*

Bu ad isə Samux formasında, vurğusunda deyil, «San - Muğ» olmalıdır. Klassik əsrlərdə «San» şan-şöhrət kimi qəbul edilib, adlara, yerlərə, məkanlara bağlanıb (indi isə onu «stan» əvəz edib). Ona görə də bu qiymətli vurğu təhrif edilib, mənası bilinməyən «stan»la əvəz olunub.

Dədə-babalarımız «adın-sanın var və ya olsun» - deyib, «stanın» yox. San qədim arilərə, «şaq»lara (sak) məxsusdur.

«Mux» isə tamam eybəcərlikdən xəbər verməklə, antik tariximizə ləkə gətirir. Əslində bu yerin adı, Samux deyil, Samuğ və ya Sanmuğ olmalıdır. (San, şan-şöhrət mənasında qəbul olunmalıdır)

San - işarə mənasında.

Muğ - Mağ - Müğ sözlərinə görə lüğəti terminlərə bağlanaq.

Müğ - atəşpərəst, məcmusu Mağ; Zərdüşt dininə mənsub olan (Zərdüştün dini olmayıb, dini kitablarda bu adda din yoxdur, təhrif olunub. Əslində, bu möhtəşəm, ilkin sivilizasiyaya qapı açan, gizlədilən, saxtalaşdırılan subyektiv şəkildə İbrahim dinidir. (Bax «Qurani-Kərim»ə. «Bəqərə» 130-140-cı ayələrə).

2-ci mənə yol göstərən, öndə gedən. Bax. Ə.f., lüğ, səh.405

Təkcə bu lüğəti terminlər, mənim yazdıqlarıma təkzib edilməz sübutlar gətirir ki, Azərbaycan sivilizasiyasının be-

QAZAX

1) Qazə - zolaq. Yəni, iki tərəfli dağ arası və yaxud dağlar ətəyində düz yer, zolaq mənasını daşıyır.

2) Qazə - dəyər. Yəni, münbit torpaq mənasında.

Ümumi məna dəyərli yer mənasını özündə əks etdirir. 2-li bir tərəfdən Qaz (ax) bostan, dirrik, xiyar, qarpız mənası ilə bostan məkanı, meyvə-tərəvəz məkanı kimi də göstərilir. Bax. Ə.f., lüğ, səh.105

ŞƏMKİR

*Çox hörmət etdiyim gənc müstəntiq əslən
Şəmkirli İsmaylov Yunis dülqəm oğluna töhfə edirəm
bu açmalarımı.*

Bəzən adı elə hala salırlar ki, adam utanır onu açmağa, təhlili edib hallandıрмаğa. Efirdə toponimlər haqdı söhbətlərdə bir fikir eşidirsən, filan tayfanın adı ilə bağlıdır bu yerin adı. Nə olur-olsun, istər tayfa, istərsə də məkan toponiminin mənası lüğəti əsasla ortaya qoyulmalıdır. Bu isə qoyulmur. Açıq yazıram ona görə ki, onların elmi metodikasında bu yol yoxdur. Mənbədə varsa, onu da deməliyik. Mənbə düzdür, ya qeyri-düzdür, dəxli yoxdur. Həmin mənbələr Avropanın bizə sırıdığı mənbələrdir ki, əksəriyyətinin də kökü yox və yaxud da saxtadır.

Şəmkir adı da bizim dediklərimizə təsdiq gətirəcək. Şam - «Şəm» - Günəş deməkdir, Şama-Şəmə sitayiş edən biz atəşpərəstlər olmuşuq. Ona görə ki, zamanında dünyanın ilkin od məkanı, oda sitayiş məkanı olan «Atəş»gahımız vardır.

(Türkmənçay müqaviləsi) Azərbaycan tarixi, öz adı ilə birlikdə damla-damla əridilib yad istiqamətlərə aparılıb. Toponimlər tarixin açarlarıdır ki, bu yönümdən də ilkin balta məhz toponimlərə vurulub.

Təhlil edək iki sözdən ibarət Gədəbəy adını.

«Bəy» (bey) sözünü kənara qoymaqla, «Gədə» sözünü lüğəti terminlərlə təhlil edək. Əslində bu söz lüğətə əsasən «Gədə» yox, «Gəda» olmalıdır.

1) Gəda - dilənçi, yolçu, yoxsul, kasıb. Bax. Ə.f., lüğ, səh.294

Əziz oxucular, qalan terminləri yazı bilmirəm. Dəhşətdir, gərək axirətini görməyəsən ki, belə subyektiv amillərə baş vurasan. Manqurtlaşmağa gedən yoldur bu yol, öz əlimizlə özümüza balta vururlar. Sözümlə yoxdur deməyə, ona görə də birbaşa açmağa yönəlirəm.

Əslində 1-ci söz Gədə deyil, Kətəbə olmalıdır. Adın həqiqi forması Gədəbəy deyil, Kətəbə olmalıdır.

1) «Kətəbə» - (katibin cəmi) katiblər. Kitab, lövhə, yazı, kitabə. Bax. Ə.f., lüğ, səh.286

2) «Bə» - işarədir, bu işarəni bilmədikləri üçün «bə» «bəy»lə əvəzlənib.

Ümumi mənə yazarlar, söz deyənlər, söz ustaları olan yer mənasında.

Demək, adın həqiqi mənası «Gədəbəy» deyil, «Kətəbə» və ya «Kətəbəy» olmalıdır - atəşpərəstlərin söz deyənlər, yazarlar məkanı. Əlbəttə, tarixi baxımdan da qədim yerdir Kətəbəy. Kətəbə (y), (Gədəbəy) yeganə yerdir ki, ermənilərə bir kənddə verməyib və ya onlardan almayıblar. Tarixən qəhrəmanlar çox olan yerdir bu məkan.

TOVUZ - OĞUZ

*İş yoldaşım çox hörmət bəslədiyim
Kifayət Məhərrəmovaya töhfə edirəm.*

Çox maraqlı açması var Tovuzun. Lüğəti terminlər sanki dil açıb Dədə Qadir (dədə Qorqud) dastanının ana kodlarını bizə çatdırır Tovuz adı ilə.

Tov - itaət etmə, könüllü olaraq bir işi görmə.

1) Tov (kil) vəkil etmə. Vəkil təyin etmə.

2) Tov (ən) könüllü öz ixtiyarı ilə, öz xoşu ilə.

3) Tov (zi) paylama, paylaşdırma.

4) Tov (əm) əkiz, oxşar, uyğun, münasib.

5) Tovdi - vidalaşma, görüşüb ayrılma. Bax. Ə.f., lüğ, səh.651

Bəli, bu lüğəti terminlərə uyğun «Dədə Qadir» dastanına istiqamət etmək.

Qamğan oğlu Beyandır (Bayandır) xana (yəni Günəşi andıran xana) doqquz tümən Gürcüstandan xərac gəl-di (demək bütün əyalətlər buraya xərac verir). Bir at, bir qılınc, bir çomaq gətirdilər.

Beyandur xan qəti səxt oldu. Əslində, səxt yox, sütun qaldı, yəni aciz, yorğun, solğun qaldı. Dədə Qadir (Qorqud) soruşdu: «Xanım, nəyə görə sütun qalırsan?» Dedi: «Bəs nə edim? Hər il altın, axça gələrdi, mən də igidə, bəyə verərdim, xatirləri xoş olardı. İndi bunları kimə verim mən»? «Narahat olma, bunları ver igidlərin birinə, Oğuz elinə nəzarətçi olsun». «Kimə verim»? Sağa, sola baxıb kimsəyə razı olmadı. Bəkil deyilən bir igid vardı, ona baxıb dedi: «Sən nə deyirsən»? Oğlan razı oldu. Qılıncı belinə, çomağını isə ummuzuna (yanına) bağladı, yayı beli-

nə keçirdi, şahbaz aygırını minib Ağazdan (Oğuzdan) köç eylədi. Bərdəyə, Gəncəyə varıb (gedib) özünə vətən tutdu.

Bəli, bu cümlələr sübut edir ki, dastana görə əhali hələ ətrafa yayılmamış, Qabussan və Quba ərazisində əhatə olunmuşdu. İlkin olaraq Gəncəyə, Bərdəyə köç edir. Bunlar da sübut edir ki, bu Oğuz yox, Ağaz olmalıdır, yəni başlanğıc məkan. Bu, dağ-aran yerdən, münbit torpaqları olan ilk köç olub. Bərdədən, Gəncədən bura köç ola bilməzdi. Əsasən paylanma qeyri-münbit torpaqlardan münbit torpaqlara olub. Buna görə də bu yerə Gəncə, yəni xəzinə deyilib.

Gürcüstan ağazına gedib özünə vətən tutdu. Yad kafir olanda, başını kəsib ağaza göndərərdi. Buradan aydın olur ki, ikinci Azərbaycanın başlanğıc məkanı məhz Tovuz - Ağaz (Oğuz) olub başlanğıc mənasında. Sadəcə olaraq, Bartold və Dits bunu Oğuz kimi oxuyub, sonrakı tədqiqatçılar da bu formanı qəbul edib, daşlaşdırıblar.

İndi isə bu arayışdan sonra Tovuzun lüğəti terminlərt əsasında mahiyyətini ortaya qoya bilərik.

1) Tov - itaət edən, könüllü olaraq bir işi görmə. «Dədə Qadir» dastanında İbrahim peyğəmbər çox realılıqla təsvir olunur. Onun müsibətlərindən söhbət açılır. Bəli, İbrahim dini sivilizasiyaya ilkin olaraq qapı açıb, bu dinə ilkin itaət edən - məkanlardan biri də məhz Tovuz olub, könüllü olaraq. Bu yerin ilkin məskunlarından biri də məhz dastanda adı çəkilən Bəkil olub (Bəkil - saf, təmiz deməkdir). Ümumi mənə Allaha ilkin itaət edən məkan.

2) Tov (ən) könüllü, öz ixtiyarı ilə, öz xoşu ilə. Demək ilkin insanlar bu müqəddəs yerə ilkin olaraq məcburi yox, könüllü gəliblər gələcəkdə öz dövlətlərini qurmaq üçün.

ƏSRİK

İki mənalı sözdür. Əsr bağlantısı ilə qədimliyə bağlanır. Əsrük - əsrarən sözündəndir. Ətirli, çiçəkli məkan mənasında.

ŞAMLIX

Şama bağlanan addır ki, Günəşə bağlanmaqla qədim atəşpərəstlik məkanı kimi öz təsdiqini tapır.

ALAKOL

- 1) Ala - bəxşiş deməkdir.
 - 2) Kövn - təbiət Bax. Ə.f., lüğ, səh.292
- Ümumi mənə Allahın bəxş etdiyi gözəl məkan mənasında.

TOVDİ

3) Tovdi - görüşüb, ayrılma. Dastana görə Tovuz ilkin könüllü genişlənmənin, ilkin məkanlarından biridir. Ümumi mənada Tovuz adının mənası, Allaha ilkin dünya miqyasında itaət edən məkan və başlaqqıç ilkin məskunlaşma mənasındadır.

OĞUZ

Əslində bu yerin adı Oğuz deyil, Ağaz kimi qeyd edilmişdir. Yəni, ilkin yaşayış məskəni mənasında. Təbii ki, Tovuzun ziyarətgahları və ərazi toponimləri təhlil edilib, açılsa, dediklərimiz, yazdıqlarımız öz təsdiqini tarixi baxımdan tapacaqdır.

AĞSTAVA TOPONİMİ

Əslində bu yer Aqistəbar olmalıdır.

- 1) Aqi (bət) son nəticə, nəhayət, axırda, son nəticə.
- 2) Aq - bağlanmayan, tabe olmayan. Bax ə.f.lüğ səh8
- 3) Təba (r) - soy, nəsil
- 4) Təba (rəkallah) - nə gözəl, nə yaxşı
- 5) Təba (üd) - uzaqlaşma, bir-birindən uzaq düşmə.

Bax ə.f.lüğ səh586

“Dədə Qadir” dastanında yazıldığı kimi, Gürcüstan ağazına köç edildi.

Aqistəbar (Ağstava) ucqar (Baş və İç Oğuza gör) məkan mənasında.

Təbə (rəkəllah) nə gözəl, nə yaxşı ümumi məna ucqar ərazidə olan, ucqar yerdə, yəni sərhəddə məskunlaşan soy-nəsil məkanı mənasında olan söz və ya addır. Ümumi məna, ucqar gözəl, səxavətli məkan mənasında.

QAX TOPONİMİ

«Qax» toponiminin ilkin iştirakları danışiq dilimizdə özünü göstərir. Qədim adlar sırasındadır. Ağaz nəslinə bağlı bir addır. Ancaq lüğəti mənbələrimizdə «Qax» adı və ya sözü məkan mənasında yoxdur. Təbii ki, bu ad qədim Alban dövlətinin iyirmi altı dilinin birində olmuş addır. Dəqiq araşdırmada bu adın da hansı dildə olmasını müxtəlif versiyalarla ortaya qoymaq olar. Həmin Alban tayfalarından ilkin böyük tayfası Udin dilində qax adına rast gəlmək olar. Təbii ki, qığırdaqdilli tayfalarının digərlərində də bu ada rast gəlmək olar.

Udin dilində Qax sözünün araşdırılmasına istiqamətlənək.

1) Qa (ur-ux) - yer, yurd, məkan, ocaq.

2) Arsiqa - yaşayış məntəqəsi, əkin yeri, sahə, bağ-bağça. Bax Udin lüğ səh. 104

Demək, ilkin Qau (x) yer, məkan, bağça, bağ kimi verilir.

2-ci söz Qa (ux) yer, yurd, bağ-bağça. Demək, bu dildə «Qax» formasında deyil, «Qaux» kimi ad öz təsdiqini mənası ilə tapmış olur.

2-ci bir tərəfdən bizim dilimizdə də bu sözə kobud şəkildə də olsa, rast gəlmək olur. Məsəl üçün Qaxıl, otur yerində. Bu yer də Bəkil kimi, digər bir Ağaz oğlunun buraya nəzarət üçün göndərilməsinə işarə verir. Bütün bunlar açılmasın deyər, tarixi saxtalaşdırma yolu ilə Dədə Qadir dastanı, «Dədə Qorqud» kimi VII əsrə şamil edilib.

Halbuki əsər aydın şəkildə açılmayan kodları ilə atəşpərəstlərin şifahi xalq yaradıcılığı kimi özünü büruzə verir.

Qax həm də bağ-bağça mənası ilə gözəllik mənası kimi həm də sərhəd məkanı kimi öz təsdiqini tapır. Qaxın da toponimləri təhlil edilsə, həm onun qədim torpaq olması, həm də göstərdiyimiz şərtlər öz təsdiqini tapacaqdır. Bunları yazmaq isə, 2-ci, 3-cü və başqa kitabların yazılması işidir. Təbii ki, imkan və zaman daxilində. Bu ərazilərdə olan kilsə dediyimiz məbədlər xristianlığa deyil, zərdüştlər məbədlərinə aiddir. Necə ki, Qazi (Qazan) xan Şəqli (qaçaq, quldur mənasında), Şöklü yox, (Şöklü tikan deməkdir). Məlikə deyir, mən məscudları yıxıb, məscidlər tikdim. Yəni büt-pərəstliyə aid bütləri məhv edib, İbrahim məbədlərini tikdim. Bunlar da Qaxın hansı tarixə malik olduğunu göstərir.

3-cü Kən (ar) mənası ilə qıraq, dövrə, sahil mənası ilə Daş və İç Oğuzla görə qıraq, ucqar, sahil, yəni sərhəd yer mənasında öz təsdiqini verir. Uc, guşə, ətraf mənası ilə, meşələri ilə örtüklü yer mənasında.

Lənkəran prizmasından yanaşdıqda, Lan - kon formalı vurğusu ilə əslində 2-ci söz burada «kon» və ya «kan» kimi yox, «kövnü» kimi qeyd edilməlidir. Bu baxımdan ad deformasiyaya uğramış addır.

Bu variantın həqiqi adı

Bal - kövnü, məkan kimi qeyd edilməlidir.

1) Bal - könlü, ürək, istək.

2) Kövnü - aləm, kainat, aləm, təbiət. Bax ə.f.lüğ səh292

Ümumi məna istəkli, ürək, qəlb oxşayan, aləmin, təbiət məkanı, gözəllik, göz oxşayan, ürək-qəlb oxşayan mənalara ilə geniş formada öz təsdiqini tapır. Balakən adı da sırf atəşpərəstlərə, Muğlara, Parsilərə bağlanan adlar sırasındadır. Baxın, əziz oxucular, toponimlərimiz nə qədər gözəl, dərin mənalı mücərrədiyə bağlanan toponimlərdəndir.

ZAQATALA TOPONİMİ

Zaqatala toponimi də mücərrəd, həlli gec və çətin tapılan adlar sırasındadır. Hərflər dəyişkənliyi adın açılmasına çətin problemlər yaradır.

Zaqatala - formasında adı hallandırmağa yönələk.

1) Zaq - zağ - qarğa - qara qarğa mənasında

2) Zaq - zağ - zəy məhlulu, zəy. Bax ə.f.lüğ

Təbii ki, bunların Zaqatalada dediyimiz füsunkar,

Əlbəttə, cavab birmənalı olacaq - rus xalqı və onların toponimşünasları. «Dədə Qorqud» dastanında da bu yer «Gürcü» kimi qeyd edilir. Ancaq onların o zamankı dillərində (Pars) «Gürd» sözü olub, mənası igid, pəhləvan deməkdir ki, bu pəhləvanların yekəsi Azərbaycanda olub. Həmin pəhləvan ki, «şiri, dəvəni» və buğanı yıxıb, qalib pəhləvan kimi Selcan xanımı Daş Ağaza (Oğuz) gəlin gətirdi. Rusların «Qruzin», bizim dildə «Güruzin» formasında ada daxil olaq. Görək bizim lüğətlərdə bu sözlərin üst-üstə düşməsi varmı? Mübaligəsiz deyirəm, var, özü də real formada.

1) Gürizan - qaçan, qaça-qaça qaçaraq.

2) Gürizgah - daldalanacaq, qaçılacaq yer.

2-ci məna danışdıqda bir mətləbdən başqa mətləbə, onun özünə xeyir verən başqa mətləbə keçmə. Bax ə.f.lüğ səh308

Bəli, İ.Nəsimi dahiyənə şəkildə qeyd edib, sözlər və hərflər mahiyyətlərin, həm də tarixi mahiyyətlərin açarlarıdır. Demək, rus xalqı və onların bilikli toponimşünasları düz vurğulayır «Qruzin» deməklə.

«Dədə Qorqud» dastanında Bəkil Gürcüstan, əslində Gürizgah olmalıdır, ağazına nəzarətçi gedib, kafirliyə meyl edənlərin başlarını kəsib Ağaz elinə göndərərdi vurğusu ilə üst-üstə düşürmü bunlar? Demək, gürcü dediyimiz Gürizgah - qaçanların (əbəttə, xəyanət edənlərin) daldalanacaq yeridir Gürizgah (Gürcüstan) əlbəttə zamanında.

2-ci variant sözü, amalı öz xeyrinə dəyişənlərin məkanındır Gürizgah (gürcü).

Düzdür, ermənilərlə müqayisədə gürcülər bizə yaxın qonşulardır. Ancaq tarix boyu da onlar lüğəti işarələrdə

lənək.

İlkin olaraq Ağ və Ax söz işarəsini kənara qoymaqla «Su» sözünü təhlil edək. Belə halda adın açılmasına tərəddüdsüz yaxınlaşmış olacağıq.

«Su» ikiyönlümlü sözə malikdir.

1-ci Su - tərəf mənasında. Bax ə.f.lüğ səh571

2-ci Su - pislik, yaramazlıq. Suyi-qəsd - birinin canına qəsd etmə və ya yaralamaq qəsdində olmaq; suyi-əxlaq - pis əxlaq, pis xasiyyət, pis xəyal, bədgümanlıq, sui-istifadə - pis niyyət, pis fikir. Bax ə.f.lüğ səh572

3-cü Su - Ban - ilan, koramal.

Bəli, Axsu - Ağsu mənası ilə bu lüğəti sözlərin tərkibindədir. Bu mürəkkəb gizlindəni açmaq üçün Ax - Ağ və Su sözlərini düzgün vurğularla bir-birinə bağlamaq lazım gəlir.

Ulu babalarımız çox dəqiqliklə bu yerlərin adlarını təhlil süzgəcindən keçirib bizə miras qoymuşlar. Bu mirasların mahiyyəti və mənasını bütünləşdirilmiş rus və avropa alimləri yox, onların davamçı nəsilləri gen yaddaşı ilə açə bilər. Ona görə də Azərbaycan toponimləri yazılmış olsa da, ortaya heç bir şey qoyulmamışdır. Açılanlar da, fərziyyələrdən kənara demək olar ki, çıxmamışdır.

Açaq Ax-Ağ-su adının müqəddəs və gizli mənasını.

Əgər adın ilkin sözünü «ax» kimi qəbul etsək, təbii ki, adın mənası açılmayacaq. Lazım bilmədiyim üçün «Ax» sözünün üstündə dayanmıram. Demək 2-ci sözə üz tutmalı oluruq ki, bu söz də şifahi dildə «Ağ» deməkdir.

Təkrar edirəm, Ağsu, Ağdaş, Ağdəniz, Ağdam, Ağdərə eyni vurğuya malik adlardır. Ancaq bu vurğu ilə də mənaya yaxınlaşa bilmirik, ona görə ki, Suyun öz rəngi

KƏLVA

Kəlbəcər, Kəlva adları eyni kökə malik adlardır. Bu adları «Kələ» bağlamaq, bəsit fikrə yönəlmədən başqa bir şey deyildir. Əslində bu ad yüksəkliyə işarə olunan adlardır.

Kəl (lə) - baş, yuxarı, üst təbəqə; üst, yuxarı mənasındadır. Bax ə.f.lüğ səh279

Va - vay, ay aman mənasında.

Yəni yüksəkliyə işarə mənasında ümumi mənə Kəllva - hündür, yüksəklikdə olan yer deməkdir (Kalva).

QARABAĞLI

Qarabağ sözü sırf Alban dövlətinə məxsus qədim adır. Qarabağ müqəddəs bağ mənası ilə, «İncil»də işarə edilən, Dörd qoşa çaydan birinin Kür-Arazın əhatəsində olan Cənnət bağı deməkdir. Çünki cənnət meyvələri bu yerlərdə kompleks şəkildə olub. Ona görə də bu ad Azərbaycanın əksər yerlərində vardır. Qədim Azərbaycanın ilkin adlarından biridir. Sanmaq olar ki, Azərbaycanın elə digər adı da məhz Qarabəglilər olub. Böyük və müqəddəs bağıdır. Əhatəsi ilə «Qarabağ şikəstəsi»ndə deyildiyi, vurğulandığı kimi, Şəki, Şirvan, Qarabağ. Dünyanın ilkin məskəni də məhz buranı götürmək lazımdır. Qarabağ ilkin zamanlarda dünyanın qəbul etdiyi toponim, addır.

Qarabağlı kəndinin mənasına da bu prizmadan yanaşmaq lazımdır. Bax Ş. Qabıssanlının "Dədə Qorqud və Qabıssan" əsərinə Adəmin cənnət bağı Qarabağ deyilmi mövzusunə

QARAQOYUNLU

Bu ad da Qarabağlı kimi, Azərbaycanın əksər rayonlarında vardır. Bunu da qoyunun çox olması kimi götürmək, əlbəttə, bəsit fikirdir. Qara və ağ qoyun sırf zərduşlara məxsus addır. Ancaq bunu qoyun kim qəbul etmək yox, qoyun saxlayan, böyük sürüləri olan Qara Qövm (böyük nəsil) kimi qəbul etmək lazımdır.

QARAVƏLLİ

1) Qara - böyük, müqəddəs mənasında.

2) Vəli - hami, himayəçi, qəyyum, ağa mənasında.

Bax, ə.f.lüğ. səh. 90

Vəla - dəlicəsinə vurulma, hüsn-rəğbət bəsləmə sözündən götürülmə söz olub, sırf İbrahim dövrünə şamil olub, müqəddəsləri, müqəddəs ziyarətgahları, ağır ocaqları olan yer mənasındadır. Şirvan torpağının çox yerlərində bu ad mövcuddur.

Ümumi məna, müqəddəs adamları, ocaqları olan məkan mənasındadır.

QARADAĞLI

İlkin daşıyıcısı Dədə Qorquddakı Qazi (Qazan) xanın oğlu Uruzun dalınca Dərbəndə gedən yolun ağzında olan xanəgahı ilə məşhur olan Ümbaki - Mərəzə arasındakı Qaradağdır. Qara dağ müqəddəs ziyarətgahı olan və bu ziyarətgahın ətrafında yaşayan insanlara məxsus addır. İlkin təkanını Azərbaycandan alıb, demək olar ki, Türk dünya-

Toponimlər

sının əksər ərazilərinə bağlı addır. «Qurbani» dastanında da, bu ad özünə məxsus şəkildə vurğulanır.

Qurbani deyir: «Vətənim diridir (yəni qədimdir) kəndim Qaradağ, Qaradağdan Qarabağa gedirəm». Təkcə bu sözlər bütün yazdıqlarıma sanki gur işıq saçıb, təsdiq gətirir.

QASIMBƏYLİ

Qasimbəyli, əslində Qasimbəyli olmalıdır.

Qasim - çoxmənalı söz olub, həqiqi mənası dərdə şərik olma mənasındadır. Bax, ə.f.lüğ. səh. 105. Dinə söykənən addır. İnsanların ruzisini bölən, paylayan Allah-dini mənası ilə dini ocaqları olan yer, bərəkətli, ruzili yer mənasındadır. Ad Qasım kimi deyil, Qasim kimi vurğulanmalıdır.

QƏŞƏD

Qəş (y) - özündən getmə Bax, ə.f.lüğ. səh. 125

Təbii ki, lüğəti terminlərə görə ya orada olan pir əvə ya sürüşməyə məruz qalma ilə bağlı olan addır.

PADAR - PADARQIŞLAQ

1) Pa - piyada

Dar - yer, məkan Bax, ə.f.lüğ. səh. 137

Tərəkəmə əslində tərketmə mənası ilə yaylaqlara və qışlaqlara bağlanır. Bu baxımdan, Padar piyada həyat keçirənlərə, oturaqlığa bağlanmayanlara aiddir.

Padarqışlaq isə bu yerlər aran olduğu üçün qışlaq həyatını özündə əks etdirən addır.

TƏKLƏ

Əslində, bu ad Təklə deyil, «təhlə» olmalıdır. Yəni enişdə, çökəklikdə, dağ ətəyində olan məkan mənasında. Bu ad Azərbaycanın çox yerlərində vardır.

ZƏRQAVA

Zər - taxıl, əkin mənasındadır.

Qəva (Qava)-qaydalar mənasında Bax, ə.f.lüğ. səh.111
Əkinçiliklə məşğul olan daimi yer mənasında

LƏNDƏBİZ

Ləndəbiz toponimi mübahisəli, haçalılı fikirlərə malikdir. Bəziləri onu keçinin axsayıb, sürüdən qalması və geri qayıdarkən, əlbəttə bir müddətdən həmin keçinin orada salamat qalmasını görüb, bu adı vermişlər. Bəli, ləng, axsaq mənası ilə, «büz» də keçiyə mənası ilə buna yol açır, bu fikri təsdiq edir.

İkinci xətt isə belə olmalıdır - Ləngərbürüz. Sual olunur, keçiyə axsamazdan əvvəl bu yerin adı olmayıb? Olub ki, onu ləngidən keçisi də olub. Bu baxımdan, ikinci xətti qəbul etməyə dəyər.

1) Ləngər - 2-li mənə - tərpenmə, o yan-bu yana əyilmə.

2) Bürüz - üzə çıxma, meydana çıxma Bax, ə.f.lüğ. səh. 81
Yəni yol ayrığı mənasında. Təbii ki, həmin yer də yollar haçalandığı üçün bu adı almışdır.

Axsu - qədim Zərduşlara məxsus bir məkandır. Qədim Alban dövlətinin toponimləri sırasına daxildir. Təbii ki,

lar da kompleks şəkildə böyük bir tarixi bağlılıq mahiyyətini daşıyır. Verilişə baxanda duyduğum ki, bayraqlarda olan nişanlar (bayraq topluları nəzərdə tutulur) böyük bir tarixin açılmayan tarixi düstürləri, tənlikləridir. Hazıram o nişanları açmağa. Dünya tarixşünasları və rəssamları bu nişanları açmaqla təbii ki, acizdirlər. Aciz olmasaydılar, bu əvəzsiz mövzu çoxdan açılıb, tarixin qızıl səhifələrinə çevrilmiş olardı. Hətta bayraqlarda olan pul gerbləri də işıqlandırıldı (xüsusilə, iki tərəfdə olan əjdaha-ılan ağzından od püskürür şəkli). Bəli, bayraqlardakı nişanlar da tarixin, xüsusilə qədim tarixin məna daşıyan ana kodlarıdır.

2-ci variantda isə qeyd edilir ki, Venetsiya səfiri bu dövləti öz yazılarında «Qara Qoumlu» kimi qələmə alıb. Bu da təbiidir ki, əcnəbi diplomat «Qövm»ü «Qoum» kimi oxuyub və ya tələffüz edib. Əcnəbi alimlər də bunu digər formada «qoyun»a çeviriblər. Rus və avropa tarixşünaslıq mənbələrinə söykənən tədqiqatçılarımız da, bu qiymətli sözü, adı təhlil etmədən, eləcə də «qoyun» şəkildə qəbul edib, bütün dünyaya car çəkmişlər. Mənim özümə də alimlərdən bir neçəsi sübut üçün bu sualı verdilər ki, axı, onların bayrağında qoyun şəkli vardır? Cavabında soruşdum:

- Cənab alim, sizin neçə yaşınız var?

- Qırx doqquz.

- Çox təəssüf ki, 49 yaşınız var, hələ də qoç ilə qoyunu ayıra bilmirsiniz. Mən qoç oğlu qoçam. Sizə ... desəm, xoşunuz gələr? (olmuş hadisədir).

Əgər qoyundursa, onda mahiyyəti qoyun ortaya, nəyə görə Ağ və ya Qaraqoyunlu deyilib?! Haradan doğulub bu söz?! Cavab yoxdur, təbii ki, ola da bilməz (utanmasan, oynamağa nə var ki?!)

QÖVM

Mənaları ilə bizi aparır tarixin dərin qatlarına, Beyandır (Bayandır) xanın nəslinə, Qazi (Qazan) Beybecan və başqaları nəslinə. Araşdıraq Qara Qövmü lüğəti mənalarda.

1) Qara - 26 mənalı söz olub, böyük və müqəddəslik mənasında (mahnılarda «Qara Xal Yar»)

2) Qövm - bir nəsilən olan (yəni qədim kökə malik nəsil), ikinci məna tayfa, üçüncü məna qohum-əqrəba.

3) Qövmi - bir nəslə mənsub, yəni, Yafəs oğlu Türkün nəslinə, Nuhun vəliəhdinə.

4) Qövmiyyət - bir nəslə bir qövmə mənsub olma. Bax, ə.f.lüğ. səh. 128

Demək dövlətin həqiqi adı böyük və müqəddəs nəslə mənsub dövlətdir (Qara, yəni müqəddəs Yusif Paşa).

2-ci Ağqoyunlu dövləti. Əslində lüğəti terminlərə əsasən Aq Qövm olmalıdır. Yəni bağlanmayan ayrı nəsil, ayrı dövlət, digər bir dövlət. Rəhbəri Uzun Həsən savadsızlığın, laqeydliyin tarixinə öz əli ilə balta vurmağın son həddidir bu cəfəng söz.

Necə yəni, Uzun Həsən, Dərbənddən Bağdada qədər böyük bir dövlətin başçısına necə Uzun demək olar? (uzun adama yox, əşyaya deyərlər). Məgər siz onun boyunu ölç-müsünüz mü belə deyirsiniz? Heç olmasa, arabir də dünya şairləriniz olan (bunlar sizin şairlərdir ki, dünya onlara dünya şairləri adını verib - N.Gəncəvi, Ə.Xaqani). Dahili-ərimizin əsərlərinə baxın.

Bu möhtərəm şəxsin adı Uzun deyil, «Uca» Həsən olmuşdur. Ucadan uca Allaha, şahlara isə «uca» deyilir.

nəslinə bağlanan addır, şama bağlanmaq şərti ilə. Şam isə bəşər tarixində ilkin olaraq atəşpərəstliyə Muğlara, Parsilərə (Parsa) bağlanan onlardan miras qalan addır. İlkin pambıqçılığın məskəni də saymaq olar. Zərduşların (zərdüşt) 72 sapdan (ağ və qara sapdan) toxuduğu bel kəmərinin də pambıqdan olan növünü də bura şamil etmək olar. İlkin pambıq iplər də diş və dırnaqdan ayrılmışdır. İndi isə fikrimizi təsdiq etmək üçün Ağdaşın toponimlərinə üz tutaq.

AĞCAMAYA

İlkin olaraq bu toponimlərdən başlamağı vacib bilib, onun açmasına istiqamətlənirəm.

«Yarın bağçasında üç gül açıbdır» xalq mahnısının 2-ci bəndində belə bir misra var:

*Ağca gülün qapısından baxmalı,
Qırmızı gülü dəstə-dəstə tutmalı.
Sarı (sarı) gülü tər buxaq altından taxmalı.*

Fikir verin babalarımızın yaratdığı ağlagəlməyən müdhiş, fəlsəfi fikirlərinə.

Əlbəttə, gülün qapısı olmur. Gül burada müqəddəslik simvolu kimi Aqa bağlanmaqla aya işarə edilir.

Gül müqəddəs, Aq bağlanmayan. Yəni, Ay kainatdan uzaq bizə ən yaxın ulduz planetdir. İbrahim peyğəmbər ilkin olaraq aya və ulduzlara üzünü tutmaqla belə bir beytə yer verir:

*Onun ulu babası idi,
Üveys İbn İshak.*

N.Gəncəvi bu işarəni İsgəndərə bağlayır, yəni İsgəndərin ulu babası Üveys İbn İshak olmuşdur.

İshak İbrahim peyğəmbərin Saradan (yəhudi qızı) olan oğludur.

İshakın isə iki əkiz oğlu olmuşdur. Bunlardan biri Yəqub peyğəmbər, 2-cisi isə Üveys olmuşdur. Maraqlıdır, Yəqub peyğəmbər haqda geniş məlumatlar verilir, ancaq onun qardaşı Üveys haqda heç bir məlumat verilmir. Dini baxımdan (İbrahim dini və İslam dini ilə bağlı) iki Üveys olmuşdur. Bunlardan biri yazdığımız Yəqubun qardaşı Üveys, digəri isə Məhəmməd peyğəmbərin sadıq adamı Üveys olmuşdur ki, bu da klassiklərin əsərlərində işıqlandırılmışdır. Əlbəttə, 2-ci Üveys Ərəbistana təbii olaraq aid edilməlidir. Bunu da Ağdaşa bağlamaq qeyri-mümkündür. Deməli, bu ağır ziyarətqah adı ilə İbrahimin nəticəsi Üveysə bağlanmalıdır. Çünki İsmayıl burada qalmış (İshakın qardaşı) İbrahim isə nəslinin ona bağlanmasını vəsiyyəət etməyə bilməzdi. Yaxud Kəyana mühacir etməyi ilə İsmayılı tək qoya bilməzdi. Bu baxımdan Üveysi onun qız övladları ilə qovuşdurmaqla Azərbaycana bağlamışdır.

Ağcamaya kəndi öz adı ilə, adının mənası, bu mənadan doğulan mahiyyəti ilə bu tarixi koda sanki qapı açır. Bu kəndin adı bu baxımdan möhtəşəm tarixi bir addır. Şirvanın, Qabıssanın, xüsusilə qədim «Şam» məkanının ən müqəddəs ziyarətqahlarından biridir. Tarixçilər yazır ki, Pompey Qəbələyə hücum etmişdir. Sual verilir, o zaman əhali az, Yer kürəsi bu əhaliyə görə çox geniş idi. Belə halda, Pompey Qəbələyə nə aparmağa gəlmişdi? Gülməli bir vəziyyəət yaranır; «qoz-fındıq aparmağa gəlmişdirmi?» Böyük dünya miqyaslı bir sərkərdə buraya döyüşə yox,

məhz ziyarətə, qədim hacılığa gəlmiş, təbii ki, öz işarələrini qoymuşlar. Şəkiddə yunanların yazılı daşları mövcuddur. Qabıssan qayaları ilə vəhdətdə sübut olunmur ki, bura qədim, ulu ziyarət məkanı, Beytüllətiq, yəni qədim Kəbə olmuşdur. Üveys ziyarətghasını da bu mahiyyətə bağlamağa dəyər. N.Gəncəvinin dili ilə desək, İskəndər ulu babası Üveysin qəbrini də ziyarət etməyə gəlmişdir. Xaldanda, İstisuda N.Gəncəviyə görə atını çimizzirməklə yanaşı, özü də çimmiş, Beşbarmaq dağında gizli səsə qulaq asmış, oranı ziyarət etmişdir. Əgər Azərbaycan pirləri bütünlüklə, toponimlər kimi araşdırılsa, bunlar asanlıqla üzə çıxacaqdır. Azərbaycan pirlərinin ana kodları nəinki açılmış, əksinə onlara həqiqi baxımdan nəfəs və əl dəyməmişdir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ilkin sivilizasiyada bu sivilizasiyanın maddi və mənəvi dəyərləri məhz ilkin dinlə başlanmışdır. Əgər din olmasaydı, ilkin dövlətçilik də yarana bilməzdi. Ağca maya kəndi öz tarixi məkanları ilə fəxr edə bilər.

NEHRƏ XƏLİL KƏNDİ

Bu kəndin adını da Ağcamaya kəndinin ilə bir vəhdətdə götürmək olar, ancaq bu ad formasında yox. Necə bağlayaq Nehrəni Xəlil adına?! Xəlil Allahın dostu deməkdir, İbrahimə bağlanmaq şərti ilə (İbrahim-Xəlil p.ə.)

Belə halda təbii ki, toponim kobud şəkildə təhrif olunub. Əslində, bu «Nehrə» deyil, Mehrə Xəlil olmalıdır. Mehr - ay deməkdir, yəni, aya, ulduza üzünü tutan Xəlil. Bax, bu formada bu ad Ağca maya kəndi ilə eyni vəhdət mahiyyətinə bağlanır. 2-ci mənə Nöhrəxəlil olmalıdır ki,

Bəli, fikirlərimiz bu lüğəti terminlərlə öz təsdiqini inkaredilməz şəkildə tapır. Ağdaşın ilkin adları məhz muğların, atəşpərəstlərin, zərdüştlərin yaratdıqları müqəddəs və böyük məntiqə söykənən adlarıdır. «Dədə Qorqud» İç Ağaza aid olan yerlərdir Ağdaş və onun kəndləri.

BƏYLİK

Əlbəttə, bu ad ilkin formada Ağa və Bəyə mənasında bürüzə verir. Bu formada bu adı qəbul etmək düzgün deyil. Bey - Bəy adı sırf atəşpərəstliyə, Günəşə sitayiş mənasından doğulan ad kimi qəbul edilməlidir.

SALUQ

Əslində bu yerin adı Saluq deyil, Salik olmalıdır.

Salik - bir yol ilə gedən, bir təriqətə mənsub olanlar.

Bax, ə.f.lüğ. səh. 534

Ümumi məna dini ocaqlara bağlı olan yer.

ÇARDAN

Çar sözü atəşpərəstlikdən doğulan onlara bağlı sözdür. Çar dördayaqlı heyvanlar olan yer mənasındadır. Mİsal üçün, çoban sözünü, adını hamı anlasa da, sözün və ya adın mənası açılıb ortaya qoyulmamışdır.

Çar - dördayaqlı heyvan mənasında,

Ban - onu səsləyən mənasındadır.

Yəni dördayaqlı heyvanları səsləyən, otaran mənasına bağlanır.

Dan (ə) - (əslə Azərbaycan) buğda və s.dənəli to-

Ümumi məna qədim müqəddəs qadın ziyarətgahı olan, şəfa verən yer mənasında.

AĞZIBİR

1) Zi - mülkiyyət və sahiblik mənasında.

Ziqiymət - qiymətli yer mənasında.

Zib - bəzək, zinyət, gözəl. Bax, ə.f.lüğ. səh. 219

Ümumi məna qiymətli, zinyətli, gözəl, məhsuldar torpaq mənasında.

ROTAVAN

Əslində bu yerin adı Rotavan deyil, Rudavan olmalıdır.

1) Rud - çay, axar su

2) Rudban - çay qarovulçusu, çay kənarında olan sərhəd keşikçisi.

Ümumi məna çay, axar su olan yerdə salınan təsərrüfatı, əkinçilik məskəni. Təbii ki, bostançılığa bağlanan yer mənasındadır.

RAMAL

Əslində, bu yerin adı Ramal deyil, «Rəm» al olmalıdır.

1) Rəm - hürkmə, qorxub qaçma

2) Rəmə - sürü. Bax, ə.f.lüğ. səh. 515

Ümumi məna heyvandarlığa bağlı ilkin məkan mənasında.

ELƏNUR

Elm, işıq nuru mənasına bağlanan yerdir.

Təbii ki, qədimliyə bağlanmaq şərti ilə.

ÛCAR (UCAR) TOPONİMİ

*Dostum, gözəl xeyirxah insan, əvəzsiz alim
fəlsəfə doktoru Aşuq Əhlimana töhfə edirəm.*

Ucar adı çoxmənalı söz tərkibində sanki bir inci kimi gizlənən addır. Birbaşa adın özündə mənanı ortaya qoymaq qeyri-mümkündür. Lüğəti terminlərdə Ucar sözü və ya adı yoxdur. Bəs onda adı hansı sözdə, məna dəsti-xətti ilə axtaraq. Belə olan halda lüğəti terminlər düsturuna, tənliyinə baş vurmaq lazım gəlir. İlk olaraq Ucar adının birinci hərfi «U» deyil, «Û» hərfi ilə başlamalıdır. Bu adı «ÛCB» sözündə axtarmaq lazımdır. «ÛCB» çoxmənalı sözlərdəndir. «ÛCB» - məğrurluq, özünübəyənmə, kibr. Demək, Ucar sözü öz mənası ilə bu sözlərdən birinə bağlanır ki, bu sözdə «kibr» olmalıdır.

1) Kibr - böyüklük, böyük olma

2) Kibriya - böyüklük, cəlal. Bax, ə.f.lüğ. səh. 289

Deməli, Ûcar (Ucar) Kibr sözü ilə vəhdətdə olan addır ki, böyüklük (ululuq, qədimlik mənasında), cəlal mənası ilə qiymətli, torpaq mənasını verir.

Təbii ki, əkinçiliyin bütün sahələrinə yararlı olduğu üçün bu ada layiq görülmüşdür.

Təbii ki, bu şərtlər Ûcar adına və onun mahiyyətinə büsbütün bağlanır. Qədim adların çoxusu deformasiyaya uğradığı üçün dəyişmiş, daha asan formasını almış, lakin mənadan kənar qalmışdır. Bu adları dəmyə torpaqlarla müqayisədə doğulan adlar kimi qəbul etmək lazımdır. Hər torpağın, məkanın adları zəncirvari inkişaf xətti ilə bağlamaq lazımdır. Belə halda adlar həqiqi mənada özünün təsdiqini və ad mahiyyətini özündə tapır.

lərik.

Zərdab - qatıq, pendir, öd terminlərinə görə də Zərgahla eyni vəhdətdə bağlanır. Hər iki ad əkinçiliyə və heyvandarlığa bağlıqla ilkin sivilizasiyaya qoşulur. Ödə gəldikdə, ziyanlı həşəratlar, ilanlar olan yer mənasında qəbul etmək olar. Hər halda, «Zərgah» adı daha məntiqli görünür.

Zər - taxıl, gah isə - zaman və məkan mənasında atəşpərəstlik dövrünə bağlanır. Təbii ki, Zərgahın (Zərdab) toponimləri də fikrimizə təsdiq gətirməlidir.

ZƏRDABIN KƏNDLƏRİ

ƏLVƏND

Əlvənd «Əlaiq» sözündən götürülən addır.

Əlaiq (əlaqənin cəmi) əlaqələr, rabitələr.

Təbii ki, bu kəndin və onun camaatının müxtəlif yerlərlə köklü əlaqələri olmuşdur. Misal üçün İbrahimoba Göyçay və İsmayılı vəhdətində olan bir kənddir. Yerli ağsaqqallarla söhbətdə bu yerin Quba və Mərzə ilə sıx bağlılığı ortaya çıxdı. Təbii ki, bu da qədim heyvandarlığa bağlı əlaqələrdir (padarlarla).

SEYİDLƏR

Seyidlər adı gəldikdə, dərhal İslama bağlılıq əhvalruhiyyəsi yaranır. Sual olunur, məgər seyid ancaq İslama bağlanmalıdır? Əlbəttə, yox. Seyidlər ilkin qədim dövrə, İbrahim dininə bağlanan sözdür.

ALCANLI

- 1) Al - ocaq, peyğəmbər ocağı mənasında.
 - 2) Can - ruh, qəlb, istək mənasında.
- Ümumi məna müqəddəsliyə bağlı məkan.

GƏNDƏBİL

Əslində bu yerin adı Gəndəbil deyil, Gəndümbil olmalıdır.

Gəndə - qoxumuş, iylənmiş, üfunətli, pis, xoşagəlməz. Bu yerə mənaları ilə qəti uyğun gəlmir. Əslində Gəndüm olmalıdır. Bax, ə.f.lüğ.səh.298

- 1) Gəndüm - buğda deməkdir. Bax, ə.f.lüğ. səh. 298
- 2) Gəndümxal - buğda dənəsinə bənzər gözəl xal Bax, ə.f.lüğ.səh.298

Gözəl buğda dənələri, məhsulu yetişdirən məkan mənasında.

DƏKKƏ

Dəkkə - dağ keçisi, vəhşi keçi; 2) pəyə, tövlə. Bax, ə.f.lüğ.səh.141

Qədim məkan, ilkin heyvanların əhliləşdirildiyi qədim məkan mənasında.

MƏLİKLİ

- 1) Məlik - padşah, hökmdar. Bax, ə.f.lüğ. səh. 349
- 2) Məllək - mülkədar, torpaq sahibliyi.

Torpağa bağlı nüfuzlu insanlar məkanı, ticarəti ali səviyyədə qəbul edənlər məkanı, nüfuzlu insanları olan məkan mənalarını daşıyır.

SOYXANLI

Soy - kök mənasında qədim kökə bağlı məkan. Üsmənoba (Osmanoba) ilə vəhdətdə olan yer deməkdir.

ŞAHHÜSEYN

1) Şah - ali mənasında ilkin olaraq Günəşə deyilmişdir.

2) Hüseyin - gözəl, hüsn, camal. Bax, ə.f.lüğ.səh.741

Bütün bu adlar və onların məna-mahiyyəti Zərdabın ilkin sivilizasiya məkanı olmasını özündə təcəssüm etdirir. Qədim Muğlara, atəşpərəstlərə, Parsilərə və sonda Alban dövlətinə və onun dövlət ideologiyasına bağlı toponimlərdir. Diqqət yetirilsə, bu toponimlər bir-birinə keçidlə zəncirvari toponimlərdir ki, sonda ilkin toponimə bağlanır.

SALYAN TOPONİMİ

Salyan toponimi də Şirvan - Qabıssan vəhdətinə bağlanmaqla, qədim, ən qədim toponimlər sırasına daxildir. Daş Ağaz (Daş Oğuz) ərazisinə daxildir. Yəni, dünyanın ən qədim qışlaqları ərazisinə. Kür çayı «Ana Kür» adı ilə özünün qədimliyinə işarə vurur. Salyan da Kürün ana məkanlarından biridir. Bu ərazidə əgər tunc dövrünə aid tapıntılar varsa, təbii ki, tunc dövrünə qədər də yaşayış olmuşdur. Onun isti, mülayim iqlim şəraiti və toponimləri sözlərimizin həqiqət olmasına təkan verir.

İlkin ibtidai balıqçılıq vətəni də buranı saymaq olar.

Salyan toponimi də mübahisəlidir. Lakin əldə olunan qaynaqlar onun ikinci bir variantda dönməyinə imkan ve-

rir. Belə ki, Sal - Yan toponimi bölünən söz və ya ad olub, özünü ad mahiyyəti ilə təsdiq edir. Yəni, Sal, - yan alan yer. Bu da Kürün bu və ya digər tərəfində bağlanmasının işarəsidir. Yəni tarixən hər iki sahildə ilkin həyat olub və bu tərəflər ayrılmaz əlaqələrlə bir-birinə bağlı olub.

Sal - burada taxtaların düzülmə bağlılığı vəhdətindəndir.

Yan - isə sahilə o baş, bu baş tərəflərə yan alma mənasına işarə edir.

Fikirlərimizin təsdiqini də xalq dastanlarındakı ifadələrdə də tapa bilərik. Yadda saxlamalıyıq ki, ilkin qayıqlar da məhz qamışlardan hazırlanmışdır. (Bax T.Heyerdalın əsərlərinə).

*Mən aşiqəm, sal yana,
Dara zülfün sal yana.
Necəsən bir ah çəkim,
Kür quruya sal yana.*

Təbii ki, Kür quruyarsa, salın yanmağı və yandırılmağı zərurətdən başqa bir şey ola bilməz. 2-ci bir məntiqi variant isə görünmür. Belə ki, lüğəti mənalarda digər bir məntiqə işarə vurulur ki, bu da ilk dəfə irəli sürülür. Əlbəttə, mən tərəfdən, ola bilər ki, bu fikir ya qəbul oluna bilər, ya da inkar oluna bilər.

1) Sal - qədim atəşpərəstlərin, parsilərin dilində il deməkdir. Bax, ə.f.lüğ. səh. 533

Ya - Ye isə işarə mənasındadır. Özü də Allaha, müqəddəsliyə bağlanan işarəli sözlərdir. Belə olan halda, Salya(n) qədim qoca Qabıssana bağlanır. Yəni Allaha yaxın müqəddəs məkan mənasında. Təbii ki, Adəm Azərbaycan ol-

KƏRİMBƏYLİ

Kərim - alicənab, cəmərđ mənəsində ilkin bəşəri ada malikdir. (Əsli və Kərəm adına və onun tarixinə bağlanan addır). Bəyli isə - atəşpərəstliyə bağlanan addır. Ümumi mənə müqəddəs məkana bağlanmaqla, ziyarətgahlarla vəhdət təşkil edir.

ALÇALI

Alçalı dedikdə, ilkin baxışda alçanın çox olmasına işarə edir. Salyanın hər yerində alça bitir. Bu fikir bəsitlikdən başqa bir şey deyildir.

Al - burada ocaq deməkdir.

Ça - isə məkən deməkdir.

Demək Alban adına bağlanmaqla, onun tarixinə bağlanmaqla müqəddəs pirləri olan yer mənəsindədir.

PEYK

Ulduzlara, atəşpərəstliyə bağlı ilkin qədim adlardır. Demək olar ki, antikvar addır. Peyk - hər bir səyyarənin başına dolanan başqa bir səyyarə. Bax, ə.f.lüğ. səh. 494 Xalq mahnılarında, Şirvan şikəstəsində deyilir:

*"Ətlas" (Atlas) Qövlə (kofta) üstə,
Qızıl düymələr, düzülübdür yaxasına pərmin*

Ətlas Qövlə ulduz sisteminin arxasında olan, ulduzsuz sistemdir ki, ulduzlar bu istemlə idarə olunur. Pərim isə, günəşə işarədir ki, ulduzlar əhatəsindədir.

Demək, ümumi mənə ulduzlara sitayiş edən ilkin məkən. Atəşpərəstlik məkani.

XOCALI

Xocalı toponimi Azərbaycanın bir çox yerlərində vardır. Lüğəti mənası:

Xocəstə - sözündən götürülmüşdür.

1)Xoca(əstə) - xoşbəxt

2)Xocəscəfərcan - xeyirli olan mənasında Bax, ə.f.lüğ. səh. 699

Ümumi məna rahatlıq gətirən yer mənasında, xoşbəxtlik gətirən yer mənasında.

KÜRKƏND

2 mənada özünü göstərir. 1-ci məna Kür çayı ilə bağlı kənd mənasında. 2-ci isə vilayət, ölkə mənasında qədimliyi göstərən kənd toponimidir.

XIDIRLI

Bir çox yerlərdə bu ad vardır. Dinə bağlı addır, dini məna daşıyan addır.

Xidir sözündən götürülmüşdür. Allaha bağlı, ona xidmət göstərən məkan mənasındadır ki, bu da atəşpərəstliyə bağlanır.

QARAÇALA

Alçaqda yerləşmə mənasını verir. Qara isə həm böyüklük, həm də ki, müqəddəslik adına bağlanmaqla dini ocağa bağlanan toponimdir.

KÜRSƏNGİ

Kür burada yer, məkan, əyalət mənasında.

Səngi isə - möhkəm, bərk yer.

2-ci bir mənada cəngi oynanılan yer, cəngi məclisi olan yer mənasında.

3-cü mənə cəngəl - meşə talası olan yer mənasındadır.

DAYKƏND

Əslində bu, Day kənd deyil, Dayım kənd olmalıdır.

Dayım - daim. Bax, ə.f.lüğ. səh. 134

Yəni ta qədimdən, həmişə, daima olan məkan mənasında olan bir toponimdir.

MARIŞLI

Mar - ilan. Kəyyan (İran) əsarətində - zalım padşah olan Zöhhakın iki çiyində əmələ gəlmiş ilan. 2-ci mənə gözəlin buruq-buruq zülfü saçı. Bax, ə.f.lüğ. səh. 326

Demək, ad iki mənanı özündə əks etdirir.

1-ci zəhərli ilanları olan məkan.

2-ci isə gözəllik məkanı mənasında olan bir toponimdir. Ola bilsin ki, bu

Gözəllik ziyarətgaha bağlıdır.

XƏLƏC

Xəla sözündən götürülmüşdür.

Xəla - boşluq, boş yer mənasındadır. Bax, ə.f.lüğ. səh. 690. Ona görə də bu yerə «Xalac» - «Xələc» - «Xələc» formalarında müraciət edirlər. Şirin üzümü və başqa giləmeyvəsi ilə məşhur yerdur. Boş yer mənası isə hamı üçün sərfəli yer mənasına işarə verir. Açıqlıq, boş yer digər başqa mənalara da işarə verir.

tariximizi alt-üst etdilər. Azərbaycan demək olar ki, həm fiziki, həm də mənəvi represiyalara məruz qaldı. 1930-cu illər bu məqsədin, irticaçı məqsədin əsas illəri idi. Bu işə canla-başla qulluq edənlər dövrün qəhrəmanları oldular. Zamanında da cavablarını aldılar və bundan sonra da alacaqlar.

Bu təhrif olunmuş toponimlərdən biri də qədim adı olan, mənalı adı olan müasir Sabirabad rayonu və onun toponimi oldu.

Əslində bu yerin həqiqi adı «Qarakənd» olmuşdur. Qarakənd iki mənanı özündə birləşdirir.

1-ci böyük torpaq, məkan, kənd mənasında.

2-ci isə müqəddəsliyə bağlanan addır.

Böyük, müqəddəs, torpaq məkan mənasında.

Təbii ki, Qarakəndin kəndlərinin toponimləri araşdırılsa, onun qədim məkan olması bir daha öz təsdiqini tapacaqdır. Mil-Muğana bağlı məkanlardandır Qarakənd (Sabirabad).

1) Savat - ölkə, vilayət mənasında.

2) Sadat-isə, seyidlərə, müqəddəslərə bağlanan addır.

Bax, ə.f.lüg. səh. 531.

Hər iki toponimə başqa yerlərdə də rast gəlmək olur.

Hər iki mahiyyəti qəbul etmək olar.

1) Qədimliyə görə «savadlı» kimi qəbul etmək olar.

2) Dinə görə, ziyarətgaha görə sadatlı kimi adlandırmaq olar.

Pirsaata gəldikdə bu çay Pir-sadat çayı olmalıdır. Yəni müqəddəs çay. Pirsaat piri isə Pirsadat piri olmalıdır. Yəni müqəddəslər yatan, uyuyan piri mənasında.

Bunlardır Saatlı və Sabirabadın ana mahiyyətiləri.

AĞCABƏDİ

Üç sözün birləşməsindən ibarətdir bu ad.

1) Aq (ağ) - bağlanmayan mənasında.

2) Ca - yer, məkan, məhəl mənasında Bax, ə.f.lüğ. səh.

747

3) Badi - külək, 2-ci məna çöl adamı, köçəri. Bax, ə.f.lüğ. səh. 32

Adın 1-ci mənası külək olmayan, mülayim iqlimə malik məkan. 2-ci məna köçərilikdən kənar, oturaq təsərrüfata malik çöl adamları məkanı.

Yəni zərdüştlərin ilkin əkinçilik və heyvandarlıq məkanı.

CƏBRAYIL TOPONİMİ

Bu ad da deformasiyaya uğramış addır. Buna görə də adın həqiqi mənasını bilən yox, fərziyələr irəli sürən çoxdur. Onu da qeyd edirəm ki, bu toponimləri yazarkən alimlərə (hər yerin) yazarları və müdrikləri ilə çoxlu diskussiyalar aparmışam. Bu məntiqə də söykənib, arxayınlıqla öz bildiklərimi əlbəttə, sözbəsöz, hərfbəhərf araşdırıb, min bir əziyyət hesabına yazıram. Özü də qırx dərəcə istidə. Allah öz soyuqluğunu məndən əsirgəmir. Bütün dostlarım, tanıdıqlarım sərin yerlərə qaçıb, mən isə böyük alim, dahi insan, Allaha bağlı müqəddəs insan Budaq Budaqovun dili ilə desək, tozun-torpağın içindən Vətənimin zərlərini təmizləyib, cilalayıb, Vətənimə, xalqıma çatdırmağa çalışaram. İstini, istiliyi hiss etmədən, vecimə almadan. Bircə təkanverici qüvvə mənbəyim var, o da əl çəkə bilmədiyimi

siqaret və onun tüstüsü. Yeməyə də meylim yox, bir də ki, çaydır.

Qayıdaq Cəbrayıl toponiminə. Sözün kökü Cəbrdir.

1) Cəbr - zor, zor işlətmə, yekə adam, nəhəng adam.

2) Cəbrən - zorla, zor işlədərək.

3) Cəbri - zorla icra olunan, cəbrə məxsus. Bax, ə.f.lüğ. səh. 753

Ayl - aidiyyatı olan, əlaqəli.

Bir-birinə bağlanmır sözlər. 2-ci bir tərəfdən bu gözəl torpağa, məkana nə aidiyyatı bu sözlərin? Deməli, adı başqa formada qəbul etməliyik. Nədir bu forma? Adın mənim mülahizəmə görə həqiqi forması Cəbbarayıl olmalıdır.

1) Cəbbar - qüvvət, qüdrət, əzəmət. 2-ci məna Allah, 5-ci məna astronomiyada: Orion bürcü (ulduz). Bax, ə.f.lüğ. səh. 553

2) Cəbər (ut) - əzəmət, cəlal.

Cəbbarayıl adı iki söz tərkibi mənası ilə demək olar ki, yerinə oturur. Demək, adın həqiqi mənası qüvvətli, qüdrətli məkan, əzəmətli Allaha bağlı məkan, sonda ulduzlara sitayiş olunan atəşpərəstlər məkanı kimi qəbul olunmalıdır. Cəbbarayıl toponimləri də bu ideyanı özündə əks etdirir qədimliyi özünə bağlamaq şərtilə. Oturaqlığa keçidin dünya üzrə ən qədim torpaqlarındandır Cəbrayıl toponimi. Müqəddəsliyə, Allaha, ulduzlara bağlanan toponimdir Cəbbarayıl (Cəbrayıl) toponimi. Xalq isə bu adla fəxr edə bilər.

bulaqları çox olan yer, məkan mənasında. Bax.Ə.f.lüğ səh 101-270

Qar, Ğar bilmək lazəmdər ki, sırf parsilərə (farslara yox), və b. adlar kimi, qara palkovnik Qaryağın də bizim qədim sözlər sırasına aiddir, ermənilərə yox. Bu adı biz onlardan yox, onlar bizdən götürüb. Onların AZX mağarasına müdaxiləsi də təsadüfi deyil, bir zərurətdir. Erməni hara müdaxilə edirsə, bu avropanın himayəçi diktəsin-dən, rusun, farsın diktəsindən doğulur. Demək bu ad da repsiyalara məruz qalan adlar sırasına daxildir. İndi isə fikirlərimizi təsdiq etmək üçün “Qara kənd”, “Qarabulaq” Füzuli kənd toponimlərinə üz tutaq.

Qarakənd KƏNDLƏRİ (FÜZULİ)

VEYSƏLLİ

Bölünən söz tərkibinə aid addır. «Vey» və «səl» sözlərini özündə birləşdirir.

1. Vey - o (şəxs əvəzliyi)

2. Vey - kərə, dəfə.

3. Veyl - müvəffəqiyyət, xoş nəticə. Bax, ə.f.lüğ. səh.66

Səl (a) - çağırış, dəvət, namaza çağırış, 2) səs-şöhrət.

Bax, ə.f.lüğ.səh.547

Fasiləsiz ziyarətgahları olan məkan mənasında.

QARACUQ

1) Qara - müqəddəslik mənasında.

2) Guy - axar su, çay, arx.

Axar suları olan yer mənasında.

QUBADLI TOPONİMİ

Qubadlı adı heç bir mənanı özündə əks etdirmir. Əslində bu yerin adı Qubadlı deyil, Qüvadlı olmalıdır.

1) Qüva-(qüvvətin cəmi) qüvvətlər. Bax, ə.f.lüğ. səh. 130

Ümumi məna qüvvətli, bərəkətli, əzəmətli yer mənasında. Quba ilə vəhdətdə olan addır. Qüva (Quba) qüvvətli, bərəkətli yer mənasında, Al (lı) isə, ocaq müqəddəslik mənasındadır.

ZƏNGİLƏN TOPONİMİ

*Əziz dostum, istifadə olan polis mayoru,
əslən Zəngilanlı Əziz İskəndərzadəyə töhfə edirəm.*

Zən - işarə mənasında olan sözdür (zənn et mənasında).

Zən- gilana bağlanmışdır, ona görə ki, bu vəhdətdə məna puçluğa aparır.

Bağlayaq Zən işarəsini Gilana.

1) Gil - palçıq, suvaq üçün palçığa yararlı olan narın dənəli çökmə süxur.

2) Gilayə - gilə - salxımından ayrılmış üzüm dənəsi.

2) İki dağ arası yol. Bax, ə.f.lüğ. səh. 301

Demək, bu söz birləşmələri Zəngiram olmalıdır.

Giram (i) - əziz, istəkli, hörmətli. Bax, ə.f.lüğ. səh. 301

Ümumi məna istəkli, hörmətli, bərəkətli, ruzili yer mənasında olan toponimdir.

Giran - kimi də qeyd etmək olar.

Giran - bahalı, qiymətli. Bax, ə.f.lüğ. səh. 301

Bahalı, qiymətli, əvəzi olmayan müqəddəs yer mənasında.

Bildiklərim bu fikirlərə zidd olduğu üçün bu toponimin açmasından vaz keçirəm. Ancaq çox sevdiyim Naxçıvan haqqında bir neçə mülahizə deyə bilərəm, 2-ci bir tərəfdən fikirlərimə yaxın bir neçə toponimii açə bilərəm.

Əvvəla, bu yer «Van» şəklində yox, əvan şəklində yəni ilkin məkan şəklində, olmalıdır. Necə ki, deyirik Nurşirəvan, İrəvan, o şəkildə də olmalıdır. 2-ci bir tərəfdən «Van» və ya «Əvan» yox, «Gah» sözüne bağlanmalıdır. «Gah - zaman və məkan» mənasında. Hara, nəyə vurğulanır sual şəklində qalır. Gəmiqayaya gəldikdə bu dünyanın «17» ölkəsində vardır, ilkini «Qabıssan» Gəmiqayasıdır. Gəmi - Nuha, onun gəmisinə deyil, xalqın yaradıcılıq qayasına deyilir (gəmi klassik dildə xalqa deyilir). Xalq dastanlarında bunlar özünü aydın göstərir. İndi isə toponimlərə yanaşaq.

Naxçıvanın Əlincə qalasının Dədə-Qorqud dastanında adı çəkilməsi, bu ərazini birbaşa atəşpərəstlərə bağlayır ki, bu danılmaz həqiqətdir.

ŞƏRUR

İki sözü özündə birləşdirir. Şər (şər kimi qəbul olunmalıdır). Ur - puç, batil edən.

Yəni şəri, pisliyi puç, batil edən yer mənasında. Yolqırağı ziyarətgaha bağlanan toponimdir.

SƏDƏRƏK

Səd və rək özündə mənası ilə birləşdirir.

Sədd - keçid yolunu kəsən maneə. Bax, ə.f.lüğ. səh. 544 (Bax Sədi İsgəndərə, Dərbəndə).

NORAŞEN

Kobud surətdə təhrif olunmuş addır. Noraşen adında heç bir məna yoxdur. Bizim dilimizdə «Nor» sözü və ya adı yoxdur. Əslində bu yerin həqiqi adı Noraşen deyil, «Nur» və yaxud «Nov», Aşıyan olmalıdır.

1) Nov - təzə, yeni. Bax, ə.f.lüğ. səh. 481

2) Nur - nurlu, işıqlı.

3) Aşıyan-yuva, sığınacaq, məskən Bax.ə.f.lüğ səh 29.

Ümumi məna iki mahiyyətə, mənaya vurğulanır.

1-ci variant «Novaşıyan» yəni yeni məskən.

2-ci variant «Nuraşıyan» işıqlı, nurlu məskən. Yekunlaşdırıcı məna «Gözəl məkan» mənasında olan yerdir.

BABƏK

Ümumiyyətlə, Babək adı təhrif olunmuş bir addır. Əslində bu ad Babək deyil, Babrək olmalıdır (Babrək, Beyrək). Bab.din mənasında olan sözdür. Rək - damar, budaq mənasındadır. Bax.ə.f.lüğ səh 515.

Demək, Babək əslində Babrək olmaqla, Rəki-Can bağlantısı ilə dinə bağlı, din ruhlu, din canlı mənasında olan addır.

Bu baxımdan Babək, Babrək adı ilə toponim adını tapmalıdır. «Dədə Qadir» dastanında «Rəg» adı ilə bağlı adlar vardır. Demək ad atəşpərəstliyə bağlı, Muğlara bağlanan sözdür və ya addır.

CƏLİLƏBAD TOPONİMİ

1986-də 118 kəndi olub. Əsas məşğuliyyətləri, üzümçülük, əkinçilik və heyvandarlıq olmuşdur. Tarixi tunc

2) Həmməzhəb- bir məzhəbdə olan. Bax.ə.f.lüğ.səh.723.

Bax bu vəhdət sözləri ilə Hasilli və həmkışağa bir-birinə bağlanmaqla, Astarxanbazar adını ortaya çıxarır.

Bu sözlər isə öz iqtisadi yolunu Həştərxana və ya Volqaboyu, Xəzərboyu öz dindaşlarına bağlayır ki, kiş-din-məzhəb bağlantısı ilə qədim dövrə bağlanır. Deməli Astar-o, üz, bu üz (o taylı, bu taylı xəzər boyunca) dindaşların mərkəz bazar məkanı kimi öz təsdiqini tapır. Buradan o, yerlərə subtropik məkanların meyvə, tərəvəz və başqa məhsulları, oradan isə bu yerlərə xəz dərilər və başqa məhsullar gətirilir. Demək Hasilli və Həmkış dindaş xalqlarının mubadilə bazar məkanı kimi öz təsdiqini tapır. Bəli bu üç adın, toponim adının bir nöqtədə, mahiyyətdə əksi kimi öz özünü doğruldur. Ona görə də bu adlar vəhdət şəkilində min illər yol keçdiyi üçün öz əhəmiyyətini itirməyib, saxlamışdır.

Xan-isə üç mənəli söz olub Karvansara adı ilə bu üçlüyə daxil olur. Bax.ə.f.lüğ.səh.684. 3-cu mənə Həşt səkkiz, şadlı, xoşüzlülük, üzügülərlik. Bax.ə.f. lüğ.səh.732. ümumi mənə həm-dindaşların xoş təəsürat yaradan bazar meydanı və ya bazar məkanı. Bəli bu adlar və onların kod açarları Həmkışağa, Hasilli, Asarxanbazar və Həştərxan adlarının bir birinə bağlamaqla tarixi mahiyyəti ortaya qoyur. Baxın necə müdrükcəsinə ulu babalarımız əvəzsiz toponimlərimizi yaratmışlar. İndi isə həmin adlar yönümündə məkanın, ərazinin toponimləpini araşdırmağa istiqamətlənək. Ad öz tarixini İbrahim və onun dininin tarixinə birbaşa bağlayır. "Kiş" din-məzhəb mənəsi ilə bu dinə bağlanır.

OCAQLI

Təbii ki, müqəddəs, ağır ocağı olan məkandır. Demək bu məkanda müqəddəs şəfa ocaqları mövcud olduğu üçün bu adı almışdır. Əlbəttə, müqəddəs adamları ilə vəhdətdə.

GÜNƏŞLİ

Şamaxıda Dədə Günəş (təbii ki, Günəşə bağlı ilkin ad buradan başlayır. Ona görə ki, adın əvvəlində -da, -də (Dədə)) adı çəkilir. Günəşli isə sırf atəşpərəstliyə bağlı addır. 2-ci bir variantı yoxdur və mümkün də deyil. Günəşin yerdə ilkin simvolu Atəşgah, 2-ci Şamaxıda Dədəgünəş və Qızmeşdan, qalanları isə törəmə və davamlı mənasındadır.

TƏKLƏ

Əslində Təhlə olmalıdır. Yəni dağətəyi məkan, çuxurda olan məkan mənasındadır.

AYXANLI

Ayxan adı Nuhun nəticələrinə, nəslinə bağlanan addır. Qədim adlar sırasına daxildir.

1) Xan (ə) - ev, xana

2) Xanəvdə - nəsil, soy. Bax.ə.f.lüğ.səh.684

Demək, atəşpərəstlərə bağlı məkan.

ŞABANLI

Əslində bu yerin adı «Şabanlı» deyil, «Şəbanlı» adı ilə öz təsdiqini tapır.

KOMANLI

Komanlı əslində Kövnmənli olmalıdır.

- 1) Kövn - varlıq, mövcudiyət.
 - 2) Kövneyin - dünya, axirət (dini)
- Ümumi məna dini etiqadı güclü olan məkan mənasında.

QARAKAZIMLI

- 1) Qara - müqəddəs mənasında
- 2) Kazım - Kazim olmalıdır.

Kazim - qəzəbini udan, öz hiddətinin qarşısını alan. Bax.ə.f.lüğ.səh.272. Ümumi məna təmkinli, sülhyaradan, loru dillə desək, qanı su ilə yuyan, müqəddəs adamları olan məkan mənasında.

Cəlilabad rayonu və onun ətraf ərazilərində tapılan müxtəlif dövrlərin pulları da sübut edir ki, bu ərazi fasi-ləsiz mübadilə meydanı və ya ərazisi olmuşdur. Dünyanın ilkin pulları da Alban ərazisində sikkə şəklində, möhürlə vurulmuşdur. Digər Azərbaycan ərazisində tapılan qədim pullar bunları bir daha təsdiq edir və bizi xeyli məlumatlandırır.

vinin qardaşının qəbridir. Pir Hüseyn hara, Bakuvi hara?

Aparıcı məlumata əsasən Pir Hüseyni dünya piri adlandırdı.

Tamamilə düzdür, bu dünya piri hara vurğulanır, açılmır. Üzdən keçirlər. Zərdüştlərlə bağlı dövələr saxlanılır burada. Dəvəçi haqlı olaraq bu dövələrin tarixini İbrahimxəlil peyğəmbər bağladı. Nəslin tarixini bilən adam kim? Lakin lent kəsilib ustalıqla bu fikirdən vaz keçdilər araşdırmadan. Axı, bu elə-belə söz, fikir deyil. Hacıqabul xanəgahı sırf İbrahim hacılığının qapısıdır və onun nişanəsidir. Onun İslama heç bir aidiyyəti yoxdur. Sual olunur, İranın nə marağı var ki, bu saxta xanəgah adı ilə bu müasir tikilini tikib? Demək, Farsizmi ört-basdır etmək üçün bu lazımdır. Minlərlə belə saxtalaşdırmaya məruz qalmışıq. Ona görə də tariximiz açılmayıb, belə getsə, açılmayacaq da. Sadəcə, başımızı girələyirik desək, yanılmırıq. Kiçik arayışdan sonra qayıdaq Beləsuvar toponiminin açılışına.

Beləsuvarı suvarma, belə suvar mənası ilə bağlamaq, əlbəttə, cılız fikirdir. Beləsuvar üç tərkibli sözdən ibarətdir. Nədir bu sözlərin məna mahiyyəti?

- 1) Belə - işarə mənasında olan sözdür (yəni belədə).
- 2) Su - tərəf mənasındadır, çoxmənalı söz kimi.
- 3) Var - isə təsdiq gətirici sözdür.

Yəni sərhəddən o tərəfə də, ikinci Beləsuvarımız, nəslimiz, soy-kökümüz vardır. Yəni, bu məkan tək yox, ikidir, o taylı-bu taylı. Sərhəddə bağlı məkan mənasında. Bunlardır Beləsuvarın məntiqli nəticəsi və maraqlı, lazımi məzmunu, mahiyyəti. İkinci bir tərəfdən, ikinci tərəf kimi yaylaqlar və qışlaqlara bağlanan addır.

LƏNKƏRAN KƏNDLƏRİ

TAT OLA

Tat oba adı Beyləqan və b. yerlərdə də vardır. Bu da qədim zərdüştlərə, ilkin sivilizasiyaya bağlanan adlar sırasına daxildir. “Tat” Dədə Qorqud dastanının şah kodlarındanandır ki, bu adı daşıyanlardan da 1-cisi Qazi (Qazan) Bayandur xan olmuşdur.

Tat əslində “Taət” olmalıdır ki, lüğəti terminlər bunu təsdiq edir”

1) Taət-itaət, boyun əymə

2) Taətqah-itaət edilən yer; 2) ibadətqah Bax.ə.f.lüğ. səh 581 demək lüğəti terminlə təsdiq edir ki, Tatola dediyimiz əslində, Tatoba adı ilə atəşpərəstliyə, zərdüştlərə bağlamaqla ilkin itaət edənlər məkanı kimi qəbul olunmalıdır ki, bu da sırf İbrahim dininə bağlıdır.

BİLƏSƏR

Əslində bu yerin adı Biləsər deyil, “Biləsar” olmalıdır. Bil burada işarə mənasındadır. (məs. Bilgah)

1) Əsar-qiyət

2) Əsar-1) əsrlər, 2) dövrlər Bax.ə.f.lüğ səh 193.

Ümumi məna qədim əsrlərə bağlanan qiymətli yer, məkan mənasında.

KİRDOBA

Tatoba ilə vəhdətlə olan addır Kirdoba kənd toponimi.

1) Kird(ar) güc, qüvvət.

2) Kird(gar)-allah, xaliq Bax.ə.f.lüğ səh 294.

bağlanır ki, bu da atəşpərəstliyə onunla vəhdət təşkil edir.
Üstəgəl Saraya,Səranı da daxil etsək:

Səra-oxuyan(nəğmə) Bax.ə.f.lüğ səh522.

Ümumi məna saf, xalis torpaq olmaqla quşlar nəğmə oxuyan gözəllik məkanı.

VİLVAN

Əslində bu yerin adı Vilvan deyil, Vülva olmalıdır.
Qədim atəşpərəstliyə bağlanan addır.

Vülu-sevgi eşq, vurulma, bənd olma, aşiq olma
Bax.ə.f.lüğ səh 99.

Va-ay aman! Bax.ə.f.lüğ.səh 82.

Ümumi məna aşiq olunan, sevgi doğuran, bənd olunan əvəssiz gözəllik məkanı.

KƏRGƏRAN

Əslində bu yerin adı Kərgəran deyil, Kərbaran olmalıdır.

Kərb- qüسسə, kədər, qəm Bax.ə.f.lüğ səh 283

Yəni ocaq, pir, ziyarətagah olan yer.

Yəni zamanın,ən qədim ziyarətgahları olan yer mənasında

QUMBAŞI

Əslində bu yerin adı Qumbaşı deyil, Qümaşı olmalıdır.

Qümaşı-incə,zərif bax.ə.f.lüğ səh132

Yəni, incə, gözəl mənasında

Xas (rov)-(Xosrovi əncum) ulduzların şahı Günəş Bax. ə.f.lüğ səh 699.

Demək lüğəti terminlərə, adın mahiyyətinə görə yarılmıram. İbrahim dinindən, onun zamanından, günəşə səcdə edilən zamanın mahiyyətindən doğulan addır “Mir-xosoba” kəndi. Seyyidləri ilə məşhur olan, atəşpərəstlik tarixinə bağlanan bir toponimdir bu kənd.

Təbii ki, qalan toponimlər də, toponim baxımından təhlil edilsə Lənkəran haqqında böyük həcmli kitab yazmaq mümkündür. Lənkəran toponimləri qədimliyi özündə əks etdirməklə Alban dövlətinin ideologiyasından doğulan kimi, Alban dövlətinin “26” dilinə bağlanan, tayfalarına bağlanan yerlərdən olub, Atəşpərəstliyə bağlanan məkanlar sırasına aiddir.

BOLADI

Əslində bu yerin Büladi olmalıdır, «Boladı» yox. «Bül»ad çoxişarəli söz və ya addır. İlkən həyat dəmyə torpaqlardan başlandığı üçün, bu yerlərə keçid bu adların mənası ilə doğulmasına zəmin yaratmışdır. Sözün kökü «Bül»dür. «Bül» ilə bağlı lüğəti terminlərə əsaslanmaqla yerin həqiqi mənasını ortaya çıxara bilərik.

1) Bülbüstan - bülbülü (oxuyan quşlar nəzərdə tutulur) çox olan yer.

2) Bül (ənd) - yüksək, uca yer.

3) Bül (əndəxtər) - xoşbəxt, uğurlu.

4) Bül (əndpayə) - çox hörmətli, yüksək dərəcəli.

Bax.ə.f.lüğ.səh.80

Bəli, köklü mahiyyətlərə bağlanır Büladi kəndinin to-

BƏRDO

Bər - Bar - Dör köks. Sinə. Bax.ə.f.lüğ.səh.51 lüğəti terminlərə, adın mənasına əsaslanaraq, sinədə, döşdə olan yer, məkan mənasında.

GƏRMƏTİK

Gərim - isti, qaynar, məşğul olan.

2)Bazarı yaxşı olan, alveri şirin olan. Bax.ə.f.lüğ.səh.299

İsti, bürkülü olan yer. Müasir dillə desək, «pərnik»lər (istixana) olan, bostanları olan, bolluq olan yer mənasında.

DİGAH

Çiçəkli məkan mənasında. Diba - paltar, geyimlər məkanı. Gah - isə zaman və məkan mənasında olan toponimdir. 2-ci mənə bi- qədim, gah-zaman və məkan ümumi mənə qədim məkan

SİYOVAR

Siyadət - böyüklük, seydlik. Dini etiqadı güclü olan yer. Seyidləri, müqəddəs adamları olan məkan mənasında olan toponimdir.

BİLƏSƏR

Ali yer, müqəddəs yer mənasında.

iki varinatı təhlil edib ortaq məxrəcə gəlmək olar.

1. Məsələ - ümumi mənafe, fayda, xeyir. Bax.ə.f.lüğ. səh.364

Deməli, hamının mənafeyinə, istəyinə uyğun faydalı, xeyirli, mənfəət gətirən yer mənasında. İkinci tərəf isə Məsəlik sözünə bağlanır. Məsəlik - məsləklərə bağlı yer mənasında. Bax.ə.f.lüğ.səh.364

Bu isə birbaşa dinə bağlanmaqla «Allı» sözünə vəhdət təşkil edir. Al - ocaq, peyğəmbər ocağı mənasındadır. Ümumi məna faydalı yer, xeyirli, bərəkətli yer olmaqla yanaşı, dini ocaqlar məkanı olan yer kimi də qəbul edilməlidir. Masallının Yeddiöyməq və Şıxlar kəndləri də öz toponim mahiyyəti ilə bunu təsdiq edir, qədimliyə bağlanmaq şərti ilə. Yeddiöyməq təhrif olunmuş sözdür. Əslində, bu Yeddiöyməğ deyil, Yeddiöy -məğ olmalıdır. Mağ - Muğ - Müğ - zərdüştlük və atəşpərəstlik olmaqla, Muğlara bağlanır. Yeddiöy - isə yeddi ocağa, dini ocağa, müqəddəsliyə bağlanan addır. Şıxlar kəndinin adı isə bunu təsdiq edir. Şıxlar zərdüştlüyə bağlanmaqla, müqəddəslik əlaməti, müqəddəs yer mənasını təsdiq edir. Məsəllinin dinə sıx bağlı toponim kimi qəbul etmək vacib şərtidir.

LERİK

Lerik bölünən söz tərkibinə aiddir. Bütöv şəkildə bu adda məna görünmür, üstəlik Lerik adında hərflərin təhrifinə yol verilib. Əslində bu yerin adı Lerik deyil, «Leylrək» olmalıdır.

1) Leyl - gecə və gündüz mənasında, yəni Ay və Günəş mənalarını əks etdirir.

İkinci Babagul kimi götürsək, yenə də müqəddəs yer kimi məna alınır (ziyarətgah).

Üçüncü məna isə, bunlardan ayrılır «Babagilə» adı ilə. Yəni, iki dağ ayrıcında olan məkan mənasında. Birinci və ikinci variant ziyarətgahlara bağlanır, ikinci variant isə yol ayrıcına.

KƏLVƏZ

Hündür yer mənasında, dağ yolu, ağır yol mənasında olan məkandır.

İkinci məna isə, ali, dinə bağlı məkan mənasında.

GÜNƏŞLİ

Şamaxı, Şirvan bölgələrində olan Günəşli vəhdətində atəşpərəstlərə bağlı ziyarəti olan yer. Kökü isə, ilkin dünya ziyarətgahı Atəşgaha bağlanır.

RÜSTAN

Əslində, bu yerin adı Rüstən deyil, Rüstən olmalıdır.

1) Rüs (bah) - çıraq, ləmpə, fənər.

2) Rüs (ap) - əhd-peyman, qarşılıqlı.

Yəni, atəşpərəstliyə bağlı, günəşcanlı, günəşə bağlı məkan.

Tən isə can deməkdir. Ümumi məna günəşcanlı məkan, oda sitayiş edilən yer.

KÜRDƏSƏR

Əslində, bu yerin adı Kürdəsər deyil, «Kürəsəd» olmalıdır.

dadır.

Bütün bunlar təsdiq edir ki, Lerik və onun kəndlərinin toponimləri bugünün, dünənin deyil, qədim dövrlərə məxsus adlardır. Antik toponimlər sırasına aiddir.

ASTƏLA (ASTARA) TOPONİMİ

As və tara sözlərinə ayrılır. Lakin bu söz birləşmələri mənə əhəmiyyəti kəsb etmir. Bu baxımdan ada digər bir baxımdan yanaşmaq lazım gəlir.

As - nüfuz sahibi, nüfuzlu yer mənasında.

Tara - isə təla ilə əvəz olunmalıdır. Yəni, parlaq, işıqlı, tulu etmə günəş çıxma. Ümumi mənə Astəla - nüfuzlu, parlaq, nurlu təbiətə malik yer mənasında. Günəş çıxma, tulu isə dənizə bağlanmaqla pak, Günəş doğan yer mənasındadır. Ümumiyyətlə, subtropik rayonlarımız ümumi mənə kəsb etməklə, parlaq, nurlu, işıqlı təbiət, məkan mənasını daşıyır.

YARDIMLI TOPONİMİ

Yardımlı adı bu formada heç vaxt öz məntiqi mənasını bizə bəxş edə bilməz. «Yar» və «dım» sözləri heç cür birləşmir. Bütöv şəkildə isə, hara işarə olunduğunu bəyan etmir.

Yardımlı - hara yardım olunmadığını, onun mahiyyətini, mənasını işıqlandırmır. Ona görə də ada başqa bir prizmadan yanaşmaq lazımdır. Bölünən söz kimi adı iki hissədə «Yar» və «Dım» yox, daim (li) kimi qəbul etmək olar.

1) Yar - yardımçı, köməkçi.

2) Yar (ai) - qüvvət, güc, qüdrət. Bax.ə.f.lüg.səh.267

ALAR

Al - ocaq, ziyarətqah ocağı kimi Albana, Al - peyğəmbər ocağına məxsusdur. İbrahim, İsmayıl ocaqlarına bağlanan addır. İlk dinin İbrahim dininin daşıyıcısı olan addır. Ar isə, Arilərə yeni ilkin bəşəri nəsle aid olan söz və ya addır.

SEYİDLƏR

İslama bağlı deyildir Seyidlər. Qədim zahidlərə bağlanan seyidlərə məxsusdur. İbrahim dininin seyidlərinə bağlanan addır. Alban dövlətinin 26 tayfasından biridir bu yerlərin insanları. Atəşpərəstlik tarixinə bağlanır bu yerlərin tarixi. «Ar», «Ər» - isə işarə bildirən sözlərdir.

ŞIXSEYİN

Şıx Hüseyindir bu yerin adı. «Seyn» sözü bağlanmış «Şıx» mahiyyətinə. Çox yerlərdə vardır Şıxhüseynlə bağlı adlar. Hacıqabuldakı Xanəqahın Pirhüseyn ziyarətqahının tarixi mahiyyətində, ona bağlanan, vəhdətdə olan addır.

ANZO

An - üçüncü mənə - gözəl, ürəyəyatan məkan mənasında olan addır. Bax, ə.f.lüğ.səh.5

1) Zail - daimi olmayan, müvəqqəti, fani, batan (Ay və Günəş haqqında).

2) Zair - ziyarətçi, ziyarətə gedən. Bax, ə.f.lüğ.səh.207
Ümumi mənə ruh oxşayan ziyarətqah məkanı.

addır. Dinə bağlı müqəddəs məkan.

Göründüyü kimi, Yardımlının digər adları və bu adların vəhdətindəki mənalar bu yerin çox-çox qədimliyindən, din və təbiət adlarında öz mahiyyətini üzə çıxaran gözəllik məkanı mahiyyətindədir. Yardımlı adları atəşpərəstlikdən gələn, o tarixə bağlı bir məkandır.

TALIŞ

Talış, Talışnuri və başqa adlarla Azərbaycanın müxtəlif yerlərində bu ada rast gəlinir. Lakin «Talış» adının, sözünün ana mahiyyət və mənası təhlil edilib, konkret şəkildə ortaya qoyulmur. Hansı sözdən və hansı mənadan doğulur bu ad? Araşdıraraq «Talış» sözünün mənə çalarlarını, Talış tayfa adı mənasında, yer adı mənasında ya bir başqa mənada kodlaşdırılmamış ad kimi sual altında qalır. Müxtəlif mülahizələr irəli sürülsə də, konkret mənə mahiyyətinə bağlanmamışdır. Talışnuru adı isə bu adın təbiət gözəlliyinə bağlı olmasına işarə verir. Lənkəran ərazisindən başqa Zaqatala, Şamaxıda və yerlərdə olan talışla bağlı adlar gözəllik məkanları kimi özünün təsdiqini tapır. Belə halda talış sözünün və ya adının lüğəti terminlər əsasında təhlilinə istiqamət alaıq.

«Tal» və «Təl» adın kökünə bağlı sözlərdir.

Tal (ış) kimi adı qəbul etsək, onda lüğəti terminlərə əsasən Tale sözünə bağlanırıq.

1) Tale - tülu edən, doğan, çıxan. Bax.ə.f.lüğ.səh.581

Bu baxımdan Talış sözü, doğan, çıxan tülu olan.

Tulu - doğmaq, çıxmaq (Günəş və s.) məcmusu zahir olma, görünmə. Bax.ə.f.lüğ.səh.654

“Kəyan” şahı Daranın üstünə hücum çəkdi. Səbəb dünyanın yeddi ölkəsi və yetmiş iki xalqı olmuşdur. Bu xalqlar və dövlətlər Daraya illik xərac verirdilər. Ancaq M.İskəndər zəncilərlə ilkin qalibiyyətli döyüş apardıqdan sonra xeyli qızıl əldə etməklə, güclü muzdlu əsgərlərə və qoşuna sahib ola bildi. Bundan sonra Daraya bac verməkdən imtina etdi və ona qarşı müharibəyə hazırlaşdı. Dara bunlardan xəbər tutduqdan sonra, ona xəbərdarlıq etmək üçün iki predmet yazısı göndərdi (əşyalar). Bunlardan biri top (kos), ikincisi isə bir torba küncüt idi. Mənası-mənim qoşunum o qədər çoxdur ki, sənin qoşunların ona cavab verə bilməz. (küncüt buna işarə idi). Top isə-bütün dünya mənim tərəfimdədir. Ona görə də bu cəfəng fikrindən vaz keç-demək idi. İskəndər isə, topu özünə çəkərək-bu mənimdir, yəni artıq, dünya mənə xidmət etməlidir-deyə anladı. Küncüt torbasını isə çölə, həyatə səpir. Çox keçmir ki, quşlar bu küncütləri dənləyir. Bununla demək istəyir ki, mənim muzdlu qoşunlarım, sənin qoşunlarını bax, beləcə udacaq. Əvəzində isə İskəndər Daraya bir torba üzərlik göndərir ki, quşlar onları yemir,-demək istəyir ki, sən məğlubsan. Bu ideoloji döyüşdən sonra, həqiqi döyüş başlanır. Döyüş bir neçə gün davam etdi. Xüsusi sövdələşmədən sonra, Daranın sərkərdələri xəyanət yolu tutaraq, ikisi sağdan və soldan qılıncı onun böyrünə sancdılar. Dara xəyanətin, daha doğrusu öz adamlarının qurbanı oldu. Elə buna görə də Dara özünü Pars budağının (Fars yox, o zaman farsların izi-tozu olmayıb) doqquzuncu budağı adlandırır.

Parslar qədim zahidlər məkanı, Azəri adı ilə atəşpərəstlər olub. Azər-od ildırım, mələk (İlkin oda işarə, atəşgah), Azəri isə oda sitayiş edən atəşpərəstlərə deyilib. Qabıssan

qayalarında bunun əyani işarəsi vardır ki, indiyə qədər açılmayıb. Dilləri isə “Quran” da qeyd edilən dağlı qövmünün dili olub.

Alban dövlətinin 26 tayfa dillərindən ən qədimi və böyüyü indiki Bakı kəndlərinin dili olub. (Balaxanı, Buzovna və s.). Bunların əcdadı isə Parslar olub. (Parslar atəşpərəstlər və zahidlər məkanın xalqı). Bütün dünya bu ölkəni, yəni otaylı-butaylı Azərbaycanı Pars ölkəsi kimi tanıyıb, dünya xəritəsində də “Pəriyyə” kimi tanınıb. Bunu bütün dünya bilir. Buna qədər tarixdə nə haylar olub, nə də farslar, bunu da dünya bilməlidir. Mən bunları açmaq-la heç bir xalqa kin münasibəti bəsləmirəm, əksinə, həmin xalqların zatını özünə tanıtdırıram ki, qoy bilsinlər zatlari haraya bağlanır. Bütün bunlar heç də pis iş deyildir. Bu yönümdən “hay”ların mahiyyət tarixinə istiqamət alağ. Yəni 30 min qoşundan doğulan nəslin 1-ci qoluna istiqamətlənirik.

M.İskəndər Daranı məğlub etdikdən sonra Daranın qızı Rövşanə ilə evləndi. İskəndərin əmri ilə onun 30 min qoşununun hər biri pars (Atəşpərəst) qızları ilə evləndi. Bu fərman dərhal həyata keçir. Bununla da İskəndər ağlagəlməz bir səhv buraxır. Nədir bu səhv? Bəs nədə idi bu səhvin sonrakı ağla gəlməz faciəsi? Dünyanın ən qədim məkanı olan Azərbaycan üçün (əslində Azərbaycan olmalıdır. İzahı verilib) bu səhv hansı bəlalara səbəb olub?

Əvvəlki yazılarda qeyd etmişdik ki, N.Gəncəviyə görə İskəndərin 600 min, Avropa mənbələrinə görə 50-70 min əsgəri var idi. Məna baxımından say fərq etməz. Bu əsgərlər o dövrdə 72 xalqı birləşdirən dünyanın müzdlu qoşunları idi.

Bu muzdlu əsgərlərin hər biri pars (atəşpərəst) qızı ilə evləndi. Nəticədə bir ildən sonra 50-30 min uşaq dünyaya gəldi. Müasir dövrə qədər bu nəsil milyonlarla olmalıdır. Sual edirik, hara getdi, necə oldu bu nəsil? İtdimi, batdımı bu nəsil? İtib-bata bilməzdi axı bu qədər nəsil.

Bəli, qətiyyətlə deyə bilərik ki, müasir dövrdə Zaqafqaziyanın, həmçinin şərq dünyasının, bəlkə də Avropa dövlətlərinin bəlasıdır bu nəsil. Parslar (Atəşpərəstlər) bunlara «hay» adını verdi. Bəli, haylar, yəni indiki ermənilər. Fikir verin, ermənilər dünyanın harasında bir qara millət gör-sə, dərhal sual edirlər: « Hayes, Türkes» yəni ermənisən, yoxsa Türk? Onların olmayan fəlsəfəsi belə idi, hayesdirsə, demək heç, türkdürsə deməli, düşməndir.

Beləliklə, oxucunu yormamaq üçün “hay” sözünün ərəb və fars lüğətində mənalarına baxaq. Onda bu sözün tam dəqiqliklə mənasını açmış olarıq. Bu söz dünyada birinci dəfə təhlil olunur.

1) Hayyə - yəni həyadan doğulmayanlar. Mənası - kəbinsiz doğulanlar... İskəndər əsgərlərinin əmrlə pars qızları ilə evlənməsinə işarə edilir.

2) Həyy(il)- 1) dəyişmiş, dəyişilmiş, dəyişdirilmiş, 2) maneə, 3) çəpər, hasar, 4) əngəl maneə.

Dəyişdirilmiş, dəyişilmiş (bioloji dillə desək o calağ olunmuş)

3) Hay(il) - 1) qorxunc, hövlanak. 2) azmış, azdırılmış.

4) Hay(ilə) - Nəticəsi qorxunc və faciə ilə qurtaran.

5) Hay(ir) - çaşan və çaşdırıcı.

6) Hay(ic) - 1) həyacanlandırıcı, narahat edən. 2) Qızdırıcı coşdurucu. Bax. ə.f.lüğəti 709

Məhz bu baxımdan erməni adları da iki qismə bölü-

Haylar.

2) Həy(yil)- dəyişmiş dəyişdirilmiş (bioloji dillə desək, calağ edilmiş). Bəli gələcəkdə şərq təsir altında saxlamaq üçün bu nəsillər məqsədli şəkildə dünyaya gətirildi. Yerli xalqın fəaliyyətini və idarəçiliyini məhdudlaşdırmaq üçün.

Bu türk dünyası üçün əngəl, maneə törədən ilk mənfi mənəvi hasar idi.

3) Hay(ül) qorxunc, azmış, azdırılmış.

Bəli, bu nəsil, azdırılmış, süni yaradılmış nəsil idi ki, başqalarına gələcəkdə bəlalar gətirmək üçün dünyaya gətirildilər.

4) Hay (ilə)- Nəticəsi qorxunc və faciə ilə qurtaran. Bəli, bu lüğəti termin necə müdrikcəsinə deyilmişdir ki, bu gün özünü real şəkildə göstərir.

Haylar farslardan başqa, bütün qonşularının haradan olmasından asılı olmayaraq həqiqi mənada bəlasıdır.

5) Hay(ır) - Coşan və çaşdırıcı. Yəni, birinci növbədə təsir altında olması ilə bağlı öz xalqına əzablar gətirməklə, ətrafdakıları da çaşqın vəziyyətə salır.

6) Hay(ıç) - həyəcanlandıran, narahatlıq gətirən. Bəli, Türk dünyasında dünyaya gələn haylar (qol kimi süni şəkildə) Türk dünyasına qənim kəsilib, onları narahat edir: Müharibələr dalğalarını coşdurur, ətrafını narahat edir.

Bəli, bunlardır hayların ana mahiyyəti: İskəndərin qoşunları düz bir ildən sonra Kəyanı tərk etdilər. Bax, buradan doğuldu hay-hayın getdi, vay-vayın qaldı.

Yəni hay-hayın getdi, calağ edənlər, ata haylar getdi, analar isə uşaqları ilə yetim qaldılar. Vay-vay deyə-deyə. Bu zərb məsəlin elə tarixi məhz bu dövrə aiddir. Hər şey səbəbdən və mahiyyətdən doğulduğu kimi, bu misalın da

zərurət səbəbi məhz budur. Bunlardır əziz oxucular, Hayların ideoloji teoremləri. Əks arqument varsa, qoyulsun ortalığa “hay” sözüünə bağlamaq şərtilə.

Beləliklə, İskəndər qoşunlarının məcburiyyətdən doğulan birinci nəsil haylar oldu.

İkinci nəsil isə farslar oldu. Nədir fars sözünün lüğəti mənası? Sözüün kökü Far-Fərdir.

1)Far-Fər- 3-cü məna budaq, qol budaq, əsas olmayan.

2)Fər (ağ)-vaz keçmə, əl çəkmə, ehtiyacı olmama mənasındadır, ə.f.lüğ 669.

Si- otuz bax.ə.f.lüğ 569

Bəli, fars, ərəb və fars lüğətlərində far-farsi kimi (Fəri) yer tutur, məna açıqlanmır.

Belə halda açaq bu mənaları.

Fər-budaq, damar, yəni kökü olmayan. Bəs onda kök hara bağlanır? Lüğəti terminə əsasən, özlərinin yazdığına görə təbii ki, “si”yə. Si isə otuz mənasında İskəndərin otuz min qoşununa demək bu qol da adlanmalıdır. Fərsilər (Farsilər) Yəni siğədən doğulan farsişələr. Bəli, dünyada kütləvi siğənin əsasın ilk dəfə İskəndər qoydu. Dünyada yeganə ölkədir ki, İranda siğəlik dövlət səviyyəsindədir. Sual olunur, bəs onda, Şimali Azərbaycanda bu yoxdur? O zaman iki Azərbaycan bir olub. Din məkanı (İbrahim dini) Alban, Şahlıq məkanı isə Kəyan olub. İskəndər də Kəyanı məğlub edib, Alban dövlətinə ziyarətə gəlmişdir. Buna dair istənilən qədər faktlar var.

*And olsun o İbrahim Sufiyə,
İman gətirdiyim haman Sufiyə.*

Və yaxud

*Aqillər məsləhət gördülər ona,
Tərpənsin oradan Azərbaycana.*

Bəli, buradan sual doğulur, İskəndər Kəyanda (İran) bütün atəşgədələri yandırdı, ancaq Azərbaycan Atəşgahına toxunmadı, onu ziyarət etdi. Çünki, Kəyan (İran) atəşgədələri süni, yalançı atəşgədələr idi. Həqiqi Atəşgah Baki (Bakı) Atəşgahı olduğu üçün onu ziyarət etdi. (buna dair istənilən qədər faktlar var).

Elə bu baxımdan da, farsla, ermənilər siğə qardaşlardır. İran özünü islam ölkəsi adlandırır, ancaq islamın əksinə erməniləri müdafiə edir. XII əsrdə Şirvanşahlar dövlətinin, XIV-XV əsrlərdə Qara-Qövmü (Qaraqoyunlu), Aq-Qövmü (Ağqoyunlu) dövlətlərinin paytaxtları Şamaxı və Təbriz olub. Dilləri də, yazıları da məhz parsların (farsların) dili və yazıları olub. Bu dövrlərdə də xəritələrdə Parsi (Pəriya) yazılıb, Fars yox. Belə olan halda bu dil necə Fars dili ola bilər. Parsların dövləti və dili ən qədim türk dili və türk nəslinə mənsub olub, bunu dünya bilməlidir və müəyyən qismi bunu əla bilir. 1930-cu illərdə sünü şəkildə Pars dönüb Fars oldu, Kəyan isə İran oldu. Təəsüflər olsun ki, bizim rus mənbələrinə söykənən tarixçi alimlərimiz bunları unudular. Bunula da, qədim tariximiz zənci tükləri kimi bir-birinə qarışıb. N.Gəncəvi, Ə.Xəqani və b. Bu dildə dünyaya məxsus əsərlərini yazıb yaradıblar, öz ana dillərində. Tarixin qarışdırılmasından istifadə edən Farslar isə məharətlə nəzakətlə bunları özəlləşdirdilər, əlbəttə havadarlarının köməyi ilə. (1828-dən).

Bəli, əziz oxucular, bunlardır Haylar və Farsilərin ta-

DÜNYANIN İLKİN ŞAHLIQ

TOPONİMLƏRİ

İlkin sivilizasiyanın yeddi dövləti olmuşdur ki, bu yeddi dövlətin ilkin şahənşahi 3-ci Dara olmuş, Daranı məğlub etdikdən sonra Makedoniyalı İsgəndər olmuşdur. Hansıdır bu yeddi dövlət.

1-ci Kəyan - şahənşah məkanı. Daranın, İskəndərin, bu yeddi dövlətin rəmzi olan yeddi kəməri (qızıl) olmuşdur. Bayramlarda taxılırdı bu kəmərlər. (Yeddi dövlətin şahənşahı kimi)

Kəyan (İran) şahlar məkanı deməkdir. (İlkin dünyanın).

2) 2-ci Hindistan olmuşdur. Paytaxtı Dehli deyil Dəhli olmuşdur.

Dəhat- kənd, kəndissan. Bax.ə.f.lüğ.səh.150.

3-cu ölkə Misir olmuşdur.

Misir-böyük şəhər,ölkə. Bax.ə.f.lüğ.səh.389.

Təbii ki, bu adın mənbəyi, Daş və İç Ağaza bağlanır, onların ideologiyasına, bu ideologiyadan doğan toponimlərə bağlanır.

4-cü Rum.

Rumi - vizantiyalı, anadolulu, kiçik asiyalı, rumlu.

3) Rumnijad - rumlu, rum nəslinə aid olan adam. Bax.ə.f.lüğ.səh.527.

5-ci Məqduniyyə (Makedoniya).

Məqdər - qüdrət, iqtidar, qüvvət. Bax.ə.f.lüğ.səh.336.

Ümumi məna qüdrətli yer.

*Çindən Zəndə qədar,
Nildən, Gərdə qədar.
Elçilər axışdı gəlməyə,
Taxtına tacına alqışlar deyə.*

İskəndərin qalibiyyətinə, dünya şahlığını qazandığına görə.

Zənd- od məkanı, odlar yurdu Azərbaycan.

Ümumi digər bir adı Ziyarilər məkanı.

İlkin olaraq indiki dünyamız bax bu dövlətlərdən doğulmuşdur.

SURİYA

Sürəyya deməkdir, yəni, yeddiqardaş ülkər ulduzu.

Ümumi mənə atəşpərəstliyə bağlı məkan, ölkə.

İRAQ

Uzaq məkan diyar. Sual olunur kimə görə uzaq diyar sayılır. İlkin sivilizasiyanın qövmü Daş Ağaz və İç Ağaz (oğuz) nəsilələrinə görə.

ŞAM

Günəşə bağlı addır. İlkin şam Qabıssana (Ağaz başlanğıc nəsilələrinin verdiyi addır) deyilib.

2-ci Əqsayi Şam, Suriya Şamı, yəni uzaq Şam.

3-cü isə son nöqtə (dünyanın) şamanlar olmuşdur.

HİNDU

Əslində hinlər olmuşdur. Yəni, zamanın (qədim) insanlar.

Hin-vaxt, zaman, çağ Bax.ə.f.lüğ səh 735

MƏŞHƏD

1) Şəhid olmuş; 2) bir muqəddəsin şəhid edildiyi və basdırıldığı yer (dini).

1. Məşhədi - Məşhəddə imam Rzanın məqbərəsini ziyarət etmiş adama verilən ad (dini).

HƏBƏŞ

Həbəş - (xüsusi isimdən) Həbəşistan əhalisindən olan, həbəş kimi qara mənasında.

YƏMƏN

Yəmin- sağ, sol tərəf . Bax.ə.f.lüğ.səh.270.

BOMBƏY

Əslində Bambey olmalıdır.

1) Bam- ev(dam). Bax.ə.f.lüğ.səh.34.

2) Bey- günəş və beyyət etmə.

İlkin atəşpərəst məkanlarından olan yer.

İlkin sivilizasiyada Daş və İç ağaqla, Hindistanın əlaqələri olub. Oradan Daş ağaza hindli rəqqasələr gətirilib və yaxud göndərilib.

2-ci bir tərəfdən Beyandır xana Hindistandan pay olaraq tənbəki gətirilib. (Bax. Dədə Qorqud dastanına).

ALTAY

Bölünən söz olub, iki sözün vəhdətindən ibarətdir. Təhrif olunmuş sözdür.

sanəsinin məğzi. Digər bir odu, isə əgər elədirsə yenədə çaxmaqdaşı kimi, cibində məhz Qafqazdan, Səngəçardan aparmışdır.

Səngəxarə - çaxmaqdaşı, od. Bax.ə.f.lüğ.səh. 551.

Altaə - Ala (Alban baniyə) üz çevirmə.

Alyaska isə şəkilçi təhrifini aradan götürsək, Al-yasər olmalıdır. Yasər - rahatlıq, sərvət, dövlət, rifah. Ümumi mənə rifah, sərvət bəxş edən yer mənasında. Bax.ə.f.lüğ.səh.271.

Yasər- var-dövlət; 2-ci mənə sol, sol tərəf mənasındadır. Bax.ə.f.lüğ.səh.270.

Yəni sol tərəfə, dəniz vasitəsi ilə üz tutma

3) Yəsəvər- ümitsizlik gətirən.

T.Heyerdalın fikrinə görə, onlar buradan (Azərbaycandan) iki min nəfər qayıqlarla çıxmış (və ya Dağıssandan keçmək şərti ilə) volqaboyu üzmüş, oradan şimala üz tutmuşlar. Cəmi altı yüz nəfər salamat gəlib çıxmışlar. Ona görə də 2-ci ad, «Yas»dır. Yas ümüdsüzlük məyusluq.

Qışda «Berinq» boğazı donanda Alyaskaya adlanmışlar. Alyaskanın ümumi mənası Alların var dövlət, sərvətli məkana üz tutmasının mahiyyətidir. Yas və Yəsəvər mənalərini özündə birləşdirən addır. Qədim Persilərə-Parşilərə görə ki onların da vətəni Azərbaycandır. Qabıssan qayalarında (Gəmiqaya, yəni xalqın arzu, dilək, istək, yazı qayaları). Bunların mahiyyət işarələri vardır. Onların öz dünya alimi alimi də bunu təsdiq edir. (Bax T. Heyerdalın əsərlərinə). Latin Amerikasını adı da açmaları ilə bunları təsdiq edir.

Xeyr, bal arıları hansı çiçək şirəsindən sonra, hansı çiçəkdən növbəti lazımı şirəni çəkmək davamı kimi lazım gəldiyini bilirlər. Elmdə də belə olmalıdır, sadəcə bir fikri təsdiq etmək üçün ədəbiyyatlardan məlumat toplusu yox, fikri sübut etmək üçün həmin məlumatları yenisi, daha güclüsü ilə yazıb, təsdiq edib genişləndirməlidir).

Dastanda ilkin sivilisasiyanın başlanğıcı haqqında dərin və açılmayan kod işarələri vardır. Həmçinin Qabıssan qayalarında, Qabıssan xalçalarında.

MEKSİKA

Əslində məxsəb olmalıdır.

Məxsəb - qazanc, fayda, xeyir. Bax.ə.f.lüğ.səh. 346.

Araşdırın baxın bu adların biri ingilis dilində varmı? Əlbəttə yox. Hamısı qədim atəşpərəstlərə bağlı Təatarilərin dilində, Parsilərin (Farsların yox) dilində olan sözlərdir. («Persitski slovar» 1976).

O zamanlar farsların izi-tozu olmayıb.

Bütün bunlar yeni, muasir araşdırılmalara ehtiyac olduğunu bizə işarə verir.

RUSİYA

Əslində Rusiyah olmalıdır.

Rusiya(h)- üzüqara, günahlı, təqsirli; 2) Cibi boş, yoxsul. Bax.ə.f.lüğ.səh.527.

Bizim dilimizdə də, bu söz vardır (vay rüsvay oldum). Demək ad, həqiqi mahiyyətə işarə verir. Ümumiyyətlə, dünyaya paylanma nifaq nəticəsində olmuşdur. Hələ Nuhun özünün nəslı dövründə (bax. A.A.Bakıxanovun əsərlərinə)

2) Cuğ isə başın arxasında saç deyilir (düyünlənmiş saç) Bax.ə.f.lüğ.səh.766.

Ümumi ad comərd, əliaçıq və şan, şöhrətli nəsil mənasında («Dədə Qorqud»da da bu ad çəkilir). Səlailər də bu mənanı daşıyır.(Ariilər isə Səl-ari(lər)) Adəm nəslinə deyilir.

KƏSRANİLƏR

Kəsət sözündən götürülmüşdür. Həm də «kəs» sözündə öz təsdiqini tapır.

Kəsət - çoxluq, bolluq, artıqlıq, həddən ziyadəlik, qələbəlik.

Kəs - sındırma, qırma parçalama Bax.ə.f.lüğ. səh.286.

Ümumi məna, varlı, dövlətli, mərd, cəsür, qorxmaz nəsil məna və mahiyyətini özündə daşıyır.

CƏLARİLƏR

«Cəlal» və «Ariilər» sözlərini özündə birləşdirir.

1) Cəlal(ət)- cəlal, böyüklük, ululuq, əzəmət, şan-şöhrət. Bax.ə.f.lüğ.səh.756.

2) Ari(lər) təsdiq edir Adəmi, yəni ilkin Adəm nəsl.

Adəmi-insan, bəşər, insanlıq. Bax.ə.f.lüğ.səh.8.

Ümumi məna, ulu, yəni bəşri-nəsil, varlı- dövlətli, şan-şöhrətli nəsil mənasını özündə birləşdirir.

2-ci məna Cəlal(dır).

Cəla - köçmə, uzaqlaşma, vətəndən ayrı düşmə. Ari hadisələrlə vəhdət yaratmaq olar və araşdırılıb bağlanmalıdır.

Həzər, Həzərlərin dənizi (Xəzər yox). İlk sivil insanlar və onların dənizi olub Həzər dənizi.

QARA DƏNİZİ (ÇORNI MORE)

Qara - böyükdü mənasındadır. Demək, Həzərlə müqayisədə böyük dənizdir.

Başqa dillərdə adlanan da məhz bu addan götürülmüşdür.

QIRMIZI DƏNİZ

Təbii ki, dənizin rənginə görə bu ad verilməyib. Ad sırf qırmızı Günəşə işarədir. Demək, ad özünü atəşpərəstlik dövründə, Parsilərə, Muğlara görə onların dilində tapmışdır. Samuğ (Samux) rayonunda adlanan Qırmızı Samuğ da bu tarixi ada bağlıdır.

SARI (SARI) DƏNİZ

Qırmızı dəniz kimi, də Sari dəniz də həmin dövrdən adı ilə dünyaya miras qalmışdır.

Sari-gedən, hərəkət edən, təsir edən sirayət edən. Bax.ə.f.lüğ.səh.535.

Sarı gəlin kimi, sarı dəniz də günəşin rənginə əsasən atəşpərəstliyə bağlı addır.

AĞ DƏNİZ

Türklər bu dənizə Ak dəniz deyir. Əslində qədim parsilərin dilində, onların lüğətində «Aq» dəniz kimi adlanır.

Aq- bağlanmayan, itaət etməyən mənasındadır.

ÇAYLAR TOPONİMLƏRLƏ

VƏHDƏT TƏŞKİL EDİR

KÜR

1) Kür- yeraltı su yatağı (burulğanı çox olan çay).

2) Kür(nəş)- təzim etmə. Bax.ə.f.lüğ.səh.295.

3) Əgər Allah lövhü qələmlə dünyamızı çəkib, sonra ona nəfəs verməklə, ilkin başlanğıcı demək olar ki, kür olmuşdur.

4) Kür-ölkə, vilayət

Təsadüfi deyildir ki, bura, bu çaya Ana Kür deyilir. Yəni təbiətin anası və ya təbiətin başlanğıc əlaməti.

Kür ən qədim çaydır. Yeraltı su və yataqları ilə okeanlarla əlaqəsi olan çaydır. Yer özü də kürəşəkilli olmaqla Kür adını daşıyır.

Kür(ə) girdəşəkilli.

ARAZ

Əslində bu çayın həqiqi adı Araz deyil Ariz olmalıdır.

1) Ariz - təbii əsli olmayan, sonradan əmələ gələn.

2) Arizə-əmələ gələn ilişiklik. Bax.ə.f.lüğ.səh.23.

Bəli, kür təbiətin Adəmidirsə, Ariz (Araz) onun Həvvasıdır. Əmələ gələn, ilişiklik işarəsi ilə. İncilə görə Adəm Şərqdə dörd qoşa çaydan birinin ərazi ətrafına düşmüşdür.

Təbii ki, bu qoşa çay Qarabağı (yəni cənnət bağı) ilə birlikdə bu çay ərazi ətrafında olmuşdur. Çünki onun cən-

zeytun və başqaları).

2-ci bir tərəfdən çayın adından, adının mənasından Adəmə heç bir bağlılıq görünmür. Ancaq, Kür-Ariz (Aruz) həm adının mənası ilə, həm də ətrafında olan (Azərbaycanda) Qarabağ adı ilə özünün cənnət bağı olmasını inkar edilməz şəkildə təsdiq edir.

QÜDYAL ÇAY

Quva(Quba) ərazisində olan çaydır. Maraqlı toponim əla mənaya bağlanan çaydır.

Qüd(və) Qüd(əma) adlarını özündə birləşdirir.

1) Qüd(və)-örnek, nümunə.

2) Qüd(əma) (qədimlərin cəmi) qədimlər. . Bax.ə.f.lüğ. səh.130-131.

1) Ya(e)-isə işarə mənasındadır.

Ümumi məna nümunəvi, qədim çay deməkdir.

PİRSAAT ÇAY

Təhrif olunmuş addır. Pir-müqəddəslik, qədim mənası ilə saata bağlanmır.

Əslində çay iki söz mənalarında öz təsdiqini tapır.

1) Pir - piri muğan (muğlara bağlı), təriqət başısı.

2) Pir-müqəddəs sayılan gəbir, ağac və.s. yerlər ocaq.

Saat isə əslində «Sadat» olmalıdır.

1) Sadat (seyyidin cəmi) seyidlər. Bax.ə.f.lüğ. səh.531

Ümumi məna müqəddəs pirləri, ziyarətgahları, ətrafında təriqət başçılarının dəfn olunduğu müqəddəs çay mənası ilə özünü və mahiyyətini təsdiq edir. Saat isə subyektiv təhrif olunmanın məntiqi nəticəsidir.

TÜRKÇAY

Şirvan bölgələrində olan çaylardandır. Qabıssanda, Xaçmazda, Qubada olan çaylardır. Türk adı ilə birbaşa Ağaz (Oğuz) nəslinə bağlanan çaydır. Qədim çaydır. Adın məntiqi mənası göstərir ki, ilkin türk adına bağlanır. Bu da Nuhun nəslinə, onun tarixinə gətirib çıxarır. Başqa yerlərə heç bir aidiyyəti yoxdur.

MAYALILAR

Sual olunur: «Maya sözü hansı dildədir və onun mənası nədir»? 2-ci bir sual doğur: «Hazırda mayalılar olan ərazinin insanları bu sözün mənasını və haradan götürüldüyünü bilirlərmi»? 3-cü sual dünya tarixşünaslıq və ədəbiyyatlarında bu sözün ana qayəsi açılıbmı? Cavab birmənalı olacaq - xeyr, açılmayıb. 4-cü sual: «Şamaxı» və «Maya» sözləri bir-birinə hansı tellərlə bağlanır? Bəli, bu dördlüyün dairə mahiyyətindədir mayalılardan tarixi və ana mahiyyəti. Tarixin ana kodu olan bu mahiyyəti açmaq üçün ilk olaraq «Maya» sözünü lüğəti terminlərlə ortaya çıxaraq.

Mayə - 2-ci məna zat; dördüncü məna səbəb, təməl. Bax.ə.f.lüğ.səh.324

Bəli, zat, səbəb, təməl məfhumu təbii ki, burada bəşəriyyətin başlanğıcına işarədir, söhbət bəşəriyyətin təməli olan insanlardan gedir Mayəlilər adı ilə. «Dədə Qadir» dastanında isə ilkin bəşəri başlanğıc işarəsi Ol Üsman (Osman) nəslidir işarəsi ilə verilir.

Üsman - üss - kök, təməl, özü: 2-ci məna - əsil, bünövrə. Mani isə zərdüştlərə bağlanır. Yaxud mən Üsman

VEQIYA

Vüqu (dur) bu söz, Veqiya deyil.

Vüqu - əmələ gəlmə, üz vermə, baş vermə:

3-cü mənə hadisə, düşmə. Bax.ə.f.lüğ.səh.90

Demək, hansısa səbəbdən onlar buradan getmiş, üz vermə, baş vermə demək hansı bir baş verən təkanla onlar buradan getmiş, bu məkanda həyat əmələ gətirmişlər ki, bunlar əsərlərində yazılmışdır. Vüqyat - təmkinə söyənib, bu və ya digər mənalarla buradan getmişlər.

Burada sərv-dünya maddi aləm deməkdir;
Altı cəhət- sağ, sol, ön, arxa, üst, alt - aləmin altı cəhəti,
yeddi budaq isə, yeddi fələk, yeddi qat asiman deməkdir.

*Eşitcək buyurdu ona İsgəndər
Ki, muği günəşə tez yetirsinlər.*

Muğ atəşpərəstə, Günəş isə şaha işarədir. (Şahsevən atəşpərəst deməkdir).

*Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
Atəşin önündə təzimlə əyildi.*

Atəşpərəstlərin, muğların oda sitayışı nəzərdə tutulur.
Yəni ilkin Günəşə üz tutma və ona səcdə etmə.

*Zöhrəyə o «Zəndi» kimlər öyrətdi,
Oxuyub Harutu tamam bənd etdi.*

Zənd atəşpərəstlərin peyğəmbərin Zərdüştün kitabının adıdır. Buna «Zənd-Avesta» da deyilir.(Əslində Zənd-Əvəsva olmalıdır)

*Sehirli nəğmədən Zərdüşt xar oldu,
Söndü çox «Zənd»lərin alovu oldu.*

Yəni, mənim sehrə-qüvvətə malik sözlərimin müqabilində Zərdüştün sözləri kölgədə qaldı, çox «Zənd»lər röv-nəqdən düşdü.

*Müğ arpa yerinə əkmüş ərgəvan,
Bənövşə düşürmüş biçdiyi zaman.*

Yəni muğ atəşpərəst arpa əvəzinə ərgəvan əkmüş və bənövşə rəngində olan gül biçilmişdir.

lanmış ocağı zərdüştlərin atəsinə, laxtalanən qana, qana batmış al-qırmızı ipəyə, innaba, şəngərəfə, qızarmış kömür parçaları, qara özəyi çıxarılmış və onun yerinə nar dənələri doldurulmuş almaya, yarı yanmış, yarı qaralmış səndəl qırla boyanmış kəhrəbaya, müşklə niqablanmış günəşə bənzətmişlər. Kömürün alovlanmış qara hissəsi zülmətə, qızarmış hissəsi isə nura, şəfqətə təşbih edilmişdir.

*Bir türkdü, rumluydu əsl nəsibi,
Hindlilər göz nuru vermiş ləqəbi.*

Birinci sətirdə ocağın şöləsi ilə rum-kiçik Asiyada yaşayan al yanaqlı ağ türklər ilə müqayisə edilir. İkinci sətirdə hindlilər deyərkən VII əsrdə İrandan Hindistana qaçmış, indiyə qədər də orada yaşayan zərdüştlər-atəşpərəstlər nəzərdə tutur. Zərdüştlər odu göz işığı kimi sevirdilər. (Odu üstünə sondürmək üçün su tökülməsi qəbahət sayılırdı).

*Zərdüşt «Zəndi» ona nəğmələr saçar,
Müğlər pərvanə tək Xirqələr açar.*

Zərdüştlər - atəşpərəstlər atəşgahlarda öz müqəddəs «Zənd-Avesta» kitabından atəş ətrafında dini nəğmələr oxuyardılar.

Xirqə-ən kobud parçadan tikilmiş yamaqlı əba, sufilərin rəsmi geyimi. Burada müqəddəs libas simvolu kimi işlənmişdir.

Müğlər atəşgahlarda atəş ətrafında oxuyub ritul rəqs edərkən bəzən hala gəlib öz qaftanlarını (xirqələrini) yandırarmışlar. İlkin Məhərrəmlik bu olmuşdur.

*Şəmmas məbədidən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara.*

Şəmmas-hərfən günəşə qulluq edən deməkdir, rəvayətə görə atəşgahı tikən Şəmmas olmuşdur.

*Bir möbədi tarazıya qoyub, axtarsan taraz,
Luka oğlu Qəsta onun yaqın pərsəngi olmaz*

Möbəd - zərdüştlərin kahini, luka oğlu Qəsta- abbasi-
lər dövründə yaşamış məşhur tibb alimi olmuşdur.

*Anla ki, gəbrlərin kamanında yox hünər,
Xəlilin dörd quşunu havada alsın nişan.*

Gəbrlər - atəşpərəstlər, zərdüştlərdir; Gəbrlər həm də onların elə bir qismidir ki, ölümü cəmdək yeyən bir quş kimi təsəvvür edirlər.

Xəlilin dörd quşu-xoruz, qarğa, tavus və ördəkdir.

Guya İbrahim Xəlil peyğəmbər bu quşların başını əlində saxlamış, bədənlərini dörd parça edib bir-birinə qarışdıraraq, dörd dağın təpəsinə qoymuş və sonra onları uzaqdan çağırırdıqda, quşların parçaları göydə hər biri öz hissələri ilə birləşib, İbrahim Xəlilin yanına gəlmiş və onun əlində olan öz başları ilə birləşmişdir.

Bütün bunları ümumiləşdirərək Zərdüşt və Zərdüştlük haqqında özəl lakin mənbələrə bağlı fikirlərimi yazmağa lüzum bildim. İlkin olaraq sual kimi məsələni ortaya çıxarıram. Zərdüşt bölünən sözdür və ya bölünməyən? Hər ikisini irəli sürməklə adın və ya adların məna və (sözün və ya sözlərin) mahiyyəti göstərilmişdir. «Zənd» «Əvəstanın», zərdüştün ana kodu da məhz bu adda və onun mahiyyətindədir. Avestada bu ad mənası ilə «Qoca kişi» «Ulduza» bağlı «Sarı dəvə», Peyğəmbər və başqaları on adla hallanır. Necə deyərlər, kompassız gəmi kimi hara istəsələr aparırlar. Ə.Xəqaninin dili ilə desək, gah bu müqəddəsliyi «Moyi» edirlər, gah da «Modi» edirlər.

*Sitəmin tük kimi incəltdi məni,
Lap tükə dönmüşəm Moyi deməkdən.*

«Moyi»- parsca tuk və ağlamaq məvhumu verir. (şivən, saç yolma).

«Modi» isə gürcücə «Gəl» deməkdir.

Diqqət yetirirsinizmi ki, əsərlərdən gətirdiyim misallarda «Zənd-Əvəsta» cürbəcür formalarda, alimlər tərəfindən müxtəlif formalarda yazılmışdır. Ona görə ki, ad konkret şəkildə mənası ilə açılib ortaya qoyulmamışdır. İstər Zərdüşt adı, istərsə də «Zənd»-«Əvəsa» (Avesta) adı qaranlıq şəkildə heç bir lüğəti terminə görə əsaslandırılmamışdır. İstər N. Gəncəvini, istərsə də Ə. Xəqaninin əsərlərində zənd, atəşpərəst, atəşgah, İbrahim vəhdətdə göstərilir, peyğəmbərə bağlanma verilir. Zərdüşt adı ilə sanki hamısı örtülür və qapanır. Zərdüşt nədir, kimdir? Konkret açılmır. Ancaq «Zənd Əvəsta» (Avesta) ayələrində olan işarələr aydın şəkildə dini kitablara əsasən (Quran, İncil) İbrahim peyğəmbərə bağlanır. Kimdir Allahın yaratdığı, bəxş etdiyi oda (Günəşə) üzünü tutub rəbbini çağıran. Əlbəttə, peyğəmbərlərin imami İbrahim. Avestada yazılan, arvadlarından birini, övladlarından birini İranın qərbindən şərqinə aparan Muğların təzyiqi ilə kim idi? Məgər İbrahim deyildimi bu? Bəli odur.

Yenə də kitabda yazılan Amerika, İngilis, Fransız, Hind alimlərinin yazdığı güclü Muğ dini. Sual olunur hansı və kimin dini olub? Muğların dini? Məgər dünyaya ilkin bəxş olunan İbrahim dini olmamışdırmı? Sual olunur, hanı bu din, və bu dinin səmavi kitabı ki, Yəqub peyğəmbər və onun nəslı yazmışdır?

HƏDİD- 26

Həqiqətən biz Nuhu və İbrahimi göndərdik və peyğəmbərlik (məqamını) və (səməvi) kitabı o ikisinin nəslində qoyduq. Beləliklə, bəziləri doğru yola düşdülər, çoxu isə itaətsiz oldular.

«BƏQƏRƏ-140»

Deyirsiniz ki, İbrahimin, İsmayıl, İslam Yəqub (Yəqubun nəvələri olan) Əsbat yəhudi ya xaçpərəst olublar.

De: Siz daha çox bilirsiniz yoxsa Allah (ki onların yəhudilik və xaçpərəstlikdən uzaq olduğuna şəhadət vermişdir. Və siz bunu bilir və gizlədirsiniz)? Allah etdiyimiz əməllərdən əsla qafil deyildir.

Məhz bu prizmadan zərdüşt dediyimiz sözün, adın mənasını açmaqla zərdüştün ana mahiyyətinə yaxınlaşmış olarıq.

Bəzi mənbələrdə Zərdüşt deyil, Zərduş kimi qeyd edilir. Məsəl üçün Qabısnamədə. Ümumiyyətlə, klassik ədəbiyyatlarda, avropa tədqiqat əsərlərinin demək olar ki hamısında adlar təhrif olunmuş şəkildədir. Məsəl üçün belə düşünməliyik ki, «Dədə Qadir» («Dədə Qorqud») dastanında ad da daxil olmaqla yüz hərf dəyişibsə, demək yüz tarixi mahiyyət dəyişmişdir. Yaxud Zənd-Əvəstə, Avesta yaxud Zənd- pazəndə eyni cür yanaşmaq olmaz. Avesta adı ilə Zərdüştün ana mahiyyəti istər-istəməz başqa istimaqət olmaqla, əsl mahiyyət ortaya çıxmır. Belə halda adın açılmasına istiqamətlənək.

1) Zər- 2-ci məna tarlaya toxum səpmə, səpilmə; əkmə-əkilmə; əkilmiş əkin.

2) Zər- 107sm-ə bərabər uzunluq ölçüsü.

3) Zərt- keçmişdə sufələrin geydikləri göy paltar.

ilə desək:

***Əgər Zərdüşt dini ilə maraqlansa qeysər,
Əlim ilə «Zənd-Əvəsta» ayinləri dirilər.***

Şair çox ustalıqla aydın şəkildə sətraltı işarələrlə bildirir ki, rəhbərlər əgər icazə versə, şərait yaratsa Zənd-Əvəstanın həqiqi ayinlərini açıb ortaya qoya bilər. Demək, zamanında M.İskəndər tarixi əsərləri torbalara doldurub aparmaqla, 2-ci bir tərəfdən İslamın zorakılıq siyasəti təbii ki, sivilizasiyanın mənəvi açarlarından olan «Zənd- Əvəstanın» qapılarını bağlamaya bilməzdi. Məhz bu ayinlər Həzrət Əliyə qədər, Müsəyibə qədər tamamilə bağlı saxlanılmışdır. Üstə gəl XIII əsrə qədər ilkin dini iqamətgah olan hacılıq məkanı olan Qabıssan qayaları XX əsrin axırlarına qədər dondurulmaya bilməzdi. XXI əsrdə də onu sovet metodologiyasından doğulan elmi yolla onun açılması qeyri-mümkün bir vəziyyətə gətirilmişdir.

Demək Ə.Xəqaninin dili ilə desək, din rəhbərləri, onları eşidən dövlət rəhbərləri şairin bu ayinləri açmasına açıq-aydın mane olur. Əgər İbrahim dini ilə İslam dini tarixi inkişaf xətti ilə bir-birinə bağlansa, onda tarixin böyük bir mahiyyət xətti ortaya çıxacaqdır.

Fikrimi ümumiləşdirərək onu qeyd etmək istəyirəm ki, «Zərduş» (Zərdüşt) və «Zərduşlar» sivilizasiya olmaqla, İbrahim dininin ayinləri kimi «Zənd-Əvəsta» adı ilə öz təsdiqini tapır. Bununla yanaşı ilkin sivilizasiyanın tarixi yolunun başlanmasını təstiq edir. Buna görə də «Zənd-Əvəstanın» hər bir ayini yenidən araşdırılmalı və tarixi həqiqətləri ortaya qoyulmalıdır. Əlbəttə Quran, İncil və başqa dini kitabla vəhdət bağlılığında.

ƏN QƏDİM PULLARIN MƏSKƏNİ

Mənə bu yazını, sərlövhəni yazmağa məcbur edən bir vətənpərvər və gen yaddaşa, insanda üçüncü idrakı gözə malik olan Qabıssanın qiymətli oğlu Firdovsi Bayramov oldu. Onun tapdığı maddi mədəniyyət əşyaları tarixə məlum olmayan qeyri-adi gizlilərdən xəbər verir. Bu əşyalardan biri haqda oxuculara, xalqa məlumat verməyi özümə borc bilərək bu yazını qələmə aldım. Nədir bu əşya? Qədim mis pul indiki Azərbaycanın on qəpiklik pulu dairəsində. Pulun hər iki üzündə olan işarələr bunlardır.

Birinci üzündə olan işarələr:

- 1) Yuxarı dairədə orta hissədə nöqtə dairəvi.
- 2) Aşağıda sol və sağda başları yuxarı iki ilan.
- 3) İlanın sol tərəf arxasında yeddi kiçik nöqtə dairəvi.
- 4) Sağ tərəfdə ilanın arxasında altı nöqtə.
- 5) Sol ilan içəridə bir əli bitişik səmavi bir insan, digər bir əli isə sağ tərəfdəki ilana bitişik dairənin içərisində başı

aşağı balıq od kimi də təsəvvür yaradır.

6) İlanların başları yuxarı hissədə ox kimi tək nöqtəyə (dairəyə) bağlanır.

Pulun ikinci tərəfi:

1) Pulun içərisində yuxarı hissədə bir qövsvari xətt. Xəttin altında bir dairəvi nöqtə.

2) Xəttin altında iki qövs dörd, iki-iki göz şəklində dörd nöqtə.

3) Yənə qövsvari bir xətt.

4) Xəttin altında sol tərəfdə spiralvari sağa istiqamətlənən bir ilan.

5) Ortada ilandan sonra başı aşağı bir ilan.

6) Sağ tərəfdə sual işarəsi, şəklin birinin başı yuxarı, digərinin başı aşağı ilanlar.

Çox qəribə, ecazkar, qədim və suallarla dolu sirli-sehrli açmalara ehtiyac duyulan bir puldur bu. Mən dərhal müəyyən tanıdığım alimlərə üz tutub ən qədim pulun hansı tarixə və hansı məkana mənsub olmasını soruşdum. Pul haqqında yazılan kitablara əsasən Yunanıstanı və Romanı onların tarixi ilkin pullarının olmasını bildirdilər.

Lakin mən bununla razılaşmadan bu qədim pula əsasən yer ilə səmanın vəhdətini özündə əks etdirən, totemizm dediyimiz canlıların müqəddəsliklərlə bağlı tarixi-fəlsəfi mahiyyətlərini açıqlamağa istiqamətləndim. Hansı ki, bu tarixi fəlsəfi fikirlər N.Gəncəvi və Ə.Xəqaninin əsərlərində dürüst şəkildə qiymətli məlumatlar verilmişdir. Açaq və yazaq bu dahilərin totemlə bağlı, xüsusilə ilan haqqındakı qiymətli fikirlərini. Hansı ki, bir tarixçi kimi ilanla bağlı fikirləri qədimliyinə görə Misir fəronları dövrünə priamidaların yaradılması dövrünə mənsub olmasını oxuyub, bildiklərimi özümdə saxlamışam.

İlkin olaraq N.Gəncəvinin bütün əsərlərinə üz tutaq və ilanla bağlı inciləri təsbehə düzək. «İsgəndərnamə»də ilana aid fikirlər.

*Rəcəzi bitinxə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.*

Rəcəz - vuruşanların mübarizəyə girməzdən qabaq yüksək tonla oxuduqları şeirdir. Kəyan (İran) mifologiyasına görə, xəzinəni ilan mühafizə edir. Yəni, ilan xəzinə sevdası ilə qıvrılan kimi, o da qalibiyət arzusu ilə qırılırdı.

O dəmirçi Gavənin köməyi ilə Zöhhakı öldürüb, hakimiyyəti öz əlinə almışdır.

«İsgəndərnamə»:

*Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
Səbətə ilandır, ya sümükləri?*

İlan kin və ədavət rəmzidir. İlanın bel sümüyünü isə qədim Kəyanlılar dostluq üçün özlərində saxlayardılar. Beytin mənası: - söylə görüm, arada dostluq var, ya düşmənçilik?

*İsgəndər bir xəbər aldı yunandan:
Olub xəzinəyə mariya ilan.*

Şərq əfsanələrinə görə, güya hər gizli xəzinədə bir ilan yaşayıb, onu qoruyarmış.

*Bu harın göy atdan daim et həzər,
O bir əjdahadır, gəlinə bənzər.*

Burada harın göy at - fələk, asiman mənasındadır. Yəni, bu dünyanın gərdişi aldadıcıdır, əslində, o kinli bir əjdahadır, lakin zahirdən gözəl bir gəlinə bənzər. Onu da qeyd edim ki, İsgəndərin bayrağının ələmi əjdaha olmuşdur ki, ona baxan ikinci dəfə baxa bilmirmiş, əlbəttə, qorxudan.

Yəni, mənim ordum sanki bir qorxulu əjdahadır, dünyanı udmağa qadirdir. Ona qarşı çıxmaq əbəsdir.

«Yeddi gözəl» əsərində ilanla bağlı fikirlər.

Əjdərdən qurtardı, ilanı vurdu.

Yəni, kənizlə yatmaqdan vaz keçib, ehtiras qapısını öz üzünə bağladı, şəhvət ilanını öldürüb, hicran əjdahasından xilas oldu.

Guya Zöhhak çiyinlərində baş qaldıran ilanlara insan beyni yedirdirmiş. Dəmirçi Gavə döşlüyünü bayraq kimi qaldıraraq onu taxtdan salmış və Kəyan nəslindən olan Firudiunu taxta oturtmuşdur.

***Dünya Zöhhak kimi qanıçəndir, qan!
Sənə öz arxandan yaratdı ilan.***

Firdovsinin «Şahnamə» əsərində təsvir etdiyi qanıçən Zöhhaka işarədir. Zöhhak çiyinlərindən çıxan ilanlara insan beyni yedirdərmiş. Beytin mənası: Bu qanıçən dünya sənin qatilin olmaq üçün öz belindən bir ilan yaratdı.

Burada ilan - Xosrovun Məryəmdən olan oğlu qatil Şiruyəyə işarədir.

«Sirlər xəzinəsi» əsərində ilan işarələri:

***İlan - qaş kəmərdir, gör ki, nədir qisməti,
Viranələr küncündə xəzinədir qisməti.***

Qədimdəki təsəvvürlərə görə, gizli xəzinələrin üstündə ilanlar yatır və onu mühafizə edirlər. Qıvrılmış ilan kəməre bənzəyir, deməli, ilan xidmət kəməri olduğu üçün, xəzinə sahibidir.

***İlan deyil, ilan tək qıvrılındır kəndiri,
Ülvi eşqin gücüylə qıvrılındır kəndiri.***

Fələyin qıvrılan ilana bənzəməsinə baxma, o, sənin uca mənəviyyat aləmin olan eşqinin cazibəsi önündə heç bir şeydir.

Firdovsi Bayramovun şərhinə əsasən, bu iki ilan ilkin enerjinin, yəni dünyanın enerjindən, partlayışdan yaranma-

RƏQSLƏR VƏ ONLARIN MƏNALARI

RƏQSLƏR, TARİXİN KOD AÇARLARINDANDIR

«MİRZEYİ»

Qədim havadır. İslama deyil, dünyanın ilkin hacılığına, İbrahim peyğəmbər hacılığına bağlanan, onun vəsfinə həsr edilən rəqsdir.

1) Mir - rəis, başçı, hacılıq başçısı. Bax, ə.f.lüğ.səh.389

2) Zehi (Zeyi) - nə yaxşı, nə gözəl, əcəb mənasında. Bax, ə.f.lüğ.səh.210. ilkin haciliğa bağlı, ziyarətdən məmnunluq, razılıq duyulan rəqs mənasındadır.

«TƏRƏKƏMƏ»

Əslində, tərəkəmə deyil, tərək etmə adlanmalıdır. Yaylaqdan qışlağa, qışlaqdan yaylağa köçmənin təmtərağının vəsfi rəqsidir (1970-ci illərə kimi toyun sonunda sərfayı elan edərdi: «Ay aşiq, bir «Tərəkəmə», tərketmə çal, toyu qurtaraq»).

«QAYTAĞI»

1) Qaid - qayda, üsul, nizam, yol.

2) Tağı - asi, üsyançı. Bax, ə.f.lüğ.səh.80

Qalibiyyət rəqsi.

«QOÇ ALI (ƏLİ)»

İgid, alların rəqsi. İgidliyi təmsil edən rəqs.

«NAZLANA-NAZLANA»

*Bizdən ayaq kəsən gözəl,
Əl-ayağın üzən gözəl,
Dur gəl nazlana-nazlana.*

Kökü qədimliyə, köklü mahiyyəti Günəşin vəsfinə bağlıdır.

«HEYVAGÜLÜ»

Xalq mahnılarında Alma - Ulduza, Heyva - Aya, Nar isə Günəşə bağlanır.

- 1) Gül (ü) - müqəddəsiyə bağlanan mənalı sözdür.
- 2) Heyva - isə Aya işarədir.

Ayın vəsfini özündə əks etdirən, ali, ağayana oyun havasıdır.

NƏLBƏKİ

Qədim rəqsdir. İndilər az oynalınır. Günəşin və Ayın vəsfinə bağlı rəqs.

Toponimlər
dadır (Bax. Ş.Qabıssanlı «Dədə Qorqud və Qabıssan» əsə-
rinə).

SURNA (ZURNA)

- 1) Sur (zur) - toy, toy-büsat
- 2) Surax - dəlik-deşik.
- 3) Suri - şadlıq, sevinc. Bax.ə.f.lüğ.səh.573

Ümumi mənə ilkin şadlıq, sevinc aləti. Səkkiz deşik - mələklərə qədər olan səkkiz göy qatı. Arxada tək deşik - ərşi-fələk rəmzidir (güniş mənası, bax. Ş.Qabıssanlı «Muğamat və İbrahim peyğəmbər» əsərinə).

DƏF-QAVAL

Dəf - ikili mənə rədd etmə. Kədəri dəf edib, şənlik gətirmə.

Qaval - əslində «qaval» deyil, «qabal» olmalıdır.

Qab - çərçivə. Qabal dairəsi qırmızı rəngdə Günəşin, ağ rəngdə Ayın rəmzi, dairə halqaları isə ulduz və bürc-lərin rəmzidir (Bax. Ş.Qabıssanlı «Muğamat və İbrahim peyğəmbər» əsərinə).

Al - isə İbrahim peyğəmbər nəslinə məxsus qövmdür.

BALABAN

- 1) Bal - ikili mənə könül, qəlb, xatir, ürək.
- 2) Bala - yuxarı, üst, uca, yüksək, hündür.
- 3) Ban - səsləyən

Ümumi mənə Göy ilə Yerin vəhdətini, qəlbə təsiri ilə çatdıran səs aləti. Burada da səkkiz deşik, səkkiz fələk, doqquzuncu isə ərşi-fələk, tək deşik Allah dərğahına işarə rəmzidir.

Ud

Butanın rəmzidir. Qədim çalğı aləti əl Bəzzə Sərçin. Buna isə zərqabıdır ki, bu da Günəşin ulduzlara vəhdətini əks etdirir. Həm də ox bürcünə işarədir. İlk simli alətlərdən biri.

KAMAN

1) Kam - arzu, məqsəd, istək, məram, kami-dil, ürək arzusu

2) Kambəxş - hər kəsin istək və arzusunu yerinə yetirən. Bax.ə.f.lüğ.səh.972

Ümumi məna ürəkləri oxşayan musiqi aləti.

3) An - isə qədim zaman mənasındadır. Əqrəb bürcünün rəmzidir. Arxası üstə qoyduqda əqrəbi əks etdirir.

ÇOBAN

Əslində, çoban deyil, çarban olmalıdır.

Çar - bir məna, dördayaqlı heyvan.

Ban - səsləyən.

XANÇOBAN

Xan - ikinci məna oxuyan, nəğmə oxuyan. Bax.ə.f.lüğ.səh.685

Ümumi məna nəğmə oxuyan çoban

18) «Dədə Qorqud» kitabı (Ensiklopedik lüğət). Öndər nəşri.

19) Ə. Xəqani «Seçilmiş əsərləri» Azərnəşr 1978.

20) Ə. F. lüğəti 1966.

21) Ə. Fərzəli «Gəmiqaya Qobustan» hərfliəri.

22) Ə. Cami «Yusif və Züleyxa» Öndər Nəşriyyat Bakı 2004.

23) Əhdi - Ətiq və Əhdi - Cədid. Moskva 1997.

24) İncil Bibliya Tərcümə İnstitutu 1996.

25) «Kitabi Dədə Qorqud» Azərnəşr Bakı 1962.

26) Georgi Keçaari «Yaddaşlarda Yaşayanlar» Bakı Gəncilik 2003.

27) Georgi Keçaari «Udinlərdə ənənəvi toy mərasimləri» Agan 2003.

28) Georgi Keçaari «Udinlərdə Ənənəvi yaş mərasimləri» Agan 2004.

29) L.Kərimov «Azərbaycan xalçaları». I - II - III cild.

30) «Muğam Sənəti» Bakı 2007 (Proqram).

31) N.Gəncəvi» İskəndərnamə».

32) T.Heyerdal Şəki - 2000.

33) T.Bünyatov «Əsrlərdən gələn səslər».

34) Udincə - Azərbaycanca - Rusca lüğət. Bakı - 1974 Elm Nəşriyyat.

35) Fəzlullah Rəşidəddin «Oğuznamə» Azərnəşr 1992.

36) C.Rüstəmov «Qobustan Petroqlifləri». Bakı 2003.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR:

Toponimşünaslıq:	14
Müqəddimə	30
«Sa gəlin» İbrahim peyğəmbərin günəşə üz tutmasının vəsfi deyilmi?	39
Ulu əcdadımız türkün müqəddəs ana sözüdür can Azərbaycan!	60
Qabussan-Qabıssan (QOBUSTAN)	62
Suraxanı	77
Məhəmmədli	78
Buzovna	79
Maştağa	88
Bülbülə	88
Qala	89
Keşlə	89
Şağan	89
Zirə	89
Zığ	89
Pirsağı	90
Ramanı	90
Mərdəkan	90

Beş kitab öz xərcim hesabına çap olunub, təmənnasız xalqımın övladlarına bağışlanıb və ya töhfə edilmişdir. Altıncı bu kitabda çarəsiz qalmışdım. 1500 kitabı nəşr etdirib, bağışladığım halda müəyyən səbəblərdən “200” kitabı nəşr etdirməkdə aciz qalmışdım. Görülən işlər adi bir müəllimin işləri olmuşdur. Sonda Rəb-

bim göndərdiyi şəxs özü mənə kömək etməyini bildirdi. Bu köməklik olmasaydı təbii ki, kitabın nəşri gecikmiş olardı. Bu xeyirxah şəxs Tofiq Mürşüd oğlu Hübətov oldu. Əslən Ağdamlı, İsmayılı Olimpiya kompleksinin direktorudur. Mən ona, kitabın ərsəyə gəlməsində, köməklisinə görə öz minnətdarlığımı bildirirəm. Xəzinə üstündə insanlar yox, ilanlar durur. Xəzinəsini xalqının üzünə açanlar isə, əbədi ömürlü olurlar. Tofiq müəllim, sizin bu xeyirxahlığınız təkcə mənə deyil, cümlə Türk dünyasına olan xeyirxahlığınızdır. Çox sağ olun.

Ş.Qabıssanlı. 22. XII 2012-ci il


~~~~~  
Çapa imzalanmışdır: 05.01.2013.  
Formatı: 60x84 1/16. Həcmi: 31 ç.v.  
Sifariş 1. Tiraj 200.

«Təknur» MMC-nin mətbəəsində  
hazır elektron variantdan çap olunmuşdur.

~~~~~  
Mətbəənin direktoru: Ələkbər Məmmədov

~~~~~  
Mətbəə kitabın məzmununa görə  
heç bir cavabdehlik daşımır!

~~~~~  
Telefon: 408-86-23